

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

НИЖНИК ГРИГОРІЙ ПЕТРОВИЧ

УДК 343.15:343.148

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЛЬ ПРОКУРОРА НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ**

Спеціальність 081 Право

Галузь знань 08 Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Г.П. Нижник**

Науковий керівник (консультант):

Попелюшко Василь Олександрович

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України

Балацька Ольга Романівна

кандидат юридичних наук, доцент

Острого – 2025

АНОТАЦІЯ

Нижник Г.П. Роль прокурора на завершальному етапі досудового розслідування – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (галузь знань – 08 «Право»). Національний університет «Острозька академія», Міністерство освіти і науки. Острог, 2025.

Дисертаційну роботу присвячено комплексному теоретико-прикладному дослідженню ролі прокурора на завершальному етапі досудового розслідування в сучасному кримінальному провадженні України, виявленню проблем та напрацюванню пропозицій щодо удосконалення відповідних правових положень та практики їх застосування.

Обґрунтовано самостійний характер завершального етапу досудового розслідування як структурної стадії кримінального провадження. Він охоплює оцінку доказів, відкриття матеріалів іншій стороні, складання або затвердження обвинувального акта, звернення з клопотаннями до суду або закриття кримінального провадження. З'ясовано, що ця стадія прямо не закріплена в КПК України, її існування підтверджується сукупністю процесуальних дій сторони обвинувачення, спрямованих на прийняття остаточного рішення у справі.

Розкрито правові основи діяльності прокурора в умовах сучасної моделі кримінального процесу, здійснено історико-правовий огляд еволюції його ролі в Україні, а також проаналізовано зарубіжний досвід (зокрема Французької Республіки, Федеративної Республіки Німеччина, Італійської Республіки, Республіки Польща, Великої Британії та США), що дозволило визначити можливості адаптації ефективних практик у вітчизняних умовах.

На основі аналізу наукових підходів та чинного законодавства сформульовано авторське визначення завершального етапу досудового розслідування як окремої процесуальної фази, що настає у його фінальній стадії та включає дії органу досудового розслідування і прокурора, спрямовані на процесуальне завершення провадження шляхом ухвалення одного з кінцевих рішень, передбачених КПК України.

У дисертації систематизовано форми реалізації повноважень прокурора на завершальному етапі досудового розслідування. Підкреслено, що поряд із закріпленими у ст. 283 КПК України формами – закриття кримінального провадження; звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; направлення до суду обвинувального акта; звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру – доцільним є виокремлення ще однієї форми. Запропоновано визначати її як звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, що уточнює та розширює доктринальне розуміння можливих результатів завершення досудового розслідування.

Запропоновано авторську класифікацію випадків закриття кримінального провадження на завершальному етапі досудового розслідування через призму участі прокурора. Обґрунтовано виокремлення трьох основних груп: ситуації, коли прокурор самостійно приймає рішення про закриття провадження; випадки, коли прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням; а також обставини, коли рішення про закриття провадження ухвалює слідчий чи дізнавач.

Окрему увагу приділено повноваженням прокурора як процесуального фільтра, покликаного унеможливити необґрунтоване кримінальне переслідування та забезпечити дотримання засад законності на завершальному етапі досудового розслідування. Акцентовано, що прийняття рішення про закриття кримінального провадження відносно підозрюваного має здійснюватися прокурором на засадах внутрішнього переконання та незалежності, позбавлених будь-якого адміністративного чи відомчого тиску. У зв'язку з цим запропоновано скасувати положення Наказу ОГП № 309 в частині обов'язку керівника прокуратури скеровувати матеріали до прокуратури вищого рівня разом із висновком про законність прийнятого рішення.

Розкрито зміст звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності як механізму досягнення балансу між

публічними та приватними інтересами; підкреслено обов'язок прокурора ініціювати це питання за наявності визначених законом підстав.

Проілюстровано особливості звернення до суду з клопотанням про закриття провадження у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Обґрунтовано обов'язок прокурора не лише перевіряти формальний факт спливу строку давності, а й контролювати повноту, об'єктивність досудового розслідування та правильність кваліфікації діяння.

Зроблено висновок про трансформацію функціональної ролі прокурора від концепції загального нагляду до процесуального керівництва як основної функції у кримінальному провадженні. Визначено, що ця модель зберігає окремі наглядові елементи, зокрема вони реалізуються у повноваженнях керівного складу прокуратури щодо перевірки законності рішень про закриття кримінальних проваджень. На підставі аналізу статистики та результатів опитування прокурорів підкреслено позитивну динаміку змін, водночас констатовано перехідний характер цього підходу, що проявляється у збереженні практики скасування рішень про закриття проваджень як засобу забезпечення кількісних показників, що підтверджує інституційну незавершеність трансформації ключової ролі прокурора в кримінальному провадженні.

У дисертації класифіковано функції прокурора при відкритті матеріалів стороні захисту на: оцінювальну, інформаційно-забезпечувальну, організаційно-контрольну, гарантійно-змагальну та процесуально-регулюючу. Доведено значущість кожної з них в ракурсі забезпечення реалізації принципу змагальності в кримінальному процесі.

Значна увага у дослідженні зосереджена на питаннях складання та затвердження обвинувального акта. Обґрунтовано, що право прокурора самостійно складати обвинувальний акт є безумовним, що не залежить від правової позиції слідчого та не підлягає оскарженню без відповідних правових підстав.

Запропоновано конкретизувати положення ст. 293 КПК України способом чіткого закріплення обов'язку прокурора вручати копії обвинувального акта та

реєстру матеріалів досудового розслідування під розписку до їх скерування до суду. Така редакція усуває колізію із вимогою «одночасності» та відповідає логіці процесуального порядку дій, адже підтвердження вручення є обов'язковим додатком до обвинувального акта і має передувати його направленню, що мінімізує ризик повернення матеріалів із формальних підстав.

Акцентовано, що оцінка доказів прокурором на завершальному етапі досудового розслідування має вирішальне значення для ухвалення законного обґрунтованого остаточного процесуального рішення. Вона ґрунтується на критеріях належності, допустимості, достовірності та достатності й формується у межах внутрішнього переконання прокурора, яке забезпечує поєднання публічного інтересу та дотримання прав учасників процесу.

Зроблено висновок, що реалізація принципу змагальності на завершальному етапі досудового розслідування забезпечує рівність сторін, а ключову роль у цьому процесі відіграє прокурор. Саме його обов'язок повного й об'єктивного відкриття матеріалів стороні захисту, зокрема НСРД, гарантує дотримання законності, процесуального паритету та справедливості кримінального провадження.

Аргументовано виокремлення функції прокурора з протидії процесуальним зловживанням учасників кримінального провадження як самостійного напрямку його діяльності, що реалізується шляхом застосування механізмів процесуального фільтрування та забезпечення дотримання принципів добросовісності й розумності строків. Встановлено, що найбільша концентрація процесуальних зловживань спостерігається на завершальному етапі досудового розслідування, зокрема під час ознайомлення стороною захисту з матеріалами кримінального провадження.

Обґрунтовано, що цифровізація кримінального провадження відкриває нові інструменти для протидії зловживанням процесуальними правами стороною захисту. У зв'язку з цим запропоновано внести зміни до Перехідних положень КПК України, передбачивши можливість офіційного інформування захисника

через зареєстровані електронні адреси, а також передачу копій матеріалів у цифровій формі за згодою учасника провадження.

Запропоновано низку змін до кримінального процесуального законодавства, спрямованих на підвищення ефективності завершального етапу досудового розслідування та посилення гарантій прав сторін, в тому числі: закріпити заборону знищення матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій до набрання вироком законної сили, а також надати стороні захисту право на подання мотивованого клопотання про їх розсекречення; доповнити КПК України окремою процесуальною нормою, яка б передбачала визначення ознак процесуального зловживання з можливістю прокурора звертатися до суду з клопотанням про визнання таких дій як зловживання та застосування відповідних правових наслідків.

Ключові слова: відкриття матеріалів, завершальний етап досудового розслідування, зловживання процесуальними правами, змагальність, міжнародний досвід, негласні слідчі (розшукові) дії, обвинувальний акт, право на захист, прокурор, процесуальне керівництво, справедливий суд, сторони кримінального провадження, судочинство, функції прокурора, цифровізація кримінального процесу.

ABSTRACT

Nyzhnyk G.P. The prosecutor's role at the final stage of the pre-trial investigation. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law (field of knowledge – 08 “Law”). National University “Ostroh Academy”, Ministry of Education and Science of Ukraine. Ostroh, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive theoretical and practical study of the prosecutor's role at the final stage of pre-trial investigation in modern criminal proceedings of Ukraine, the identification of problems, and the development of proposals for improving the relevant legal provisions and their application in practice.

The independent character of the final stage of pre-trial investigation as a structural phase of criminal proceedings is substantiated. This stage includes evaluation of evidence, disclosure of materials to the other party, preparation or approval of the indictment, submission of motions to the court, or closure of criminal proceedings. It has been established that this stage is not directly defined in the Criminal Procedure Code of Ukraine, while its existence is confirmed by the totality of procedural actions of the prosecution aimed at making a final decision in the case.

The legal foundations of the prosecutor's activity in the conditions of the modern model of criminal procedure have been revealed, a historical and legal review of the evolution of his role in Ukraine has been carried out, as well as foreign experience (in particular of France, Germany, Italy, Poland, the United Kingdom and the USA) has been analyzed, which made it possible to determine the possibilities of adapting effective practices in domestic conditions.

On the basis of the analysis of scientific approaches and current legislation, the author's definition of the final stage of the pre-trial investigation as a separate procedural phase has been formulated, which occurs at its final stage and includes the actions of the pre-trial investigation body and the prosecutor aimed at the procedural completion of the proceedings by making one of the final decisions provided for by the CPC of Ukraine.

The dissertation systematizes the forms of exercising the prosecutor's powers at

the final stage of the pre-trial investigation. It is emphasized that along with the forms enshrined in Article 283 of the CPC of Ukraine – closure of criminal proceedings; filing a motion to the court for releasing a person from criminal liability; sending the indictment to the court; filing a motion to the court for the application of compulsory medical or educational measures – it is expedient to single out another one. It is proposed to define it as the prosecutor's motion to the court for the release of a person from criminal liability due to the expiration of limitation periods, which specifies and expands the doctrinal understanding of the possible outcomes of the final stage of the pre-trial investigation.

In addition, the dissertation proposes the author's classification of cases of closing criminal proceedings at the final stage of the pre-trial investigation through the prism of the prosecutor's participation. The separation of three main groups is substantiated: situations where the prosecutor independently makes a decision to close the proceedings; cases where the prosecutor applies to the investigating judge with the relevant motion; as well as circumstances where the decision to close the proceedings is made by the investigator or the inquirer.

Special attention is paid to the prosecutor's powers as a procedural filter intended to prevent unjustified criminal prosecution and to ensure compliance with the principles of legality at the final stage of the pre-trial investigation. It is emphasized that the decision to close criminal proceedings against a suspect must be made by the prosecutor on the basis of inner conviction and independence, free from any administrative or departmental pressure. In this regard, it is proposed to repeal the provisions of the Order of the Office of the Prosecutor General No. 309 concerning the obligation of the head of the prosecutor's office to forward the materials to a higher-level prosecutor's office together with the conclusion on the legality of the decision made.

The content of the prosecutor's appeal to the court with a motion for the release of a person from criminal liability as a mechanism for achieving a balance between public and private interests is disclosed; the prosecutor's obligation to initiate this issue in the presence of the grounds defined by law is emphasized.

The peculiarities of filing a motion to the court for the closure of proceedings in connection with the expiration of limitation periods for bringing to criminal liability are illustrated. The prosecutor's duty is substantiated not only to verify the formal fact of expiration, but also to control the completeness, objectivity of the pre-trial investigation and the correctness of the qualification of the act.

A conclusion is made about the transformation of the functional role of the prosecutor from the concept of general supervision to procedural guidance as the main function in criminal proceedings. It is determined that this model retains certain supervisory elements, in particular in the powers of the management of the prosecutor's office regarding the verification of the legality of decisions on the closure of criminal proceedings. On the basis of the analysis of statistics and the results of the survey of prosecutors, positive dynamics of changes are emphasized, at the same time the transitional nature of this approach is noted, which is manifested in the preservation of the practice of canceling decisions on the closure of proceedings as a means of ensuring quantitative indicators, which indicates the institutional incompleteness of the transformation.

The dissertation classifies the functions of the prosecutor in disclosing materials to the defense: evaluative, informational, organizational and supervisory, guarantee-adversarial, and procedural-regulatory. The significance of each of them for ensuring the implementation of the principle of adversarial proceedings has been proved.

Considerable attention in the research is focused on the issues of preparation and approval of the indictment. It is substantiated that the prosecutor's right to independently prepare an indictment is unconditional, does not depend on the legal position of the investigator, and is not subject to appeal without the relevant legal grounds.

It is proposed to specify the provisions of Article 293 of the CPC of Ukraine by clearly establishing the obligation of the prosecutor to hand over copies of the indictment and the register of pre-trial investigation materials under receipt before they are sent to the court. Such a wording eliminates the conflict with the requirement of "simultaneity" and corresponds to the logic of the procedural sequence of actions, since

the receipt confirming delivery is a mandatory annex to the indictment and must precede its submission, which minimizes the risk of the return of materials on formal grounds.

It is emphasized that the evaluation of evidence by the prosecutor at the final stage of the pre-trial investigation has decisive significance for making a lawful final procedural decision. It is based on the criteria of relevance, admissibility, reliability, and sufficiency, and is formed within the framework of the prosecutor's inner conviction, which ensures the combination of public interest and the observance of the rights of participants in the proceedings.

It is noted that the implementation of the principle of adversarial proceedings at the final stage of the pre-trial investigation ensures the equality of the parties, and the key role in this process is played by the prosecutor. It is precisely his obligation of full and objective disclosure of materials, including covert investigative (search) actions, that guarantees compliance with legality, procedural parity and fairness of proceedings.

The separation of the prosecutor's function of countering procedural abuses by participants in criminal proceedings as an independent direction of his activity has been substantiated, which is implemented through the application of mechanisms of procedural filtering and ensuring compliance with the principles of good faith and reasonable time limits. It has been established that the greatest concentration of procedural abuses is observed at the final stage of the pre-trial investigation, in particular during the defense's review of the materials of the criminal proceedings.

It has been substantiated that the digitalization of criminal proceedings opens up new instruments for countering abuses of procedural rights by the defense. In this regard, it is proposed to make amendments to the Transitional Provisions of the CPC of Ukraine, providing for the possibility of official notification of the defense through registered electronic addresses, as well as the transfer of copies of materials in digital form with the consent of the participant in the proceedings.

A number of other amendments to the criminal procedural legislation are also proposed, aimed at increasing the efficiency of the final stage of the pre-trial investigation and strengthening the guarantees of the rights of the parties. In particular:

to enshrine the prohibition of destroying materials of covert investigative (search) actions until the court verdict enters into legal force; to grant the defense the right to submit a reasoned motion for their declassification; to supplement the CPC of Ukraine with a separate procedural provision that would define the characteristics of procedural abuse with the possibility of the prosecutor applying to the court with a motion to recognize such actions as abuse and to apply the relevant legal consequences.

Keywords: disclosure of materials, final stage of pre-trial investigation, abuse of procedural rights, adversarial principle, international experience, covert investigative (search) actions, indictment, right to defense, prosecutor, procedural guidance, fair trial, parties to criminal proceedings, judicial process, functions of the prosecutor, digitalization of criminal procedure.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Nyzhnyk Grygorii. Countering illegal activities of the defender: the function of the prosecutor in the criminal proceedings. *Visegrad journal on human rights*. 2020. №5. С. 166–170. <https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/11/VJHR-521-Last.pdf>.

2. Нижник Г. П. Роль та функції прокурора при відкритті матеріалів іншої сторони. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 748–754. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/5_2024/109.pdf.

3. Балацька О. Р., Нижник Г. П. Еволюція інституту відкриття матеріалів кримінального провадження в контексті забезпечення права на захист. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Випуск 2/2025. С. 935–940. <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/141.pdf>.

4. Нижник Г. П. Реалізація прокурором принципу змагальності на завершальному етапі досудового розслідування. *Юридичний електронний журнал*. 2024. № 12. С. 647–650. http://lsej.org.ua/12_2024/154.pdf

5. Нижник Г. П. Досвід європейських країн щодо функцій прокурора на завершальному етапі досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 455–462. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/1_2025/1_2025.pdf.

6. Нижник Г. П. Перевірка прокурором законності рішень про закриття кримінального провадження: прокурорський нагляд чи процесуальне керівництво? *Науковий вісник УжНУ*. 2025. Серія Право. Випуск 89: частина 3. С. 404–409. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/89-part-3.pdf>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

7. Нижник Г.П. Правові засоби протидії зловживанню правом захисника на досудовому розслідуванні. *Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні: збірник матеріалів X Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 травня 2020 року)*. Рівне. 2020. С. 215–219.

8. Нижник Г. П. Практичні проблеми протидії незаконній діяльності захисника при відкритті матеріалів іншій стороні та правові засоби їх вирішення. *Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні: збірник матеріалів XII Всеукраїнської науково-практичної конференції* (19 травня 2022 року). Рівне. 2022. С. 198–202.

9. Нижник Г. П. Перспективи удосконалення чинного законодавства щодо протидії процесуальним зловживанням при відкритті матеріалів іншій стороні. *«Березневі читання пам'яті Василя Попелюшка»: матеріали круглого столу* (31 березня 2025 року). Острог. 2025. С. 91–96.

10. Нижник Г. П. Особливості відкриття матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій. XIII Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів *«Кримінальний процес очима молодих дослідників»* (15 травня 2025 року). Харків. 2025. С. 107–111.

11. Нижник Г. П. Відкриття матеріалів стороною захисту: право чи обов'язок? Міжнародна науково-практична конференція *«Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції»* (30 травня 2025 року). Хмельницький. 2025. С. 153–156.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УЧАСТІ ПРОКУРОРА НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	31
1.1. Поняття, зміст та значення завершального етапу досудового розслідування.....	31
1.2. Нормативно-правові основи діяльності прокурора у сучасному кримінальному процесі України.....	49
1.3. Еволюція ролі прокурора на завершальному етапі досудового розслідування та європейський досвід.....	61
Висновки до розділу 1.....	79
РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ ПРОКУРОРА В ПРОЦЕСІ ЗАВЕРШЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	84
2.1. Прийняття прокурором рішення про закриття кримінального провадження: правові підстави, порядок і особливості реалізації.....	84
2.2. Звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.....	98
2.3. Роль прокурора при зверненні до суду з клопотанням про закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.....	104
2.4. Повноваження прокурора при перевірці законності рішень слідчого (дознавача) про закриття кримінального провадження.....	107
2.5. Функції прокурора при відкритті матеріалів стороні захисту.....	113
2.6. Діяльність прокурора щодо затвердження обвинувального акта та його скерування до суду.....	132
Висновки до розділу 2.....	144

РОЗДІЛ 3. ОКРЕМІ ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	149
3.1. Оцінка прокурором зібраних доказів та прийняття процесуального рішення щодо форми завершення досудового розслідування	149
3.2. Реалізація принципу змагальності прокурором на завершальному етапі досудового розслідування.....	172
3.3. Протидія процесуальним зловживанням: роль прокурора та перспективи удосконалення законодавства.....	181
Висновки до розділу 3.....	197
ВИСНОВКИ.....	200
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	213
ДОДАТКИ.....	238

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВС – Верховний Суд

ВП ВС – Велика Палата Верховного Суду

ЄДРСД – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ККС ВС – Касаційний кримінальний суд Верховного Суду

КК – Кримінальний кодекс

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012

КПК України 1960 року – Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1960 року

КСУ – Конституційний Суд України

НСРД – негласна слідча (розшукова) дія

ОГП – Офіс Генерального прокурора

ООН – Організація Об'єднаних Націй

П. – пункт

Ст. – стаття

США – Сполучені Штати Америки

Ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Розбудова в Україні демократичної, правової держави, що орієнтується на європейські стандарти, передбачає не лише модернізацію правової системи, але й забезпечення ефективного, справедливого та неупередженого кримінального провадження. Відповідно до вимог принципу верховенства права, в центрі уваги перебуває не лише судовий розгляд, а й досудове розслідування як стадія, що визначає правову долю кримінального провадження.

Особливого значення набуває завершальний етап досудового розслідування, який виступає не просто фінальною фазою дій слідчого та прокурора, а й ключовим етапом, на якому реалізуються основні функції кримінального процесу: встановлення істини, забезпечення прав і свобод учасників провадження, ухвалення остаточного рішення щодо форми закінчення досудового розслідування. Комплексний аналіз завершального етапу досудового розслідування як структурованого процесу, що включає оцінку доказів, ухвалення рішення та реалізацію функцій прокурора, дає змогу краще зрозуміти межі його дискреції, рівень процесуальної відповідальності та роль у забезпеченні гарантій сторони захисту. Завершальний етап не є сукупністю технічних дій, а важливою ланкою, на якій завершується досудове кримінальне переслідування і визначається перспектива провадження.

Попри це, поняття завершального етапу не отримало належного відображення в законодавстві, що зумовлює необхідність глибокого теоретико-прикладного аналізу цього феномена. Також актуальність теми зумовлена трансформацією функцій прокурора в контексті утвердження принципів змагальності, верховенства права та справедливості, що зумовлює необхідність глибокого наукового осмислення цієї стадії та з'ясування меж і механізмів реалізації повноважень прокурора.

Вибраній тематиці дослідження присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як Ю. Аленін, І. Басиста, Ю. Баулін, Я. Берназюк,

С. Благодир, А. Богаченко, Н. Боржецька, В. Вапнярчук, О. Вдовичен, І. Гафич, Н. Герасимчук, Г. Глобенко, І. Гловюк, Б. Головка, А. Губська, К. Гуртова, М. Деєв, А. Долгополов, А. Драгоненко, О. Дроздов, В. Зінченко, Н. Карпов, В. Кобернюк, Н. Колот, Ю. Коробко, Г. Крет, А. Лапкін, В. Литвинов, Л. Лобойко, В. Луцик, В. Маляренко, О. Маліневський, М. Мавдрик, В. Меркулова, В. Михайленко, А. Миронов, Т. Мирошніченко, М. Михеєнко, Г. Мовчан, О. Мохонько, В. Навроцька, Г. Ніколайчук, В. Нор, Х. Павич, А. Павлишин, О. Попелюшко, О. Рогач, В. Романюк, Г. Рось, В. Резнікова, Д. Сергєєва, Д. Сімонович, О. Смуригін, Г. Соловей, О. Степаненко, О. Стрілецька, С. Тепак, Д. Тихомиров, І. Тітко, І. Токаренко, К. Токаренко, О. Торбас, О. Хрущ, Д. Шилова, І. Шульган, К. Щербак, О. Щиголь, Б. Яворський.

Водночас теоретичні засади завершального етапу досудового розслідування в кримінальному провадженні з урахуванням функцій прокурора залишаються недостатньою розробленими. Відсутність належного доктринального опрацювання окресленої тематики призводить до виникнення проблем й у практиці застосування відповідних положень, що регламентують діяльність прокурора в умовах сучасного кримінального процесу. У більшості наукових праць переважно зосереджено увагу на окремих процесуальних формах завершення розслідування, без належного аналізу комплексного характеру цього етапу та особливої ролі прокурора в ньому. При цьому участь прокурора на завершальному етапі досудового розслідування залишається недостатньо висвітленою в науковій дискусії, хоча з набранням чинності КПК України 2012 року саме прокурор отримав провідні повноваження в ухваленні фінального рішення.

Відтак у дисертації зосереджено увагу на дослідженні того, яким чином прокурор здійснює процесуальне керівництво, ухвалює рішення щодо закінчення провадження, забезпечує дотримання принципів законності, змагальності та рівності сторін з метою формування цілісного уявлення про завершальний етап досудового розслідування та визначення ролі прокурора в його межах. Адже саме у цьому контексті відсутнє як наукове осмислення поняття завершального

етапу досудового розслідування, а й встановлення практичних орієнтирів для прокурора, включаючи алгоритми прийняття рішень, методи правової оцінки зібраних матеріалів та способи запобігання зловживанням правами на цьому етапі. Це особливо актуально в умовах сучасних викликів до правоохоронної системи, зростаючого навантаження на прокурорів, а також очікувань громадянського суспільства щодо швидкого, справедливого та ефективного правосуддя.

Дисертаційне дослідження заповнює наукову прогалину та формує цілісне уявлення про провідну роль прокурора як процесуального контролера, гаранта дотримання прав учасників процесу та суб'єкта, що забезпечує баланс інтересів сторін. Його новизна полягає у системному осмисленні завершального етапу досудового розслідування, аналізі практики та розробленні пропозицій для удосконалення кримінального процесуального законодавства. Практичне значення роботи полягає у можливості використання сформульованих положень у нормотворчості, підготовці методичних рекомендацій для органів прокуратури та у навчанні майбутніх фахівців у сфері кримінального процесу. У підсумку дослідження поєднує теорію, практику та прикладні орієнтири, спрямовані на підвищення ефективності діяльності прокурора й розвиток сучасної моделі правосуддя.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019, зокрема цілей щодо забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях.

Тематика дослідження узгоджується з положеннями розділів 23 (п. 2.2.1) «Судочинство та основоположні права» і 24 (п. 2.2.2) «Правосуддя, свобода та безпека» Звіту Європейської комісії щодо України за 2024 рік, які акцентують увагу на необхідності підвищення ефективності та доброчесності органів прокуратури, впровадження прозорого розподілу проваджень, дотримання

процесуальних прав учасників провадження, цифровізації досудового розслідування та дотримання прав людини в кримінальному процесі [49].

Також тема узгоджується із завданнями, визначеними Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, затвердженим Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. Зокрема, дослідження кореспондує з положеннями Плану щодо розширення дискреційних повноважень прокурора на завершальному етапі досудового розслідування, удосконалення організації процесуального керівництва, оптимізації механізмів ознайомлення сторони захисту з матеріалами кримінального провадження, підвищення ефективності міжвідомчої координації та цифрової трансформації інструментів досудового провадження [215].

Дисертація відповідає пріоритетному напрямку наукових досліджень, затвердженому постановою КМУ від 30.04.2024 № 476, щодо розвитку національної правової системи в контексті європейської інтеграції [117].

Дисертація підготовлена в межах наукової теми Навчально-наукового інституту права імені І. Малиновського Національного університету «Острозька академія» «Забезпечення справедливого правосуддя, захисту прав та законних інтересів особи в судочинстві; зарубіжний досвід» (номер державної реєстрації 0119U001223, 2019–2023 р.; номер державної реєстрації 0123U103598, 2023–2027 р.). Тема дослідження затверджена рішенням Вченої ради Національного університету «Острозька академія» від 22.12.2016 протокол № 8, уточнена у формулюванні «Роль прокурора на завершальному етапі досудового розслідування» рішенням Вченої ради Національного університету «Острозька академія» від 27.03.2025, протокол № 11.

Мета і завдання дослідження.

Метою дослідження є розкриття сутності завершального етапу досудового розслідування, його правової природи, змісту, процесуального значення, а також визначення ролі прокурора у реалізації функцій кримінального провадження на

цьому етапі, виявлення проблем реалізації відповідних функцій і напрямів удосконалення правового регулювання.

Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання:

- з'ясувати стан наукової розробки поняття та значення завершального етапу досудового розслідування, визначити його місце у структурі кримінального провадження та сформулювати авторське бачення його сутності;
- дослідити правові засади діяльності прокурора на завершальному етапі досудового розслідування, простежити їх еволюцію та узагальнити зарубіжний досвід;
- визначити процесуальний статус прокурора на завершальному етапі досудового розслідування та з'ясувати його повноваження;
- дослідити форми завершення досудового розслідування та визначити участь прокурора у прийнятті процесуальних рішень;
- дослідити роль прокурора у прийнятті рішень про закриття кримінального провадження та визначити процесуальні гарантії їх обґрунтованості;
- проаналізувати повноваження прокурора як процесуального фільтра на завершальному етапі досудового розслідування та обґрунтувати шляхи посилення його незалежності від адміністративного чи відомчого впливу;
- розкрити особливості участі прокурора у зверненні до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності та у зв'язку із закінченням строків давності, та визначити їх значення для забезпечення балансу публічних і приватних інтересів;
- дослідити трансформацію функціональної ролі прокурора від загального нагляду до процесуального керівництва та визначити її сучасні особливості;
- охарактеризувати участь прокурора при відкритті матеріалів стороні захисту на завершальному етапі досудового розслідування;
- визначити функції прокурора під час складання та затвердження обвинувального акта та обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення процесуальних процедур;

- дослідити особливості оцінки доказів прокурором на завершальному етапі досудового розслідування та визначити її значення для прийняття остаточного процесуального рішення;
- з'ясувати роль прокурора у забезпеченні принципу змагальності на завершальному етапі досудового розслідування;
- проаналізувати функцію прокурора з протидії процесуальним зловживанням на завершальному етапі досудового розслідування та з'ясувати особливості її реалізації під час ознайомлення сторони захисту з матеріалами;
- проаналізувати судову практику та виокремити типові порушення і процесуальні зловживання на завершальному етапі досудового розслідування;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства в частині регламентації ролі прокурора на завершальному етапі досудового розслідування;
- оцінити можливості цифровізації кримінального провадження у діяльності прокурора на завершальному етапі досудового розслідування та обґрунтувати пропозиції щодо запровадження електронних інструментів комунікації і документообігу.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні правовідносини, що виникають на завершальному етапі досудового розслідування за участю прокурора.

Предметом дослідження є роль та процесуальні функції прокурора на завершальному етапі досудового розслідування, а також правові механізми їх реалізації.

Методи дослідження. У процесі досягнення мети дисертації та вирішення поставлених завдань було застосовано сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів дослідження, що забезпечили комплексне пізнання ролі прокурора на завершальному етапі досудового розслідування.

Так, **діалектичний метод** дав змогу проаналізувати динаміку розвитку функцій прокурора у кримінальному провадженні, виявити їхній взаємозв'язок

із його процесуальними повноваженнями на завершальному етапі розслідування (підрозділ 1.2, розділ 2).

Історичний метод застосовувався для з'ясування еволюції поглядів на роль прокурора на завершальному етапі досудового розслідування, що дозволило простежити трансформацію його функціонального статусу в межах реформування кримінального процесуального законодавства України (підрозділи 1.3, 2.1, 2.6).

За допомогою **системно-структурного аналізу** було визначено місце завершального етапу досудового розслідування у структурі кримінального провадження, охарактеризовано функціональні блоки діяльності прокурора в цей період та виокремлено ключові напрями його участі (підрозділ 1.1., розділи 2–3).

Застосування **порівняльно-правового методу** дало можливість виявити відмінності та схожості між правовим регулюванням діяльності прокурора на етапі завершення досудового розслідування в Україні та в інших державах (США, Французька Республіка, Федеративна Республіка Німеччина, Республіка Польща), а також для зіставлення положень національного законодавства із міжнародними стандартами кримінального процесу (підрозділи 1.2, 2.5, 3.2).

Формально-юридичний метод використовувався при аналізі положень чинного КПК України, практики його застосування судами та прокурорами, а також при розробленні пропозицій з удосконалення законодавчого регулювання завершального етапу досудового розслідування (розділи 2–3).

Статистичний метод сприяв об'єктивному дослідженню практики прокурорів щодо ухвалення рішень на завершальному етапі досудового розслідування, зокрема закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами, скерування до суду клопотань про закриття у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, скасування постанов про закриття кримінального провадження, виявити тенденції застосування окремих процесуальних норм, зокрема п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України, а також підтвердити, що попри декларовану відмову від наглядових функцій, прокурори й надалі виконують контрольні повноваження, зокрема в

частині перевірки рішень про закриття проваджень, що вказує на інституційну незавершеність переходу до повноцінної моделі процесуального керівництва та актуалізує потребу у структурному переосмисленні підходів до реалізації прокурорських повноважень на завершальному етапі досудового розслідування (підрозділи 2.1, 2.3, 2.4).

Логіко-юридичний метод використано для обґрунтування наукових висновків, аналізу правових конструкцій, тлумачення норм КПК України, а також для побудови аргументації щодо вдосконалення законодавчого регулювання діяльності прокурора на завершальному етапі досудового розслідування (підрозділи 1.1, 2.6, 3.3).

Прогностичний метод сприяв тому, що на основі аналізу виявлених проблем правозастосування було сформовано пропозиції щодо законодавчих змін, зокрема: уточнення порядку вручення копії обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному (внесення змін до ст. 293 КПК України), скасування обов'язку прокурора передавати матеріали закритого провадження керівництву вищого рівня (перегляд наказу ОГП № 309), запровадження заборони на знищення матеріалів НСРД до набрання вироком законної сили, а також надання прокурору повноважень звертатися до слідчого судді з клопотанням про накладення грошового стягнення за процесуальні зловживання (розділи 2, 3).

Прогнозовано, що реалізація запропонованих змін сприятиме зниженню рівня формального повернення обвинувальних актів, підвищенню ефективності завершення досудового розслідування, скороченню випадків «затягування» строків досудового розслідування та зміцненню принципу справедливого судочинства. Також запропоновано впровадження інформаційних технологій – зокрема, механізму офіційного електронного повідомлення сторони захисту про завершення досудового розслідування та цифрового ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, що істотно зменшить можливості для зловживання правами на цьому етапі та забезпечить належну процесуальну фіксацію дій учасників провадження (підрозділ 3.3).

Соціологічний (емпіричний) метод було реалізовано способом проведення авторського анонімного опитування серед прокурорів різних регіонів України, що дозволило отримати цінну емпіричну інформацію щодо реального стану справ із реалізацією прокурором повноважень на завершальному етапі досудового розслідування. Отримані дані лягли в основу окремих положень дослідження (підрозділи 2.1, 2.4, 2.6, 3.3).

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, міжнародні договори, КПК України, інші закони України, підзаконні нормативні акти, акти органів ООН та Ради Європи, а також положення кримінального процесуального законодавства зарубіжних держав (Великої Британії, Республіки Італія, Республіки Польща, США, Французької Республіки, Федеративної Республіки Німеччина), що регламентують діяльність прокурора на завершальному етапі досудового розслідування.

Теоретичну основу дослідження складають праці українських і зарубіжних учених у галузі кримінального процесуального, кримінального, конституційного та міжнародного права, а також філософії права, які дозволили сформуванню комплексного уявлення про проблематику ролі прокурора у сучасному кримінальному провадженні.

Емпіричну базу дослідження сформували рішення судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень, правові позиції ВС, статистичні дані та узагальнення органів прокуратури. Окрему цінність становлять результати авторського анкетування, у межах якого опитано 148 прокурорів з різних регіонів України, що дозволило з'ясувати актуальні проблеми та тенденції практичної реалізації повноважень прокурора на завершальному етапі досудового розслідування.

Наукова новизна отриманих результатів. Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні автором комплексного теоретико-прикладного аналізу ролі прокурора на завершальному етапі досудового розслідування як самостійної структурної стадії кримінального провадження. У дисертації уточнено поняття, функціональні межі та правову природу завершального етапу, охоплено основні

форми його реалізації (закриття провадження, складання та затвердження обвинувального акта, звернення з клопотаннями до суду тощо), вивчено їх нормативну регламентацію, практику застосування та теоретичне осмислення.

У роботі виявлено й охарактеризовано проблеми реалізації прокурором своїх функцій на завершальному етапі досудового розслідування. Проаналізовано історичну трансформацію функцій прокурора, зокрема співвідношення між класичним наглядом та процесуальним керівництвом.

Виділено прогалини в правовому регулюванні та сформульовано низку конкретних пропозицій щодо вдосконалення положень законодавства, з метою посилення процесуальних гарантій, усунення прогалин та зловживань, забезпечення балансу публічного інтересу і прав особи.

Найсуттєвішими результатами дослідження, які відображають його наукову новизну, є такі положення та висновки.

Вперше:

- обґрунтовано, що завершальний етап досудового розслідування є самостійною, структурно й функціонально відокремленою стадією кримінального провадження, яка охоплює комплекс процесуальних дій, спрямованих на прийняття одного з передбачених законом рішень щодо закінчення досудового розслідування;

- запропоновано комплексну характеристику завершального етапу досудового розслідування, що поєднує визначення його мети, змісту та процесуальних меж. Такий підхід дозволив уточнити, що метою цієї стадії є забезпечення реалізації завдань кримінального провадження через ухвалення остаточного й обґрунтованого рішення; зміст становить сукупність процесуальних дій прокурора та органу досудового розслідування, пов'язаних з оцінкою доказів та прийняттям одного з передбачених ст.ст. 283, 284 КПК України рішень; процесуальні межі визначаються часовими рамками, встановленими ст. 219 КПК України, і відокремлюють завершальний етап від подальшого судового розгляду;

- класифіковано функції прокурора на завершальному етапі досудового розслідування, пов'язані з відкриттям матеріалів стороні захисту, а саме: оцінювальну (аналіз достатності доказів), інформаційно-забезпечувальну, організаційно-контрольну, гарантійно-змагальну та процесуально-регулюючу; обґрунтовано доцільність виокремлення кожної з них як елемента реалізації принципу змагальності та належного процесуального управління;

- виокремлено функцію прокурора з протидії процесуальним зловживанням як одну з ключових на завершальному етапі досудового розслідування, що має бути реалізована через механізми процесуального фільтрування, контролю за дотриманням принципів добросовісності та розумності строків;

- доведено безумовний характер повноваження прокурора самостійно складати обвинувальний акт відповідно до п. 13 ч. 2 ст. 36 КПК України, незалежно від формальної позиції слідчого/дізнавача, із кваліфікацією безпідставного оскарження цього права стороною захисту як процесуального зловживання.

Удосконалено:

- класифікацію форм завершення досудового розслідування, зокрема доповнено її самостійною формою – звернення до суду з клопотанням про закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності;

- характеристику повноважень прокурора при затвердженні обвинувального акта та його скеруванні до суду, з урахуванням як формальних вимог до змісту обвинувального акта, так і контексту дискреційного оцінювання доказів і процесуальних ризиків;

- сутність повноважень прокурора при прийнятті рішень про закриття кримінального провадження або звернення до суду із відповідним клопотанням, зокрема з огляду на необхідність врахування не лише формальних, а й матеріально-правових підстав, впливу інтересів сторін і судової практики;

- підхід до розуміння принципу змагальності як основи забезпечення балансу сторін на завершальному етапі досудового розслідування, з урахуванням

ролі прокурора в частині відкриття матеріалів стороні захисту, дотримання строків та реагування на процесуальні зловживання учасниками кримінального провадження;

- пропозиції щодо змін до ст. 293 КПК України – в частині уточнення послідовності дій прокурора при врученні обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування.

Набуло подальшого розвитку:

обґрунтування ролі прокурора як суб'єкта забезпечення внутрішнього процесуального балансу між публічними інтересами та правами особи на завершальному етапі досудового розслідування;

- положення про сутність внутрішнього переконання прокурора як результату аналітичного мислення, логічного оцінювання доказів прокурором за критеріями належності, допустимості, достовірності та достатності;

- пропозиції щодо заборони знищення матеріалів НСРД до набрання законної сили вироком суду, а також надати стороні захисту право звертатися з мотивованим клопотанням про розсекречення таких матеріалів;

- рекомендації щодо необхідності застосування цифровізації кримінального процесу на завершальному етапі досудового розслідування як способу підвищення його прозорості, зменшення маніпуляцій з матеріалами, забезпечення рівності доступу сторін до матеріалів досудового розслідування та фіксації строків дій кожного з учасників кримінального провадження;

- положення щодо ролі прокурора на завершальному етапі досудового розслідування кримінального процесу як важливого інструменту процесуального фільтрування, який має запобігати безпідставному кримінальному переслідуванню та забезпечувати ефективність подальшого судового розгляду.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані у межах дослідження висновки, теоретичні положення та науково обґрунтовані пропозиції можуть бути використані:

у правотворчій діяльності – для удосконалення норм кримінального процесуального права України, які регламентують завершальний етап досудового розслідування та функції прокурора в кримінальному провадженні;

у правозастосовній діяльності – під час здійснення прокурором оцінки доказів на завершальному етапі досудового розслідування та прийняття кінцевого рішення (відгуки щодо впровадження ОГП – додатки 7 та 8), а також у межах підвищення кваліфікації працівників прокуратури (акт впровадження Тренінгового центру прокурорів України від 21.08.2025 – додаток 6);

у науково-дослідній роботі – як основа для подальших наукових досліджень проблем здійснення прокурором повноважень на завершальному етапі досудового розслідування (акт впровадження Національного університету «Острозька академія» від 23.06.2025 – додаток 5);

в освітньому процесі – при викладанні та вивченні курсів «Кримінальне процесуальне право України», при підготовці методичних матеріалів, курсів лекцій, спеціальних курсів, посібників, підручників, науково-практичних коментарів до КПК України (акт впровадження Національного університету «Острозька академія» від 23.06.2025 – додаток 5).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням та відображає особисті напрацювання автора. В опублікованій статті у співавторстві з Балацькою О.Р. “Еволюція інституту відкриття матеріалів кримінального провадження в контексті забезпечення права на захист” внесок здобувача складає 50% авторства.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження були апробовані автором під час виступів на наукових конференціях і круглих столах, зокрема: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні» (Рівне, 25 травня 2020 року; 19 травня 2022 року); науковій конференції «Березневі читання пам’яті Василя Попелюшка» (Острог, 2025 року); XIII Всеукраїнській конференції студентів та аспірантів «Кримінальний процес очима молодих дослідників» (Харків, 15 травня 2025 року); круглому столі «Україна та ЄС: адаптація

кримінального та кримінального процесуального законодавства» (Львів, 23 травня 2025 року) а також Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (Хмельницький, 30 травня 2025 року).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено у 6 наукових статтях та 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, поділених на дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 264 сторінки. Список використаних джерел містить 236 найменувань розміщених на 24 сторінках, додатки подані на 26 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УЧАСТІ ПРОКУРОРА НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1.1. Поняття, зміст та значення завершального етапу досудового розслідування

У кримінальному процесі завершальний етап досудового розслідування відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування правосуддя, реалізації принципу змагальності та гарантуванні прав людини. Незважаючи на його важливість, це поняття не отримало чіткого нормативного визначення у КПК України, що зумовлює актуальність теоретико-прикладного аналізу даного феномену. Метою цієї наукової роботи є розкриття сутності завершального етапу досудового розслідування, його змісту, функціонального навантаження та ролі прокурора у реалізації завдань кримінального провадження. Особлива увага зосереджена на з'ясуванні того, яку саме функцію виконує прокурор у цей важливий період – від завершення слідчих дій до винесення фінального процесуального рішення, що визначає подальший рух справи.

Вивчення завершального етапу досудового розслідування як окремого феномена дозволяє не лише уточнити структурно-функціональні елементи кримінального процесу, а й дати відповіді на питання щодо меж процесуальної відповідальності прокурора, його дискреції, меж змагальності та дотримання гарантій сторони захисту. Зважаючи на те, що саме прокурор є основним суб'єктом у прийнятті рішення про закінчення досудового розслідування у тій чи іншій формі, від його професійності, правової підготовки та об'єктивності залежить і якість майбутнього судового розгляду. Як слушно зауважив К. Токаренко, справедливе й законне рішення у кримінальному провадженні можливе лише тоді, коли кримінальне переслідування здійснюється об'єктивно та у суворій відповідності до закону [210, с. 109]. Саме на завершальному етапі досудового розслідування ця справедливість має бути інституційно оформлена.

Отже, комплексне дослідження завершального етапу досудового розслідування – це не лише теоретичне завдання, а й практично значуща потреба. Воно має сприяти вдосконаленню нормативного регулювання, уніфікації практики та забезпеченню ефективного функціонування системи правосуддя в умовах зростаючих викликів і очікувань суспільства.

Обов'язковою передумовою наукового дослідження поняття завершального етапу досудового розслідування є встановлення стану та кількості комплексних наукових розробок цієї проблематики.

Аналіз наукових джерел з питань досудового розслідування кримінального провадження підтверджує, що окремі питання стадій досудового розслідування, форм його завершення у своїх роботах розглядали такі автори, С. Благодир, Н. Боржецька, Г. Глобенко, О. Губська, К. Шаварин, Т. Каткова, А. Драгоненко, В. Кобернюк, Г. Крет, М. Майгур, В. Литвинов, Г. Рось, О. Торбас, Д. Шилова та інші.

У більшості наукових досліджень, присвячених проблематиці завершення досудового розслідування, акцент робиться переважно на характеристиці окремих процесуальних форм його закінчення. До того ж, як правило, вони обмежуються констатацією наявності відповідного етапу кримінального провадження без належного аналізу його сутнісного змісту, правової природи та функціонального значення. Особливої уваги заслуговує той факт, що участь прокурора у цьому ключовому етапі залишалася на периферії наукової дискусії, попри те, що із часу набрання чинності КПК України 2012 року саме на прокурора покладено провідну роль в ухваленні рішень щодо форм завершення досудового розслідування, у реалізації принципу змагальності та забезпеченні дотримання прав учасників кримінального провадження.

Незважаючи на відсутність поняття завершального етапу досудового розслідування, системний аналіз положень глав 24–25 КПК дає підстави стверджувати, що мова йде про період після повідомлення про підозру, коли зібрано достатньо доказів, а також коли прокурор вирішує питання щодо форми закінчення розслідування. Найбільш ґрунтовно виокремила форми закінчення досудового розслідування у своїй дисертації на тему «Форми закінчення

досудового розслідування: правові, теоретичні та прикладні проблеми» Н. Боржецька, яка на основі комплексного підходу до аналізу правових норм, практики та теорії кримінального процесу, довела, що завершальний етап має свою внутрішню структуру та логіку розвитку. Вона наголосила, що форми завершення – це не лише формальні способи виходу з досудового провадження, а й результат глибокої правової оцінки зібраного матеріалу, визначення меж кримінальної відповідальності особи та забезпечення належного балансу між публічним інтересом і правами людини [11].

Поняття завершального етапу досудового розслідування потребує глибшого теоретико-прикладного осмислення, оскільки воно позначає не лише фінальну фазу в межах досудового провадження, але й комплексне процесуальне утворення, яке має суттєве значення для реалізації функцій кримінального переслідування, забезпечення прав учасників провадження та дотримання основоположних принципів кримінального процесу. «Загальновідомим є той факт, що в юриспруденції, як і в будь-якій іншій науці, завдання щодо вироблення визначення (дефініції) будь-якого поняття полягає в тому, щоб розкрити зміст цього поняття, вказуючи на його природу та суттєві властивості досліджуваного предмета, які виділяють його із числа інших» [71, с. 35].

Так, воно є багатограним за своїм змістом і суттєвим за своїм процесуальним значенням, оскільки відтворює фінальну фазу розслідування, під час якої приймається ключове рішення щодо його результату. Для точного розуміння цього терміну потрібно звернутися як до норм законодавства, так і до лінгвістичних джерел, що дозволять чіткіше усвідомити сутність поняття.

За загальним правилом, завершальний етап – це термін, який використовується для позначення останньої стадії або частини будь-якого процесу, діяльності, події або періоду часу. Він характеризується підбиттям підсумків, закінченням основних дій та підготовкою до закриття або переходу до наступного кроку.

Етимологічно термін «завершальний» трактується як такий, що «є завершенням, закінченням чого-небудь» [14, с. 379], тоді як «етап» – як «окремий

момент, період, стадія в розвитку чого-небудь» [14, с. 357]. У контексті досудового розслідування це означає, що завершальний етап – не момент, а структурований процес, що передбачає певну послідовність дій.

Згідно з ст. 3 КПК України досудове розслідування визначається стадією кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження [68]. Таким чином, законодавець чітко визначає форми завершення досудового розслідування, але не охоплює весь процес, який передує цим рішенням.

Важливо наголосити, що завершальний етап досудового розслідування не є суто формальним завершенням певного набору процесуальних дій, а передбачає оцінку зібраного доказового матеріалу, ухвалення рішень щодо його достатності, дотримання прав учасників кримінального провадження, зокрема права на захист, і забезпечення умов для реалізації принципу змагальності.

Цей етап має чіткі часові та процедурні межі. Завершальний етап включає комплекс процесуальних дій, пов'язаних з остаточною оцінкою доказів, прийняттям рішення щодо достатності матеріалів для формування обвинувачення, відкриттям матеріалів стороні захисту (ст. 290 КПК України) та підготовкою фінального процесуального документа. О. Щиголь виділяє завершальний етап як третю складову досудового розслідування після початкового та проміжного, і пов'язує його початок із моментом відкриття матеріалів досудового розслідування [222, с. 164].

Н. Боржецька виділила п'ять форм завершення досудового розслідування, а саме: 1) закриття кримінального провадження – приймається у разі відсутності події кримінального правопорушення, встановлення відсутності складу злочину або недоцільності провадження. Це рішення вимагає найбільшої ретельності,

оскільки прямо пов'язане із правом особи на недопущення необґрунтованого переслідування; 2) звернення з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності – застосовується в ситуаціях, передбачених законом, коли суспільна шкода мінімальна, або існують обставини, що пом'якшують відповідальність і дають змогу досягти цілей кримінального провадження без призначення покарання, зокрема у випадках щирого каяття, активного сприяння розкриттю злочину, відшкодування завданої шкоди чи примирення з потерпілим; 3) направлення обвинувального акта до суду – найбільш поширена форма, яка означає завершення слідства зі встановленою достатністю доказів для формулювання публічного обвинувачення; 4) клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру – застосовується, коли особа визнана неосудною і водночас вчинила суспільно небезпечне діяння; 5) клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру – використовується щодо неповнолітніх правопорушників з урахуванням їхнього віку та соціальної характеристики [11, с. 23-24].

На думку Л. Лобойка, стадії кримінального процесу становлять відносно автономні елементи провадження, що характеризуються наявністю власних завдань, визначеним колом учасників та притаманними їм процесуальними засобами. Кожна стадія проходить специфічні для неї етапи та завершується ухваленням рішення, яке здебільшого слугує підґрунтям для переходу до наступної стадії [77, с. 15].

Науковий підхід до розуміння етапу закінчення досудового розслідування запропоновано, зокрема, дослідник Ю. Коробко. Під цим етапом автор розуміє особливу процесуальну стадію, що настає після повідомлення особі про підозру і характеризується прийняттям прокурором одного з альтернативних процесуальних рішень: закриття кримінального провадження, звернення до суду з обвинувальним актом, подання клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Етап закінчення досудового розслідування розглядається як кульмінаційний момент досудового провадження, в межах якого

реалізуються основні функції сторони обвинувачення, забезпечується виконання принципу змагальності через відкриття матеріалів іншій стороні та гарантується право особи на розгляд обвинувачення в розумний строк або на припинення переслідування. Названий автор підкреслює, що особливість цієї стадії полягає у необхідності забезпечення балансу між правами підозрюваного (обвинуваченого) та публічними інтересами суспільства [65].

Схожу позицію висловив О. Торбас, який уживає термін «закінчення досудового розслідування» і розглядає його як певну систему дій слідчого чи прокурора: від оцінки зібраних доказів та їх систематизації до винесення остаточного процесуального рішення й ознайомлення з ним зацікавлених учасників провадження. При цьому він акцентує увагу на тому, що у статті 283 КПК наведено лише неповний перелік форм закінчення досудового розслідування, оскільки, окрім закриття провадження чи направлення обвинувального акта, необхідно виокремлювати ще одну форму – скерування до суду обвинувального акта з угодою [214, с. 25].

Порівняльний аналіз підходів дозволяє зазначити, що одні науковці зосереджується переважно на етапах розслідування, а не на формах його завершення [222, с. 164]. Інші – розглядають завершення досудового розслідування здебільшого крізь призму прийняття прокурором відповідного рішення, що завершується реалізацією певної форми закінчення досудового розслідування обвинувачення і передачі справи до суду, втрачаючи ширший контекст альтернативних форм [74, с. 119]. Натомість підхід Н. Брожецької є найбільш комплексним, адже включає як юридичні, так і кримінологічні аспекти, що дозволяє глибше усвідомити завдання сторони обвинувачення на фінальному етапі [11].

Важливо зазначити, що саме на цьому етапі стороною обвинувачення вирішується завдання кримінального провадження, передбачені ст. 2 КПК України, зокрема забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і розгляду справи з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а

невинний – виправданий [68]. У контексті українського кримінального процесу необхідно наголосити, що законодавче закріплення обов'язку прокурора у максимально стислі строки після повідомлення про підозру здійснити одну з передбачених процесуальних дій щодо завершення досудового розслідування фактично зумовлює його провідну роль у виборі відповідної форми завершення провадження та в реалізації цього етапу кримінального процесу.

Саме із прийняттям таких рішень, на мою думку, і пов'язаний завершальний етап досудового розслідування. Варто зауважити, що цей етап становить не моментальний акт ухвалення одного з передбачених рішень, а процес, що йому передує, охоплюючи комплекс дій, спрямованих на підготовку до ухвалення такого рішення. Це самостійна частина досудового розслідування, яка починається тоді, коли сторона обвинувачення, дійшовши висновку про достатність зібраних доказів, реалізує обов'язок, передбачений ст. 290 КПК України, або ж приймає рішення про необхідність його припинення способом закриття.

Отже, завершальний етап досудового розслідування виступає і заключним моментом у хронології процесу, і водночас самостійною стадією, що має чітке процесуальне наповнення. Він слугує підготовчим етапом до прийняття фінального процесуального рішення на досудовому розслідуванні і виконує функцію перевірки повноти та належності доказової бази, взаємодії сторін процесу, реалізації принципів змагальності та диспозитивності. На думку Д. Сімоновича, досудове розслідування як окрема стадія кримінального процесу має низку характерних ознак. По-перше, його завдання прямо визначені законодавством (ст. 2 КПК України). По-друге, стадія має чітко окреслені часові рамки (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України). Вона здійснюється у формі, закріпленій кримінальним процесуальним законом, що забезпечує її процедурну впорядкованість. Крім того, ця стадія передбачає участь визначеного кола суб'єктів та завершується прийняттям процесуальних рішень, специфіка яких обумовлена її призначенням [200, с. 75].

Завершальний етап досудового розслідування є складовою частиною кримінального провадження, що передує зверненню прокурора до суду з обвинувальним актом або прийняття іншого кінцевого рішення щодо справи. Саме в межах цієї стадії прокурор здійснює остаточну правову оцінку зібраних доказів, ухвалює одне з процесуальних рішень, передбачених ч. 1 ст. 283 КПК України, та забезпечує реалізацію процесуальних прав сторони захисту.

При цьому завершення досудового розслідування у розумінні ст. 3 КПК України не є миттєвою дією або окремим процесуальним рішенням. Йдеться про складний процес, який охоплює комплекс взаємопов'язаних дій з боку сторін кримінального провадження, зокрема обвинувачення та захисту, що спрямовані на досягнення одного з кінцевих результатів, визначених законом. Саме сукупність цих дій, врегульованих кримінальним процесуальним законодавством, становить зміст завершального етапу досудового розслідування.

Завершальний етап досудового розслідування є логічним і функціональним підсумком усієї діяльності органів досудового розслідування та прокурора на попередніх стадіях кримінального провадження. Його особливість полягає в концентрації основних процесуальних рішень, що безпосередньо впливають на подальший рух кримінального провадження, а саме: закриття провадження, звернення до суду з обвинувальним актом або відповідними клопотаннями. На цьому етапі починається процедура процесуального завершення досудового розслідування, яка має не лише юридичне, а й стратегічне значення.

Якщо аналізувати завершальний етап досудового розслідування крізь призму функціональної ролі прокурора, видається обґрунтованим уточнення та розширення класифікації форм його завершення, запропонованої Н. Брожецькою [11, с. 23-24], включивши до неї також звернення прокурора до суду з клопотанням про закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності. Такий підхід дає змогу повно та всебічно охопити можливі процесуальні дії прокурора на завершальному етапі та акцентує на його

обов'язку забезпечити не лише ефективне, а й правомірне завершення кримінального провадження відповідно до вимог закону.

Найбільш трудомісткі форми завершення – звернення до суду з обвинувальним актом або клопотаннями – реалізують функцію підтримання публічного обвинувачення. У цих випадках прокурор виступає як процесуальний гарант дотримання принципу змагальності. Для прийняття такого рішення прокурор повинен повно й детально проаналізувати докази, оцінити кожний з них та прийти до внутрішнього переконання, що зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Згідно з усталеною судовою практикою, розкриття усіх матеріалів досудового розслідування стороні захисту (відповідно до статті 290 КПК України) є ключовою передумовою змагального судового процесу. Так, прокурор не просто інформує, а забезпечує захисту реальну можливість ефективно реалізувати свої права. На цьому етапі прокурор повинен повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру та інших учасників кримінального провадження про завершення досудового розслідування. У подальшому надати доступу до матеріалів досудового розслідування. Вжити заходів щодо своєчасного ознайомлення та, у разі зволікання, звернутися до слідчого судді з метою встановити строк для ознайомлення. Затвердити обвинувальний акт чи клопотання, або ж скласти його самостійно. Одночасно з переданням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду прокурор зобов'язаний під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному (крім випадку, передбаченого частиною другою статті 297¹ цього Кодексу), його захиснику, законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного

характеру. Якщо провадження здійснюється щодо юридичної особи, копії обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування надаються також представнику такої юридичної особи [68]. Як бачимо, рішення про звернення до суду з обвинувальним актом або клопотаннями це складний багатоетапний процес діяльності прокурора.

Закриття кримінального провадження виступає важливим інструментом реалізації принципу доцільності у кримінальному процесі. Воно пов'язане з дискреційними повноваженнями прокурора, який має право припинити переслідування тоді, коли відсутні правові чи фактичні передумови для його продовження.

Рішення про закриття провадження становить завершальний процесуальний акт, яким офіційно фіксується припинення кримінального переслідування у конкретній справі. Незалежно від підстав такого рішення, його сутність полягає у тому, що уповноважені органи більше не здійснюють жодних процесуальних дій у межах відповідного кримінально-правового конфлікту. Це можливо у разі, якщо зібрані у провадженні відомості підтверджують обставини, які згідно із законом унеможливають продовження кримінального переслідування. Йдеться про ситуації, коли або взагалі не відбувалося жодного діяння, яке могло б бути кваліфіковане як злочин, або вчинене діяння не є кримінально каранним, або ж існують інші правові підстави, за наявності яких провадження не може бути продовжено.

Рішення про закриття кримінального провадження виконує важливу функцію в системі кримінального процесуального права, оскільки забезпечує вирішення кримінально-правового конфлікту на досягнутому етапі розслідування. Воно дозволяє уповноваженим органам припинити провадження у випадках, коли є законні підстави для цього, або підтвердити, що сторони самостійно врегулювали спір. У ситуаціях, коли провадження закривається за нереабілітуючими підставами, таке рішення може стати основою для відшкодування шкоди потерпілій стороні. Разом з тим, закриття провадження сприяє уникненню надмірного процесуального тиску на особу, щодо якої воно

здійснювалося, що особливо актуально за умов реабілітуючих підстав. Це також сприяє розвантаженню судів, позаяк запобігає надходженню необґрунтованих або безперспективних справ на судовий розгляд. Крім того, ефективне застосування процедури закриття кримінального провадження оптимізує витрати державного бюджету, мінімізуючи фінансові та організаційні ресурси, необхідні для здійснення досудового та судового провадження.

У межах цього повноваження прокурор повинен дотримуватись стандартів неупередженості, процесуальної рівності сторін та забезпечення ефективного захисту прав особи. Зазначене відповідає як національним процесуальним нормам, так і вимогам Європейської конвенції з прав людини. У практиці Європейського суду з прав людини неодноразово підкреслювалася важливість обґрунтованості та неупередженості під час реалізації дискреційних повноважень органів кримінального переслідування. Рішення прокурора про закриття кримінального провадження не є лише проявом формальної доцільності, а має базуватися на принципах законності, справедливості, ефективності правового захисту та неупередженості. У разі відсутності в діянні складу кримінального правопорушення або недоведеності винуватості особи прокурор зобов'язаний прийняти рішення про закриття провадження. Такий підхід відповідає також положенням статей 5 і 6 Конвенції, які гарантують особі свободу від свавільного втручання в її особисту недоторканність, а також право на справедливий розгляд справи компетентним і неупередженим судом. У цьому контексті цілком логічно звернутися й до положень Бордоської декларації (2009), яка наголошує, що прокурори не можуть розпочинати чи продовжувати переслідування та мають докладати усіх можливих зусиль для його припинення, якщо неупереджене розслідування або аналіз доказів підтверджують необґрунтованість обвинувачення [231].

Закриття провадження у подібних випадках є проявом обов'язку органів досудового розслідування та прокурора діяти у межах принципу верховенства права та недопустимості свавільного втручання в гарантовані права особи, насамперед право на особисту свободу та недоторканність. Таке рішення може

ухвалюватися як за погодженням із прокурором, так і самостійно органом досудового розслідування – слідчим або дізнавачем. Проте, на мою думку, в ідеальній моделі досудового провадження ключова роль у прийнятті остаточного рішення має належати прокурору, який здійснює процесуальне керівництво у конкретному кримінальному провадженні. Такий підхід забезпечує єдність правозастосування, відповідальність за кінцевий результат досудового розслідування, а також підвищує якість правових рішень.

Водночас ефективність реалізації прокурором функцій процесуального керівника значною мірою залежить від реального навантаження, яке він несе. Ідеальна модель, за якою прокурор бере участь у кожному важливому процесуальному рішенні, можлива лише за умов розумного обсягу кримінальних проваджень, що перебувають у його процесуальному провадженні. Однак, у сучасних реаліях така модель часто є недосяжною. За наявними статистичними даними, значна кількість прокурорів здійснює процесуальне керівництво у понад тисячі кримінальних провадженнях одночасно, що унеможлиблює належне виконання повноважень у кожному з них.

Для ілюстрації реального рівня навантаження на органи прокуратури варто звернутися до статистики. Так, при штатній чисельності дещо більше ніж дев'ять тисяч прокурорів [50], лише протягом 2024 року у ЄРДР було внесено майже пів мільйона повідомлень про кримінальні правопорушення (492 479). При цьому, на кінець року понад 313 тис. проваджень залишалися без остаточного процесуального рішення [31]. Подібні показники підтверджують значну перевантаженість прокурорів, що істотно знижує їхню здатність належним чином реалізовувати функцію процесуального керівництва, зокрема й у частині прийняття рішень про закриття кримінальних проваджень.

В умовах надмірного навантаження прокурорів, що обмежує їхню можливість повною мірою реалізовувати функцію процесуального керівництва, спостерігається тенденція до зведення цієї функції переважно до реалізації передбачених ст. 36 КПК України повноважень з контролю за законністю процесуальних рішень слідчих і дізнавачів. Зокрема, прокурори переважно

виконують наглядову функцію шляхом скасування постанов про закриття кримінального провадження, які визнані незаконними або очевидно необґрунтованими.

Такий порядок втручання прокурора у провадження, як правило, реалізується у ситуаціях, коли рішення про закриття кримінального провадження приймається без його погодження – самостійно слідчим чи дізнавачем. Згідно з чинною редакцією частини першої статті 284 КПК України, подібне закриття можливе лише у випадках наявності чітко визначених об'єктивних підстав, серед яких: встановлена відсутність події кримінального правопорушення (п. 1), відсутність у діянні складу кримінального правопорушення (п. 2), втрата чинності законом, яким було передбачено кримінальну протиправність діяння (п. 4-1), досягнення податкового компромісу щодо діяння, передбаченого ст. 212 КК України (п. 9), а також наявність нескасованої постанови про закриття кримінального провадження щодо того самого діяння, що раніше розслідувалося відповідно до правил підслідності (п. 9-1) [68].

Однак така модель процесуальної взаємодії є допустимою виключно у випадках, коли у кримінальному провадженні жодній особі не було повідомлено про підозру. У разі, якщо підозра вже повідомлена, повноваження щодо прийняття рішення про закриття кримінального провадження належить виключно прокурору. Ця позиція випливає з положень частини третьої статті 284 КПК України, яка прямо передбачає, що після повідомлення про підозру ініціатива закриття провадження не може належати слідчому чи дізнавачу. Відтак будь-яке процесуальне рішення про припинення кримінального переслідування на цьому етапі можливе лише за умови його ініціювання саме прокурором, який несе повну відповідальність за його обґрунтованість та законність. Такий підхід повністю узгоджується з концепцією процесуального керівництва, що закріплена в КПК України, і забезпечує централізацію процесуального контролю за реалізацією функції публічного обвинувачення.

Таким чином, у сучасних умовах, коли прокурор позбавлений можливості повноцінного залучення до кожного провадження на етапі прийняття ключових

процесуальних рішень, його роль зводиться до ретроспективного контролю за законністю уже прийнятих рішень. Це, з одного боку, забезпечує дотримання вимог законодавства, але, з іншого боку, позбавляє досудове розслідування належної процесуальної орієнтації і може призводити до ситуацій, коли ухвалення остаточного рішення виявляється відірваним від контексту слідства, доказової бази та загальної стратегії кримінального переслідування.

На завершальному етапі досудового розслідування прокурор, як процесуальний керівник та носій публічного інтересу, зобов'язаний здійснити всебічну, повну й неупереджену оцінку доказової бази у межах кримінального провадження, та перевірити наявність підстав для його закриття відповідно до вимог статті 284 КПК України. Йдеться, зокрема, про обов'язок прийняття постанови про закриття кримінального провадження у разі встановлення юридичних чи фактичних обставин, які унеможливають подальше його здійснення.

Так, відповідно до приписів частини першої статті 284 КПК України, прокурор зобов'язаний прийняти рішення про закриття провадження у випадках відсутності достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді, за умови, що всі доступні засоби збирання доказів вже вичерпані [68]. Така дія не лише запобігає свавільному обвинуваченню, а й узгоджується з вимогою забезпечення презумпції невинуватості та високого стандарту доказування, який послідовно підкреслюється у практиці ЄСПЛ.

Окрім цього, прокурор має закрити кримінальне провадження у випадках, якщо: 1) підозрюваний або обвинувачений помер, а також якщо зібрано достатньо доказів для повідомлення особі про підозру, однак її смерть унеможливила це процесуальне рішення – за винятком випадків, коли продовження розслідування необхідне для реабілітації померлого; 2) існує вирок або ухвала про закриття провадження по тому самому обвинуваченню, які набрали законної сили; 3) потерпілий або його представник у провадженні приватного обвинувачення відмовився від обвинувачення – за винятком справ, що пов'язані з домашнім насильством; 4) відсутня згода держави, яка видала

особу, щодо здійснення провадження стосовно відповідного кримінального правопорушення; 5) після повідомлення особі про підозру сплинув строк досудового розслідування, передбачений ст. 219 КПК України, за винятком проваджень щодо тяжких або особливо тяжких злочинів проти життя чи здоров'я особи [68].

Особливої уваги заслуговує правова ситуація, коли підставою для закриття провадження є втрата чинності кримінального закону, яким було встановлено кримінальну протиправність діяння. Якщо підозрюваний у такому разі висловлює заперечення щодо припинення провадження з цих мотивів, останнє підлягає продовженню у загальному порядку, що спрямовано на захист його права на реабілітацію шляхом офіційного визнання невинуватості.

Таким чином, при прийнятті рішення про закінчення досудового розслідування прокурор зобов'язаний не лише перевірити належність, допустимість та достовірність наявних доказів, але й оцінити їх у сукупності з позиції достатності та взаємозв'язку. Тільки системна оцінка всіх зібраних відомостей дає змогу прокурору визначитися між переданням обвинувального акта до суду чи ухваленням постанови про закриття провадження. Це, у свою чергу, важливий запобіжник для забезпечення верховенства права, справедливості та правової визначеності у кримінальному процесі.

Ще однією з можливих форм завершення досудового розслідування, яка, на мою думку, заслуговує на окрему увагу, є звернення прокурора до суду з клопотанням про закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Зазначена форма застосовується за умови, якщо не йдеться про вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі. Відповідна процесуальна конструкція була запроваджена Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» від 04.10.2019 № 187-ІХ, яким доповнено частину другу статті 284 КПК України [34].

Зазначена законодавча новела суттєво розширила інструментарій прокурора на завершальному етапі досудового розслідування, надавши йому можливість ініціювати закриття кримінального провадження не лише у випадках, коли існують підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності, а й за умов, коли притягнення до такої відповідальності об'єктивно унеможлиблюється через сплив строків давності. Це має особливе значення для ефективного управління залишками кримінальних проваджень, які роками зберігаються без руху. Йдеться, зокрема, про ті справи, в яких проведено всі необхідні й можливі слідчі дії, однак особу, яка вчинила злочин, встановити не вдалося. У правоохоронному середовищі подібні провадження нерідко неофіційно класифікуються як «безперспективні», адже їх фактичне розслідування зупинене, а поновлення здійснюється лише у поодиноких випадках – за наявності нововиявлених обставин, що можуть істотно вплинути на результати досудового розслідування.

До 2019 року такі справи залишалися в провадженні органів досудового розслідування, створюючи зайве навантаження як на оперативно-слідчі підрозділи, так і на органи прокуратури. Протягом тривалого часу вони фактично роками лежали без руху у сейфах слідчих, оскільки відсутність передбаченого законом механізму їх закриття унеможливлювала їх належне процесуальне завершення. Саме з цією метою введення зазначеної правової норми необхідно розглядати як крок до оптимізації кримінального провадження, подолання правової невизначеності та забезпечення балансу між публічними інтересами та ефективним використанням ресурсів правозастосовної системи.

На цьому етапі прокурор зобов'язаний здійснити ретельну правову оцінку відповідних обставин. Передусім, це стосується правильності обрахунку строків давності, з урахуванням положень статей 49 і 80 КК України, а також правової кваліфікації кримінального правопорушення. Адже саме від юридичної оцінки діяння залежить тривалість строків давності та наявність чи відсутність підстав для застосування виключень, передбачених законом.

Водночас, така підстава для закриття провадження не є безумовною – вона потребує не лише формального підтвердження перебігу визначеного законодавством періоду часу, а й доказової верифікації факту неможливості встановлення особи винного чи завершення необхідних слідчих дій. Тобто прокурор, реалізуючи повноваження процесуального керівника, має переконатися, що вичерпані всі наявні можливості досудового розслідування, й подальше провадження не має перспектив з огляду на об'єктивні обставини, а не лише з формальних підстав.

У випадку, якщо прокурор дійде висновку про наявність невикористаних процесуальних можливостей, зокрема щодо проведення додаткових слідчих (розшукових) дій або уточнення кваліфікації, він не лише має право, але й зобов'язаний, відповідно до частини другої статті 36 КПК України, надати обов'язкові до виконання письмові вказівки слідчому чи дізнавачу. Такий підхід є проявом активної реалізації прокурором функції процесуального керівництва та забезпечення досягнення завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, насамперед – швидкого, повного та неупередженого розслідування з метою притягнення винного до відповідальності або звільнення невинного від безпідставного переслідування.

Отже, норма про звернення прокурора до суду з клопотанням про закриття кримінального провадження у разі спливу строків давності має техніко-юридичне, а також вагоме кримінально-процесуальне та організаційне значення, сприяючи розвантаженню правоохоронної системи та концентрації її зусиль на актуальних, перспективних кримінальних провадженнях.

Таким чином, кожне рішення прокурора на цьому етапі має стратегічне значення – воно визначає вектор правосуддя, перетворюючи сукупність доказів у юридичну позицію державного обвинувачення.

Значення завершального етапу надзвичайно велике, так як саме на цьому етапі прокурор формує правову позицію, з якою він або ж буде звертатися до суду, що, фактично, визначить рамки подальшого судового розгляду, або ж припинить подальше досудове розслідування. Як слушно зазначає А. Лапкін, «прокурор

приймає рішення про застосування тієї чи іншої форми закінчення досудового розслідування, виходячи з можливості доведення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення в суді» [72, с. 89].

Завершальний етап досудового розслідування виконує функцію процесуального фільтра, покликаною запобігти передачі до суду необґрунтованих або передчасних обвинувачень. Саме на цьому етапі ухвалюються ключові рішення щодо подальшої перспективи кримінального провадження, а відтак – і щодо прав та свобод конкретної особи. Роль прокурора є визначальною: він не лише координує та скеровує досудове розслідування, а й зобов'язаний забезпечити, щоб кожне обвинувачення мало під собою достатнє фактичне та юридичне підґрунтя. Прокурор у цьому контексті виступає не як «обвинувач за всяку ціну», а як гарант процесуальної справедливості та запобіжник від свавілля.

Як зауважують К. Сепульведа (C. Sepúlveda) та Й. Віленманн (J. Wilenmann), прокурори відіграють ключову структуруючу роль у сучасному кримінальному правосудді, використовуючи повноваження відбирати та сегментувати роботу кримінального правосуддя [233, с. 680].

Отже, прокурор на завершальному етапі – це не просто посадова особа, що приймає формальне рішення, а провідний учасник правосуддя на завершальному етапі досудового розслідування, який забезпечує узгодженість дій сторін та контроль за дотриманням прав усіх учасників провадження. Саме на цьому етапі проявляється сутність функціонування прокуратури як інституту, покликаною не лише підтримувати обвинувачення, а й забезпечувати справедливість, а відтак і законність.

Завершальний етап виконує не лише логічну функцію закінчення розслідування, а й виконує структурну роль – є своєрідною процесуальною ланкою між стадіями досудового розслідування та судовим розглядом справи. Він забезпечує перехід до наступної стадії кримінального провадження за умови повної реалізації процесуальних прав усіх його учасників, що, в свою чергу, гарантує законність і справедливість майбутнього судового процесу.

З огляду на викладене, завершальний етап досудового розслідування можна визначити як окрему процесуальну фазу, що настає на фінальному відрізку досудового розслідування, під час якої орган досудового розслідування та прокурор виконують дії, спрямовані на його процесуальне завершення способом ухвалення одного з кінцевих рішень.

У сукупності ці значення дозволяють розглядати завершальний етап як логічно завершальну та структурно автономну стадію процесу, що має власну мету – забезпечення реалізації завдань кримінального провадження шляхом ухвалення остаточного й обґрунтованого рішення; зміст – сукупність процесуальних дій прокурора та органів досудового розслідування, пов'язаних з оцінкою доказів, відкриттям матеріалів стороні захисту та прийняттям одного з рішень, передбачених ст.ст. 283, 284 КПК України; а також процесуальні межі – часові рамки, встановлені ст. 219 КПК України, і визначені законом форми завершення, які відокремлюють цю стадію від судового розгляду.

1.2. Нормативно-правові основи діяльності прокурора у сучасному кримінальному процесі України

Інститут прокуратури сформувався на тлі процесів централізації державної влади у Європі. Перші інституційні аналоги з'явилися у Франції в XIV столітті за часів правління Філіппа IV Красивого, де прокурори представляли інтереси королівської влади у судах. Основним їх завданням було стежити за дотриманням законів та забезпеченням публічного порядку.

В українських землях витоки прокурорської функції можна простежити ще у добу Великого князівства Литовського та Речі Посполитої, де посадові особи виконували функції державного обвинувачення. Однак офіційне закріплення на території України прокуратура отримала у складі Російської імперії за часів правління Петра I у 1722 році [81, с. 24].

У 1991 році, після проголошення незалежності України, перед новою державою постало завдання реформування органів прокуратури відповідно до

демократичних принципів. Історичне призначення прокуратури полягало у забезпеченні законності в діяльності органів державної влади, захисті прав громадян та інтересів суспільства.

Протягом 1990-х років прокуратура України зберігала багато рис радянської системи, проте поступово відбувалися кроки у напрямі її демократизації. Поворотним моментом у цьому процесі стало ухвалення Концепції судово-правової реформи в Україні, затвердженої Постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року № 2296-XII [63]. У цьому документі, вперше на нормативному рівні, було визначено потребу приведення функцій прокуратури у відповідність до демократичних стандартів та обмеження її надмірних повноважень, що залишилися у спадок від радянської моделі.

Зокрема, Концепція містила пряме положення про потребу відмови від втручання прокуратури в господарську діяльність підприємств і необхідність зосередження її функцій у сфері кримінального переслідування, що відповідало європейським уявленням про роль прокуратури в демократичному суспільстві. Вона стала нормативною відправною точкою подальших реформ, заклавши концептуальні основи для обмеження функцій загального нагляду і спрямування вивільнених кадрів прокуратури на участь у кримінальних провадженнях та забезпеченні прав і свобод громадян.

Незважаючи на часткову реалізацію положень Концепції у 1990-х роках, її принципи знайшли своє продовження в Конституції України 1996 року, якій в перехідних положеннях законодавець вказав на тимчасовий характер невластивих прокуратурі функцій. На цьому також акцентувалася увага у міжнародно-правових актах. Зокрема, у Висновку № 190 Парламентської асамблеї Ради Європи, ухваленому 26 вересня 1995 року у зв'язку з розглядом питання щодо набуття Україною членства в Раді Європи. У цьому зобов'язанні передбачалося реформування інституційної структури та функцій Генеральної прокуратури, зокрема в частині її повноважень в галузі загального нагляду за додержанням законів органами державної влади та місцевого самоврядування. Метою таких трансформацій стало приведення діяльності органів прокуратури у

відповідність до демократичних стандартів і принципів, яких дотримується Рада Європи [18].

Основним нормативно-правовим актом, що регулював діяльність прокуратури після здобуття незалежності, став Закон України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 року. У ньому визначено прокуратуру як єдину централізовану систему органів, що здійснюють нагляд за додержанням законів, розслідування діянь, що містять ознаки злочину, та підтримання державного обвинувачення. Однак, у названому законі зберіглося багато архаїчних положень, у тому числі інститут загального нагляду, що суперечило духу Концепції 1992 року і вимогам міжнародних стандартів [37].

Важливою віхою у трансформації системи прокуратури став Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII, у якому було суттєво скорочено функції прокуратури, унеможливлено здійснення нею загального нагляду, досудового розслідування і наближено її діяльність до європейських стандартів [38]. Таким чином, положення Концепції 1992 року знайшли своє втілення лише через два десятиліття, підтвердивши істинність народної формули, що «усі великі реформи вимагають часу, але ще більше – політичної волі».

У продовження зазначеної реформи у 2016 році внесено зміни до Конституції України (щодо правосуддя). Одним із ключових нововведень стала істотна трансформація правового статусу органів прокуратури в Україні. З тексту Конституції України повністю вилучено розділ VII «Прокуратура», а відредаговані відповідно до міжнародних і європейських стандартів положення щодо статусу прокуратури інтегровано до розділу VIII «Правосуддя» [35].

Значущою зміною стало виключення з функціоналу прокуратури низки повноважень, які за європейськими стандартами не властиві цьому органу. Зокрема, на конституційному рівні скасовано загальний нагляд за дотриманням прав і свобод людини та громадянина, контроль за законністю дій органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, а також нагляд за виконанням судових рішень у кримінальних справах і

застосуванням заходів примусового характеру, пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян.

Реалізація таких змін мала на меті посилення процесуальних можливостей прокуратури у здійсненні притаманних їй функцій: підтримання публічного обвинувачення в суді, процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення процесуальних питань у кримінальному провадженні, а також здійснення нагляду за проведенням негласних слідчих та розшукових дій органами правопорядку.

Зазначені зміни узгоджуються з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практикою Європейського суду з прав людини в галузі кримінального судочинства та європейськими стандартами функціонування органів публічного обвинувачення в демократичних державах, де панує принцип верховенства права.

Таким чином, у ст. 131⁻¹ Конституції України законодавець закріпив, що прокуратура здійснює підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку та представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначений у законі. Хоча, згідно п. 9 Перехідних положень прокуратура до сьогодні продовжує виконувати функцію нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [62].

Результати аналізу ключових міжнародних документів, які регулюють питання прокурорської діяльності, підтверджують, що органи прокуратури розглядаються міжнародним співтовариством переважно в контексті здійснення кримінального переслідування. Рада Європи приділяє велику увагу вдосконаленню правового статусу органів прокуратури європейських країн, що вбачається з текстів підготовлених її органами документів, у яких викладені

основні погляди зазначеної міжнародної організації на роль і місце прокуратури у сучасних правових державах [64, с. 36].

Серед міжнародних документів варто відзначити Рекомендацію Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя, у якій наголошується, що прокурори зобов'язані гарантувати рівність перед законом та бути обізнаними з усіма обставинами справи, у тому числі тими, що стосуються підозрюваного, незалежно від їх сприятливого чи несприятливого характеру (п. 26). При цьому, вони не повинні порушувати або продовжувати кримінальне переслідування, якщо неупереджене розслідування показує необґрунтованість обвинувачення (п. 27) [185].

Окрім того, Консультативна рада європейських прокурорів у своєму Висновку №10 (2015 рік) акцентувала увагу на ролі прокурора у досудовому розслідуванні. Особливий наголос зроблено на необхідності належної координації прокурорів з органами досудового розслідування, дотриманні стандартів неупередженості та ефективного здійснення кримінального переслідування [16].

Згідно з Керівними принципами ООН щодо ролі обвинувачів, прокурори повинні діяти неупереджено, об'єктивно та забезпечувати справедливе застосування закону, захищаючи інтереси суспільства, права жертв і обвинувачених [56].

Не можна оминати увагою й Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року, що ратифікований Україною у 2024 році, положення якого визначають ключові стандарти діяльності прокурора на міжнародному рівні: принцип незалежності прокурора, обов'язок об'єктивно розглядати як обставини, що підтверджують вину особи, так і ті, що її виправдовують [187].

Таким чином, сукупність зазначених міжнародних актів визначає як правовий статус прокурора, так і стандарти його діяльності в умовах демократичної правової держави. Враховуючи положення статті 9 Конституції

України, згідно з якою чинні міжнародні договори є частиною національного законодавства [62], зазначені акти прямо впливають на визначення правових основ діяльності прокурорів у сучасному кримінальному процесі України.

Крім того, національне кримінальне процесуальне законодавство, насамперед КПК України, у багатьох положеннях висвітлює стандарти, встановлені цими міжнародними актами. Прокурору надано широкі повноваження щодо організації досудового розслідування, визначення його стратегічних напрямів, координації процесуальних дій та забезпечення додержання прав і свобод людини у кримінальному провадженні. Як слушно зазначив А. Лапкін «міжнародні стандарти прокуратури є складником комплексу міжнародних стандартів кримінальної юстиції, так само, як прокуратура є невід'ємним елементом системи кримінальної юстиції незалежно від тієї чи іншої моделі останньої у конкретній державі» [73, с. 71].

У профільному законі повноваження прокурора на досудовому розслідуванні помістилися в одній статті. Зокрема, у ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» зазначено, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та КПК України. Письмові вказівки прокурора органам, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, надані в межах повноважень, є обов'язковими для цих органів і підлягають негайному виконанню [38].

Базовим нормативно-правовим актом, що визначає правові засади діяльності прокурора в сучасному кримінальному процесі України, є КПК України. У статті 3 цього Кодексу визначено статус прокурора як учасника сторони обвинувачення у кримінальному провадженні, а також закріплено його обов'язок щодо забезпечення додержання принципів, на яких ґрунтується кримінальне провадження [68]. На відміну від прокурорського нагляду за КПК України 1960 року, у чинному КПК (2012 року) нагляд за додержанням законів здійснюється у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Як відзначено у науковій літературі: «По суті, відбулась руйнація радянської моделі кримінального процесу зі спробою поставити кримінальне судочинство нашої держави на рейки європейської моделі кримінальної юстиції» [208, с. 45].

У сучасній юридичній практиці загальноживаним є термін «процесуальний керівник», що відображає одну з ключових функцій прокурора у кримінальному провадженні. І. Гловюк визначає процесуальне керівництво як «регламентована нормами кримінального процесуального законодавства цілеспрямована діяльність прокурора щодо організації ефективного та оперативного процесу розслідування для всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, спрямування процесуальних дій та забезпечення дотримання вимог закону при провадженні процесуальних дій та прийнятті процесуальних рішень з метою досягнення завдань кримінального провадження та завдань нагляду за додержанням законів при проведенні досудового розслідування (дізнання та досудового слідства) шляхом прийняття процесуальних рішень та забезпечення їх виконання» [22, с. 556–557].

Для порівняння І. Шульган процесуальне керівництво визначила як «організацію процесу досудового розслідування, визначення його спрямування, координація процесуальних дій слідчих та оперативних підрозділів, а також забезпечення дотримання вимог законів України під час отримання доказів та винесення процесуальних рішень в ході проведення досудового розслідування конкретного, окремо взятого кримінального провадження» [220, с. 519]. Обидва підходи підкреслюють, що прокурор уже не є «зовнішнім контролером», а виступає активним організатором і координатором розслідування.

Вказану тезу підтримують й інші дослідники. Так, М. Гошовський підкреслив, що процесуальне керівництво на практиці реалізується через повний контроль прокурора за діяльністю слідчого – від моменту початку досудового розслідування і до його завершення та направлення обвинувального акта до суду [24, с. 71]. У свою чергу, І. Гафич, спираючись на аналіз зарубіжного досвіду, дійшов висновку, що незалежно від відмінностей у кримінально-процесуальних системах різних держав, провідною рисою є визначальна роль прокурора на

стадії досудового розслідування. Саме прокурор виступає тим суб'єктом, який організовує й координує хід слідчих дій та приймає остаточне рішення щодо завершення провадження, що підтверджує перехід від функцій зовнішнього нагляду до активної управлінської ролі [67, с. 170].

У нормативно-правовому полі термін «процесуальний керівник» уперше офіційно закріплено у наказі Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року №4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні», де всі прокурори, задіяні у досудовій стадії кримінального процесу, іменуються «процесуальними керівниками досудового розслідування» (п.п. 1–12 наказу) [34].

Актуальність виокремлення процесуального керівництва як різновиду прокурорського нагляду зумовлена новою моделлю кримінального процесу, закладеною в КПК України. Її ключовим елементом є принцип незмінності прокурора, що означає: одна й та сама особа від початку досудового розслідування до завершення судового розгляду відповідає за формування та підтримання обвинувачення. Скасування інституту додаткового розслідування посилило вимоги до якості роботи прокурорів і підвищило рівень їхньої особистої відповідальності за кінцевий результат діяльності органів прокуратури. У такому контексті використання поняття «процесуальне керівництво» відображає сутність ролі прокурора на стадії досудового розслідування, коли, здійснюючи функцію нагляду, він фактично спрямовує діяльність слідчого з метою забезпечення належного та переконливого обґрунтування обвинувачення в суді [35, с. 51-52].

З метою реалізації функції процесуального керівництва у ст. 36 КПК України передбачено низку повноважень прокурора, серед яких:

- 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;
- 2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;

- 3) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;
- 4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках - особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом;
- 5) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;
- 7) скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;
- 8) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;
- 9) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;
- 10) погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених цим Кодексом, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;
- 11) повідомляти особі про підозру;
- 12) пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права, у порядку, передбаченому цим Кодексом та законом;
- 13) затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання;

- 14) звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 15) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому цим Кодексом;
- 16) погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому цим Кодексом;
- 17) доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні;
- 18) перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України;
- 19) доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;
- 20) оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому цим Кодексом;
- 21) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом [68].

Отже, законодавець детально визначив обсяг компетенції процесуального керівника, надавши прокурору значний обсяг дискреційних повноважень. У наукових дослідженнях наголошується, що прокурор є ключовою постаттю кримінального процесу, яка займає провідне місце серед усіх його учасників.

Саме від його діяльності значною мірою залежить можливість реалізації кримінального провадження на демократичних засадах [36, с. 273].

Крім того, керівник відповідної прокуратури визначає прокурора, який здійснює повноваження у конкретному кримінальному провадженні, від його початку і до кінця (ч. 2 ст. 37 КПК України). Це положення закону запроваджує принцип певної сталості прокурора з метою забезпечення ефективності нагляду за дотриманням законів у ході досудового розслідування, належного підтримання державного обвинувачення в суді та загалом реалізації завдань кримінального провадження.

У сучасному кримінальному процесі, крім описаних вище, прокурори зобов'язані дотримуватись і інших законів України, таких як «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» [37], «Про запобігання корупції» [38], «Про оперативно-розшукову діяльність» [39], «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [40], «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [41].

Значний вплив на регулювання процесуальних повноважень прокурора мають підзаконні акти, зокрема накази Генерального прокурора України, які включають положення, спрямовані на: підвищення ефективності прокурорської діяльності; вирішення завдань прокурора у кримінальному провадженні; створення необхідних умов для здійснення ним повноважень, делегованих державою.

Основним підзаконним нормативним документом з даного питання є наказ Генерального прокурора № 309 від 30 вересня 2021 року «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні». Він є важливим відомчим актом, що деталізує організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні. Він виданий на виконання Закону України «Про прокуратуру» та розвиває положення КПК України, конкретизуючи повноваження та порядок дій прокурорів на різних стадіях кримінального провадження [42].

Також, дотичними до діяльності прокурора у кримінальному провадженні є накази Генерального прокурора № 258 від 12.09.2023 «Про організацію роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва» [43], № 263 від 28.10.2024 «Про організацію діяльності органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків» [44], № 509 від 04.11.2020 «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» [45].

Крім того, схвалений Президентом України комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки визначив основними пріоритетами забезпечення верховенства права, запобігання та протидія злочинності з неухильним дотриманням прав людини, у тому числі гендерної рівності; посилення гарантій незалежності, розвиток міжнародного співробітництва, зокрема через розширення міжвідомчої взаємодії, а також підвищення ефективності виконання органами правопорядку та прокуратури покладених на них функцій, покращення взаємодії між собою та зі складовими сектору безпеки і оборони [46].

Аналіз нормативних документів дає підстави стверджувати, що основною метою діяльності прокуратури у кримінальному процесі є забезпечення верховенства права, підтримання публічного обвинувачення в суді, захист прав людини та громадянина, а також суспільних і державних інтересів.

Зазначені нормативні акти визначають чіткі механізми реалізації прокурором своїх функцій у кримінальному процесі, встановлюють стандарти професійної діяльності, спрямовані на забезпечення законності, об'єктивності та справедливості у кримінальному судочинстві.

Інституція прокуратури в Україні поступово еволюціонувала від інструмента державного контролю радянського зразка до сучасного органу, покликаного гарантувати верховенство права, права людини та публічні інтереси. Подальші перспективи розвитку пов'язані з посиленням незалежності прокурорів, вдосконаленням професійних стандартів та зростанням суспільної довіри.

1.3. Еволюція ролі прокурора на завершальному етапі досудового розслідування та європейський досвід

Сучасна роль прокурора на завершальному етапі досудового розслідування в часи незалежної України з 1991 року формувалася в контексті змін кримінального процесу радянських часів до сьогодення. У період дії КПК України 1960 року прокурор фактично поєднував обов'язки нагляду за законністю слідства та остаточного затвердження обвинувального висновку. Цікавою була роль, яку виконував прокурор на завершальному етапі досудового розслідування окремо, залежно від форми закінчення досудового розслідування. Згідно ст. 212 КПК України 1960 року попереднє слідство закінчувалось складанням обвинувального висновку або постанови про закриття справи чи постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру [47].

Так, одержавши від слідчого справу з обвинувальним висновком, прокурор був зобов'язаний перевірити чи мала місце подія злочину; чи мало діяння, яке ставиться у вину обвинуваченому, склад злочину; чи були дотримані під час провадження дізнання і досудового слідства вимоги цього Кодексу про забезпечення права підозрюваного і обвинуваченого на захист; чи не було в справі обставин, що тягнуть за собою закриття справи; чи пред'явлено обвинувачення по всіх установлених злочинних діях обвинуваченого; чи притягнуті як обвинувачені всі особи, що викриті у вчиненні злочину; чи правильно кваліфіковано дії обвинуваченого за статтями кримінального закону; чи додержано вимог закону при складанні обвинувального висновку; чи правильно обрано запобіжний захід; чи вжито заходів до забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочином, і можливої конфіскації майна; чи виявлено причини та умови, які сприяли вчиненню злочину, і чи вжито заходів до їх усунення [47].

Орган досудового розслідування надавав прокурору справу у тому вигляді, який, на думку слідчого, дозволяв направити її до суду. Фактично,

прокурор на завершальному етапі виконував функцію нагляду, а саме перевіряв повноту проведеного розслідування, але рішення щодо достатності зібраних доказів приймав слідчий, а не прокурор. Перевіривши справу з обвинувальним висновком, прокурор або його заступник приймав одне з таких рішень: затверджував обвинувальний висновок або складав новий обвинувальний висновок; повертав справу органів дізнання або слідчому із своїми письмовими вказівками для додаткового розслідування або закривав справу, склавши про це постанову [47]. Ці функції виконував лише керівник прокуратури, або його заступник. Всі інші прокурорські працівники мали статус помічника прокурора й були позбавлені самостійності у прийнятті таких процесуальних рішень. Це мало наступний вигляд: прокурор прокуратури або ж його заступник, отримавши кримінальну справу з обвинувальним висновком доручав помічнику прокурора перевірити її, та після доповіді підлеглого, приймав відповідне рішення. У такій конструкції цілком логічно, що помічник прокурора не несе жодної відповідальності за прийняте його керівником рішення. При цьому не варто забувати, що і рішення про притягнення особи як обвинуваченого (на сьогодні це стадія оголошення підозри), з прокурором не погоджувалась.

Затвердивши обвинувальний висновок, прокурор направляв справу до суду про що одночасно повідомляв обвинуваченого. Фактично прокурор вперше зустрічався з стороною захисту вже у судовому засіданні, так як на досудовому розслідуванні лише перевіряв кримінальну справу.

Одним із наочних проявів обвинувального ухилю, притаманного КПК України 1960 року, було обмеження права захисту на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. Хоча в законі містилася прогресивна норма, що обвинувачений та його захисник не повинні бути обмежені у часі, необхідному для вивчення справи, слідчий мав право самостійно встановлювати строк для цього процесу. Відповідно до частини 6 статті 218 КПК України 1960 року, у випадку, якщо захист навмисно затягував ознайомлення, слідчий міг винести вмотивовану постанову про встановлення конкретного строку, яка підлягала

затвердженню прокурором. На той момент судовий контроль на завершальній стадії досудового розслідування був відсутній.

Лише у 2003 році законодавець скасував таке право сторони обвинувачення. Водночас, ці зміни спричинили деякі труднощі: відсутність часових обмежень дозволила стороні захисту зловживати правом на ознайомлення, що в деяких випадках затягувало процес. Такий правовий дисбаланс неодноразово ставав підставою для винесення Європейським судом з прав людини рішень про накладення санкцій на державу за порушення прав потерпілих.

У 2011 році вдалося врегулювати цю проблему: у разі зволікання з боку захисту, рішення про обмеження строку ознайомлення ухвалювалося судом за поданням слідчого, погодженим з прокурором, або за поданням прокурора. Ця процедура судового контролю знайшла своє закріплення у новому КПК України, ухваленому у 2012 році.

Аналогічну наглядову функцію виконував прокурор і при одержанні від слідчого кримінальної справи з постановою про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру. Він або погоджувався з постановою, затверджував її і надсилав справу до суду, або ж повертав справу з своєю письмовою вказівкою слідчому для проведення додаткового досудового слідства.

У разі закриття слідчим кримінальної справи, прокурор обмежувався перевіркою законності прийнятого рішення. У разі незгоди, прокурор міг скасувати постанову слідчого та відновити досудове слідство в закритій справі.

Отримавши від слідчого матеріали кримінальної справи для вирішення питання щодо можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності, прокурор перевіряв повноту проведеного розслідування, законність постанови і приймав одне з таких рішень: давав письмову згоду з постановою слідчого і направляв справу до суду, міг змінити постанову слідчого чи винести нову постанову, або ж скасувати рішення слідчого та повернути останньому справу з письмовими вказівками.

Аналіз повноважень прокурора за КПК України 1960 року підтверджує, що на завершальному етапі досудового розслідування прокурор самостійно не приходив до висновку яке ж кінцеве рішення необхідно прийняти. Орган досудового розслідування самостійно його ухвалював, в той час як прокурор лише наглядав за законністю його прийняття. Дискреція прокурора полягала в можливості погодитись чи не погодитись з прийнятим рішенням, і, у передбачених законом випадках, або давати подальший рух справі до суду, чи повертати її для подальшого розслідування.

Прийняття КПК України 2012 року ознаменувало собою якісні зміни у процесуальному статусі прокурора, зокрема на завершальному етапі досудового розслідування. Якщо за КПК України 1960 року прокурор здебільшого виконував функцію нагляду за законністю дій слідчого, то нова модель правового статусу прокурора покладає на нього обов'язки повноцінного процесуального керівника, що здійснює кримінальне переслідування в межах змагального процесу.

Як зазначає І. Шульган, у минулій моделі прокурор виконував радше функцію спостереження за законністю, тоді як за зміст і якість розслідування відповідали керівники слідчих органів. У сучасному ж процесі прокурор як процесуальний керівник є центральною фігурою, відповідальною і за законність, і за належний рівень розслідування кожного кримінального провадження [33, с.519].

На думку М. Руденка, покладання на прокурора функції процесуального керівництва у сфері досудового розслідування зумовлене низкою важливих чинників. Насамперед, законодавець відмовився від інституту додаткового розслідування, який довгий час зберігався у радянській кримінально-процесуальній системі і вже вважався пережитком архаїчної моделі. Його скасування створило нову правову ситуацію: відтепер неприпустимим стало направлення до суду кримінальних справ, розслідування яких проведено неповно або поверхово. Це означало, що державі необхідно було покласти відповідальність за якість і завершеність розслідування на одного конкретного суб'єкта – прокурора. Крім того, саме на прокурора покладено обов'язок

ухвалення остаточного рішення щодо подальшої долі кримінального провадження. Це рішення може набувати різних форм: винесення постанови про його закриття (ч. 1 ст. 284 КПК України); подання до суду клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 286 КПК України); скерування обвинувального акта для розгляду по суті (ст. 291 КПК України); або ж звернення з клопотанням про застосування до особи примусових заходів медичного чи виховного характеру (ст. 292 КПК України) [48, с. 36-37].

Зміна статусу прокурора мала не лише процедурний характер, але призвела до глибинного переосмислення засад кримінального процесу – насамперед у площині змагальності та рівності сторін.

Як вказувалось попередньо згідно з КПК України 1960 року прокурор міг лише погоджуватись або не погоджуватись із рішенням слідчого про закриття справи. Він не мав повноваження самостійно приймати таке рішення, а у разі незгоди – скасовував постанову слідчого і давав вказівки на проведення додаткового розслідування. Така модель відображала його наглядову, а не процесуальну функцію. Ініціатива закриття справи належала виключно слідчому.

З прийняттям КПК України 2012 року ситуація кардинально змінилася. Відповідно до ч. 1 ст. 36, саме прокурор є процесуальним керівником досудового розслідування, а згідно з п. 9 ч. 2 ст. 36 КПК – має право самостійно закрити кримінальне провадження. Тобто прокурор не лише оцінює докази, а й приймає остаточне рішення щодо їх достатності для обвинувального висновку або ж для закриття провадження. У сучасній моделі прокурор уже не виступає лише формальним контролером дій слідчого, а реалізує самостійні повноваження, подібні до ролі французького прокурора (*magistrat du parquet*), з правом прийняття остаточного рішення про подальшу долю провадження.

Відповідно до КПК України 1960 року слідчий після закінчення розслідування складав обвинувальний висновок, який подавався прокурору на затвердження. Прокурор лише перевіряв: чи доведено склад злочину, чи дотримано прав підозрюваного, чи не має підстав для закриття справи.

Визначення обсягу доказової бази було прерогативою слідчого, тоді як прокурор лише реагував на вже ухвалені рішення. Прокурор затверджував обвинувальний висновок, або повертав справу на додаткове розслідування, або закривав її – але завжди на підставі того, що вже зібрав слідчий. Така модель фактично усувала прокурора від персональної відповідальності за зміст обвинувального висновку.

КПК України 2012 року змінив і зміст, і форму документа, яким обвинувачення передається до суду. За загальним правилом обвинувальний акт складають слідчий або дізнавач, а прокурор його затверджує; водночас прокурор може скласти обвинувальний акт самостійно, зокрема якщо не погоджується з тим, що підготували слідчий чи дізнавач (ч. 1 ст. 291 КПК України). Таким чином, саме прокурор визначає, який обвинувальний акт буде подано до суду і несе персональну відповідальність за логіку обвинувачення, правову кваліфікацію та достатність доказової бази.

Те саме стосується і прийняття рішення про звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності. Так, у КПК України 1960 року слідчий самостійно приймав рішення про доцільність звернення до суду з відповідною постановою, яку прокурор лише перевіряв і, у разі погодження, направляв до суду. Альтернативно, прокурор міг змінити постанову або повернути її на доопрацювання. Ініціатива залишалася за слідчим.

Натомість у КПК 2012 року закріплено правило, що саме прокурор, у разі наявності передбачених законом підстав, звертається до суду з відповідним клопотанням (ст. 286 КПК). Ця норма повністю усуває посередництво слідчого у процесі звернення з подібними клопотаннями, підкреслюючи, що лише прокурор, оцінивши правові й фактичні підстави, приймає відповідне рішення. Відтак було реалізовано європейський підхід, за якого саме сторона обвинувачення визначає подальшу правову долю провадження на завершальному етапі.

Отож, положення КПК України у 2012 році трансформувала прокурора з формального наглядача у повноправного процесуального керівника, який несе пряму відповідальність за результат досудового розслідування. Роль прокурора

на завершальному етапі досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством істотно посилилася, що є логічним кроком у напрямку побудови змагального, ефективного й орієнтованого на права людини кримінального процесу.

З огляду на зазначене заслуговує на увагу європейський досвід участі прокурора на завершальному етапі досудового розслідування та його врахування в Україні. Адже європейські моделі кримінальної юстиції відводять прокуророві не лише роль процесуального опонента сторони захисту, а й координатора, який забезпечує баланс між інтересами держави, потерпілих і правами обвинуваченого. Він є центральною фігурою, яка несе відповідальність за забезпечення справедливості та дотримання прав людини на завершальній стадії досудового розслідування. Цей етап виступає критичним, адже саме в цей момент вирішується ключове питання: чи варто передавати кримінальне провадження до суду з обвинувальним актом, чи існують підстави для закриття провадження або його завершення способом застосування передбачених законом альтернатив.

На цій стадії прокурор здійснює комплексну оцінку всієї доказової бази, яка була зібрана в процесі розслідування. Саме від об'єктивності й професіоналізму цієї оцінки залежить не тільки подальша доля конкретної особи, але й легітимність усього кримінального процесу. Прокурор повинен вирішити, чи є докази належними, допустимими, достатніми для підтримання обвинувачення в суді, чи можливо застосувати інші, менш репресивні форми завершення провадження, наприклад угоди, звільнення від кримінальної відповідальності, або направлення на примусові заходи виховного характеру.

Функція прокурора на цьому етапі не обмежується суто технічною або формально-юридичною оцінкою. Вона охоплює й ширший контекст – відповідність дій державного обвинувача стандартам верховенства права, принципу справедливості, гарантіям права особи на захист, на ефективне правосуддя та безсторонній розгляд справи незалежним судом. Водночас прокурор має діяти в межах повноважень, визначених як національним

законодавством, так і міжнародними зобов'язаннями держави, зокрема положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практикою Європейського суду з прав людини.

У цьому контексті особливого значення набуває вивчення європейських моделей організації прокурорської діяльності. У багатьох країнах спостерігається тенденція до посилення незалежності прокурора у прийнятті процесуальних рішень, водночас із забезпеченням ефективного контролю з боку суду щодо дотримання прав особи. Такий підхід дозволяє створити гнучку та водночас збалансовану модель функціонування органів кримінальної юстиції, де прокурор виступає не каральним інструментом держави, а активним суб'єктом правової системи, який діє в інтересах правди, справедливості та суспільного блага.

Для України, яка реформує систему кримінального правосуддя, адаптує та усвідомлює найкращі європейські практики є не просто бажаною, а необхідною умовою підвищення ефективності прокурорської діяльності. Зокрема, питання оптимального балансу між дискреційними повноваженнями прокурора та обсягом судового контролю вимагають ґрунтовного переосмислення. Сучасні виклики ставлять перед вітчизняною моделлю правосуддя завдання не лише оновлення законодавчої бази, але й запровадження нової правової культури – де прокурор діє не як механістичний виконавець, а як гарант справедливості й правової визначеності для всіх учасників процесу.

У країнах-членах ЄС та на рівні Ради Європи сформувалися різні підходи до ролі прокурора на завершальному етапі розслідування, що відображають традиції правових систем. Загальноєвропейською тенденцією є поєднання інквізиційних і змагальних елементів з метою пошуку балансу між оперативністю слідства та захистом прав людини. У правових системах із романо-германською традицією (Французька Республіка, Федеративна Республіка Німеччина, Італійська Республіка, Королівство Іспанія тощо) прокурори зазвичай тісно взаємодіють зі слідчими суддями: вони ведуть

розслідування під контролем судді і за його призначенням, а остаточне рішення про пред'явлення обвинувачення приймає судова інстанція.

Так, правова система Французької Республіки, яка є класичним представником романо-германської (континентальної) традиції, передбачає диференційований підхід до завершення досудового розслідування залежно від тяжкості скоєного кримінального правопорушення. Такий підхід спрямований на ефективну розбудову процесуальних механізмів та забезпечення балансу між процесуальною економією та гарантіями справедливого суду. У справах, що стосуються кримінальних проступків та менш небезпечних злочинів, досудове розслідування зазвичай проводиться поліцією під процесуальним наглядом прокурора Республіки. Останній відіграє ключову роль на цьому етапі: відповідно до статей 75–78 Французького кримінального процесуального кодексу, прокурор надає обов'язкові вказівки поліції, контролює строки виконання слідчих дій та визначає подальшу долю справи. Залежно від доказової бази і обставин, прокурор має повноваження або припинити провадження способом постановлення рішення про фактичну відмову від обвинувачення або ж направити справу до суду за спрощеною процедурою, що фактично замінює традиційний обвинувальний акт [231, с. 458].

У межах концепції процесуальної економії діє також процедура *comparution sur reconnaissance préalable de culpabilité* (дослівно – «з'явлення з попереднім визнанням вини»), яка має спільні риси з інститутом угоди про визнання винуватості. У такому разі прокурор та обвинувачений досягають домовленості щодо виду й розміру покарання, а суд виконує лише функцію затвердження угоди без повного розгляду справи. Цей механізм демонструє гнучкість французької моделі, надаючи прокурору широкі дискреційні повноваження, що сприяє скороченню навантаження на судову систему та забезпечує оперативне вирішення кримінальних справ.

Інакше організований процес стосовно тяжких кримінальних правопорушень, санкціонованих покараннями, що перевищують десять років позбавлення волі. У таких провадженнях ключову роль виконує слідчий суддя,

що є незалежним магістратом. Хоча прокурор ініціює відкриття розслідування способом направлення відповідного вступного клопотання прокурора про початок досудового розслідування (*réquisitoire introductif*), подальше ведення слідства, збирання доказів та контроль за їх належністю й допустимістю переходить у компетенцію саме цього судді. Така структура гарантує посилений судовий контроль у справах із високим ступенем ризику для прав людини та суспільного інтересу.

На завершальному етапі розслідування прокурор складає письмовий висновок, в якому формулює свою позицію щодо доцільності направлення справи до суду або її закриття у зв'язку з відсутністю складу злочину чи достатньої доказової бази. Проте остаточне рішення ухвалює саме слідчий суддя: він може як передати справу до суду так і припинити провадження. У випадку незгоди з таким рішенням прокурор має право на його оскарження до апеляційної інстанції, що є проявом змагального начала та інституційного балансу в системі французького кримінального процесу.

Хоча прокурор у провадженнях про тяжкі злочини не має повної автономії щодо завершення досудового розслідування, він залишається активним суб'єктом, який бере участь у плануванні слідчих дій, подає відповідні клопотання, формує обвинувачення та водночас виконує функцію нагляду за дотриманням прав усіх учасників процесу. Прокурор також забезпечує повноту досьє, яке передається до суду, тим самим впливаючи на якість і об'єктивність судового розгляду.

На відміну від Французької Республіки, у Федеративній Республіці Німеччина прокурор фактично є «господарем досудового провадження» (*Herr des Ermittlungsverfahrens*) – основним суб'єктом, яка не лише ініціює, а й повністю контролює процес досудового розслідування. Слідчі дії здійснюються поліцією, яка діє під його безпосереднім керівництвом. Слідчого суддю залучають лише для надання дозволу на обмеження прав людини (обшук, затримання, перехоплення інформації тощо), що забезпечує баланс між оперативністю і гарантіями прав людини.

Після завершення розслідування прокурор вирішує, чи подавати обвинувальний акт до суду, чи закривати справу. Важливо, що закон прямо передбачає можливість відмови від подальшого переслідування у зв'язку з відсутністю суспільного інтересу (*Opportunitätsprinzip*, §§153–154 Кримінально-процесуального кодексу Німеччини). Суд, перш ніж відкрити провадження (ухвалити рішення про відкриття судового розгляду – *Eröffnungsbeschluss*), у межах так званої проміжної процедури (*Zwischenverfahren*) перевіряє перспективу обвинувального вироку. Відповідно до §170(2) Кримінально-процесуального кодексу Німеччини справа підлягає закриттю, якщо відсутні достатні підстави для обвинувачення [49]. У деяких випадках прокурор може закрити справу навіть при наявності складу злочину, якщо обвинувачення є непропорційним до обставин. У роботі «Досудова процедура в Німеччині» Мьоллер У. відзначив, що більшість проваджень у цій країні завершується рішенням прокурора без передачі справи до суду, навіть за високої ймовірності обвинувального вироку [50]. У 2013 році органи прокуратури відмовилися від обвинувачення у 26,7% справ у зв'язку з непідтвердженням підозри. Це найбільш поширена підстава для закриття справ у кримінальному процесі [51, с. 176].

Таким чином, німецька модель відрізняється високим рівнем централізації прокурорської влади в межах досудового розслідування. У порівнянні з Французькою Республікою, де існує сильний судовий контроль, німецький прокурор має більше автономії, проте ця автономія стримується високим рівнем правової культури та чіткими нормативними приписами. Хоча прокурорські органи у Німеччині формально належать до структури виконавчої влади – зокрема, на рівні федеральних земель вони перебувають у підпорядкуванні відповідних міністерств юстиції, – їхня діяльність характеризується високим ступенем професійної самостійності. Рішення у конкретних кримінальних провадженнях приймаються прокурорами на власний розсуд, під наглядом керівництва прокуратури, але без зовнішнього політичного тиску чи втручання. Такий інституційний баланс дозволяє зберігати незалежність у межах організаційної вертикалі та водночас гарантує оперативність і ефективність дій.

Саме ця модель внутрішньої автономії в межах системи виконавчої влади забезпечує високий рівень довіри з боку суспільства до діяльності прокуратури та правової системи загалом.

Своєрідним «гібридом» між французькою та німецькою системами є італійська модель. Прокурор Італії водночас є частиною судової влади, що вирізняє його серед інших європейських аналогів. Хоча він виконує функцію обвинувачення, він не підпорядковується виконавчій владі, а є незалежним магістратом, як і суддя. В. Піцці та Л. Марафіоті у своїй праці «Новий Кримінально-процесуальний кодекс Італії: Труднощі побудови змагальної судової системи на основі цивільного права» (1992) наголосили, що реформа кримінального процесу Італії 1988 року мала на меті інтеграцію засад змагальності в процесуальну модель, яка тривалий час розвивалася на інквізиційних засадах. Водночас автори підкреслюють, що перенесення елементів змагальності в контекст правової традиції континентального типу супроводжувалося значними труднощами й породило низку суперечностей [52].

В Італії прокуратура функціонує як незалежний орган, відокремлений від виконавчої гілки влади, і керується принципом обов'язковості кримінального переслідування, що передбачає реагування на кожне повідомлення про вчинення кримінального правопорушення. Водночас жодне остаточне рішення прокурора про направлення справи до суду чи про її закриття не набирає чинності без обов'язкової судової перевірки. Ці функції контролю покладено на суддю попереднього розслідування (GIP) або суддю попереднього слухання (GUP), що забезпечує стримування прокурорської дискреції та гарантує дотримання принципів справедливості.

Після завершення етапу попереднього розслідування прокурор має надати стороні захисту повний доступ до матеріалів кримінального провадження. На цьому етапі він також має визначити подальшу процесуальну форму завершення розслідування: подати клопотання про направлення справи до суду або ініціювати її закриття. Роль суду на попередньому слуханні полягає у перевірці обґрунтованості обвинувачення: саме суддя ухвалює рішення щодо достатності

доказів для відкриття судового розгляду. Якщо прокурор вважає за доцільне припинити провадження, відповідне клопотання розглядається суддею з попереднього розслідування, який оцінює його зміст, зокрема й з урахуванням позиції потерпілої сторони. У випадку заперечень з боку потерпілого, суд має повноваження відмовити у задоволенні клопотання прокурора про закриття справи, а також зобов'язати його продовжити розслідування або висунути обвинувачення.

Також, в Італії активно використовують альтернативні форми завершення провадження, що спрямовані на підвищення ефективності судового процесу та зниження навантаження на судову систему. Одним із найбільш застосовуваних механізмів є процедура визнання провини за домовленістю сторін, в межах якої прокурор і обвинувачений погоджують розмір покарання. Після досягнення згоди відповідну угоду передають до суду, який, не вдаючись до повного розгляду справи, затверджує її, за умови дотримання законодавчих критеріїв. Така процедура дає змогу уникнути тривалого судового процесу й забезпечити швидке відновлення правопорядку. Ще одним інструментом процесуального спрощення є застосування судового наказу про покарання, який передбачає винесення рішення без проведення судового засідання у випадках незначних правопорушень за умови відсутності заперечення з боку обвинуваченого.

Важливим кроком у напрямку вдосконалення кримінального процесу в Італії стала реалізація реформаторської ініціативи під назвою «Новий пакт про правосуддя» (2021). Його головною метою була оптимізація попереднього розслідування та інтенсивності його динаміки. Зокрема, були встановлені чіткі строки для здійснення слідчих дій, а також запроваджені нові механізми для оскарження бездіяльності прокуратури, що дозволяє учасникам процесу більш ефективно захищати свої права [53].

Загалом, італійська модель демонструє, як поєднання суворого судового контролю з процесуальними спрощеннями може забезпечити високий рівень правової захищеності, особливо для потерпілих, а також уникнути бюрократичної тяганини. У контексті України, де суди часто мають обмежену

участь у прийнятті рішень про закриття кримінального провадження, італійський досвід заслуговує на пильну увагу. Його адаптація могла б стати вагомим кроком до підвищення прозорості, законності й балансу інтересів усіх учасників кримінального процесу.

Заслуговують на увагу особливості польської моделі, де прокуратура діє за принципом легальності, який зобов'язує прокуратуру ухвалити рішення про обвинувачення або припинення провадження, зафіксоване у Кодексі кримінального провадження [54]. У науковій публікації «Форми обвинувачення в польському кримінальному процесі» (2023) М. Велець зауважує, що тип кримінального переслідування – публічне, приватне чи з елементами допоміжного – у польській системі правосуддя обумовлюється природою вчиненого злочину. Від цього безпосередньо залежать обсяг процесуальних прав і обов'язків сторін у провадженні, що своєю чергою впливає на специфіку ведення справи на різних стадіях кримінального процесу [55].

У польському кримінальному процесі прокурор зобов'язаний самостійно складати обвинувальний акт після завершення досудового розслідування, оскільки саме він зазвичай і проводить це розслідування. На відміну від України, де прокурор має право, але не обов'язок складати обвинувальний акт, у Польщі це – невід'ємна частина його процесуальної ролі. Відповідно до статті 331 КПК Польщі, прокурор також може припинити, зупинити або доповнити розслідування. Наприклад, якщо поліція склала обвинувальний акт, а прокурор не погоджується з його змістом, він має право відмовити в затвердженні та припинити провадження, що є механізмом запобігання необґрунтованому притягненню особи до кримінальної відповідальності.

Такі повноваження прокурора мають велике значення для дотримання законності на етапі завершення досудового розслідування. Постанова про припинення, зупинення або доповнення провадження може бути винесена як у разі відсутності підстав для обвинувачення, так і за наявності правових перешкод для передачі справи до суду. Цей інструмент забезпечує прокурорський контроль за якістю слідства та слугує додатковим запобіжником у випадках, коли орган

дiзнання неправомiрно наполягає на обвинувальному акті. Статистика показує зростання частки справ, що завершуються складанням обвинувального акту: з 16,2% у 2000 році до 34,7% у 2014-му, що пiдтверджує поступове посилення ролі прокурора у вирiшенні процесуальної долі кримінальних проваджень [56, с. 166-168].

Важливим механізмом польської моделі є так зване додаткове обвинувачення – право потерпiлого самостійно подати обвинувальний акт у разі повторної відмови прокурора від пред'явлення обвинувачення. Це розширює роль потерпiлого та стимулює прокурора ретельно оцiнювати матеріали справи на завершальному етапі. Для України практика застосування додаткового обвинувачення може мати значну цінність, адже вона відкриває потерпiлому можливість реально впливати на хiд провадження, надаючи йому дієві процесуальні важелі. Такий пiдхiд водночас створює додатковий стимул для прокурора діяти бiльш рiшуче й ефективно на фiнальній стадії досудового розслiдування, усвідомлюючи, що бездіяльність може бути компенсована ініціативою потерпiлого.

У системах англосаксонського типу (Велика Британія, США) роль прокурора на завершальному етапі досудового розслiдування істотно відрiзняється від континентальних моделей і базується на високому рівні дискреції, автономії та змагального характеру правосуддя.

У Великій Британії Коронна прокуратура самостійно ухвалює рiшення про висунення обвинувачення після отримання справи від поліції. Водночас прокуратура керується двоетапним тестом. По-перше, чи достатньо доказів для реальної перспективи засудження, і по-друге, чи відповідає притягнення до відповідальності «інтересам правосуддя». Важливо, що на ранній стадії справу перевіряє незалежний магістратський суддя, що виступає своєрідним запобіжником проти безпідставних обвинувачень – навіть за умов достатніх доказів.

У США прокурор має ще ширшу автономію щодо закриття справи, укладення угод про визнання винуватості чи, навпаки, ініціювання

обвинувачення. Особливістю американської моделі є те, що прокурор не просто представляє сторону обвинувачення, а виступає своєрідним «гарантом справедливості», вирішуючи, чи доцільно передавати справу до суду з огляду як на доказову базу, так і на публічний інтерес. У США прокурор має виняткове право ухвалювати рішення щодо висунення обвинувачення. Він не зобов'язаний подавати справу до суду навіть за наявності складу злочину. Як зазначено у «Стандартах ухвалення прокурорських рішень» (*Standards for Prosecutorial Decision-Making*), справа повинна відповідати щонайменше двом критеріям: 1) бути «юридично достатньою» (*legally sufficient*) – тобто прокурор повинен вважати, що докази підтверджують склад злочину і винуватість особи; 2) бути «достатньою для судового розгляду» (*trial sufficient*) – тобто існувати обґрунтована перспектива обвинувального вироку у змагальному процесі [14].

Навіть за наявності достатньої доказової бази, яка потенційно дозволила б суду винести обвинувальний вирок, прокурор має дискреційні повноваження відмовитися від підтримання обвинувачення [57, с. 85–86]. Рішення про відмову може базуватися як на процесуальних підставах (недостатність доказів, недопустимість доказів), так і на суспільному інтересі. Наприклад, згідно з рекомендаціями прокуратури округу Снохоміш (штату Вашингтон), навіть при наявності достатніх доказів прокурор може відмовитись від переслідування, якщо воно «знижує повагу до закону або не слугує публічному інтересу» [225].

Більшість кримінальних справ у США не доходять до судового розгляду по суті, оскільки завершуються укладенням угоди про визнання вини. Прокурор має повноваження запропонувати угоду на будь-якому етапі досудового розслідування, зменшити обсяг обвинувачення, погодитись на умовне покарання або пробацію в обмін на визнання вини.

Ця форма завершення справи визнається ефективним інструментом скорочення судових витрат, однак вимагає ретельного дотримання етичних стандартів – зокрема щодо неприпустимості примусу чи дискримінації.

Для прийняття рішення про скерування справи до суду, вона має відповідати певним критеріям. У низці штатів США розроблені спеціальні

орієнтири для прокурорів щодо прийняття процесуальних рішень. Так, Асоціація прокурорів округу Каліфорнія визначає стандарти, за якими справа може отримати оцінку як «юридично достатня» або як «достатня для передачі до суду» [58, с. 50].

Критерії визнання справи «юридично достатньою» включають три умови: а) прокурор має внутрішнє переконання, що зібраних доказів достатньо для висунення обвинувачення; б) наявна належна юридична підстава, яка підтверджує склад злочину; в) наявний обсяг доказів, що дозволяє стверджувати про вчинення злочину саме обвинуваченим [59].

Якщо прокурор вважає, що справа відповідає вказаним критеріям (достатність доказів, публічний інтерес, перспективність судового переслідування), він подає справу до суду через подання інформаційного документа – у менш тяжких справах, або – ініціювання великого журі – у справах про тяжкі злочини, де журі вирішує, чи є підстави для обвинувального висновку. Після цього справа переходить у виключну юрисдикцію суду, який забезпечує конкуренцію сторін.

Крім цього, прокурор на завершальному етапі досудового розслідування також має повноваження відхилити або повертати справу правоохоронному органу для додаткового розслідування та усунути порушення прав особи ще до судової стадії. Таким чином, у США прокурор на цьому етапі виконує комплексну функцію – від вибору моделі завершення провадження (закриття, передача до суду, угода) до оцінки суспільної доцільності притягнення до відповідальності.

Аналіз історичного розвитку та європейського досвіду участі прокурора на завершальному етапі досудового розслідування дозволяє дійти висновку, що сучасна правова парадигма вимагає трансформації його ролі відповідно до демократичних стандартів, насамперед – принципу змагальності. Еволюція від каральної функції прокурора в інквізиційних системах до балансуючого учасника кримінального провадження в змагальних моделях права є спільною тенденцією як у країнах континентальної Європи, так і в англосаксонських юрисдикціях.

У континентальних державах, таких як Французька Республіка, ФРН, Республіка Польща, прокурор на фінальній стадії розслідування діє в умовах процесуальної неупередженості. Він не лише ініціює обвинувачення, а й зобов'язаний оцінити як обтяжливі, так і виправдувальні докази. Зокрема, в німецькій моделі прокурор навіть має обов'язок припинити кримінальне провадження у випадку відсутності достатніх підстав для обвинувачення, не чекаючи рішення суду. Подібний підхід характерний і для польської системи, де прокурор виконує функцію «фільтру» до судового розгляду, гарантуючи, що до суду потрапляють лише належним чином обґрунтовані справи.

Англосаксонський досвід, зокрема у Великій Британії та США, також демонструє широкі дискреційні повноваження прокурора саме на завершальному етапі розслідування. У цих системах прокурор має право не висувати обвинувачення навіть за наявності формально достатніх доказів – якщо таке рішення відповідає суспільному інтересу, стандартам доцільності або вимогам ефективного правосуддя. Особливо показовим є підхід, за яким справа не вважається «готовою до судового розгляду» лише через наявність доказів – для цього також має існувати реальна ймовірність засудження, а кримінальне переслідування повинно відповідати критеріям справедливості.

У будь-якій моделі кримінального процесу прокурор залишається головним суб'єктом, проте конкретні функції, визначені нормами внутрішнього законодавства, а також інструменти та форми їх практичної реалізації, мають специфічні особливості залежно від правової системи. Натомість універсальною рисою діяльності прокурора є орієнтація на гарантування прав і свобод особи, охорону суспільних та державних інтересів, забезпечення дотримання принципу верховенства права, при цьому його компетенція завжди має нормативне закріплення [240, с. 99-100].

Історично прокурор в українському праві був інструментом державного переслідування, а не автономним учасником змагального процесу. Така модель значною мірою зберіглася з радянської системи, яка тяжіла до адміністративно-карального характеру функції обвинувачення. Натомість перехід до

демократичної, змагальної моделі вимагає рішучого перегляду традиційної ролі прокурора – передусім шляхом забезпечення його неупередженості, дискреційного та процесуального балансу на завершальному етапі досудового розслідування.

Україна має орієнтуватися на позитивні практики інших держав, які забезпечують реальну процесуальну автономію прокурора, водночас підзвітність його рішень суспільству й праву. Успішна імплементація європейського досвіду і світових стандартів дозволить переосмислити місце прокурора в українському кримінальному процесі та забезпечити відповідність його діяльності не лише формальним вимогам КПК, але й принципам справедливості, захисту прав людини та змагального судочинства.

Висновки до розділу 1

1. Проведений аналіз наукових джерел та практики дозволив окреслити значний науковий і нормативний інтерес до діяльності прокурора в кримінальному процесі. Встановлено, що специфіка участі прокурора на завершальному етапі досудового розслідування лишається малодослідженою. Більшість праць зосереджуються на окремих процесуальних формах завершення розслідування, залишаючи поза увагою системну оцінку ролі прокурора в реалізації принципів змагальності, верховенства права та гарантій сторони захисту на цьому ключовому етапі.

2. Обґрунтовано, що завершальний етап досудового розслідування становить логічно завершальну та структурно автономну стадію кримінального процесу. Його мета полягає у забезпеченні реалізації завдань кримінального провадження способом ухвалення остаточного й обґрунтованого рішення; зміст охоплює комплекс процесуальних дій прокурора та органів досудового розслідування, пов'язаних з оцінкою доказів, відкриттям матеріалів сторони захисту та прийняттям одного з рішень, передбачених статтями 283–284 КПК України; процесуальні межі визначаються часовими рамками, закріпленими у ст.

219 КПК України, та встановленими законом формами завершення, що відокремлюють цю стадію від судового розгляду.

3. Встановлено, що у межах цієї стадії прокурор здійснює низку ключових процесуальних дій, що визначають подальший рух кримінального провадження. Йдеться про оцінку доказів, відкриття матеріалів кримінального провадження іншої сторони, складання чи затвердження обвинувального акта, звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, а також про прийняття рішення щодо закриття кримінального провадження чи звернення до суду з клопотанням про його закриття у зв'язку із закінченням строків давності.

4. З'ясовано, що попри відсутність чіткого нормативного закріплення у КПК України, завершальний етап досудового розслідування виконує функцію процесуального фільтрування. У його межах прокурор забезпечує дотримання законності, обґрунтованості та доцільності подальшого розгляду справи в суді чи її закриття, реалізуючи завдання кримінального провадження, визначені у ст. 2 КПК України.

5. Система правового регулювання діяльності прокурора на завершальному етапі досудового розслідування включає Конституцію України, КПК України, Закон України «Про прокуратуру», міжнародні акти (зокрема, Рекомендації Rec(2000)19 Ради Європи, Керівні принципи ООН щодо ролі прокурора, Римський статут МКС), підзаконні акти (накази ОГП, інструкції), практику ЄСПЛ, ВС та Конституційного Суду України. Ці джерела відрізняються між собою технологіями регулювання, проте в сукупності формують цілісну правову базу для реалізації прокурором своїх повноважень на завершальному етапі.

6. Узагальнено форми завершення досудового розслідування: 1) закриття кримінального провадження; 2) звернення з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) скерування обвинувального акта до суду; 4) звернення з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; 5) звернення до суду з клопотанням про закриття

провадження у зв'язку із закінченням строків давності. Всі ці форми реалізуються виключно прокурором, що підтверджує його центральну роль у межах завершального етапу. Запропоновано розширити підходи до класифікації форм завершення досудового розслідування, включивши також звернення прокурора до суду з клопотанням про закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, як окрему процесуальну форму, передбачену п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України.

7. Обґрунтовано, що прокурор на завершальному етапі виконує функцію гаранта дотримання принципів кримінального процесу, зокрема принципу верховенства права, змагальності, презумпції невинуватості, розумності строків та рівності сторін. Він є координатором процесуальної взаємодії та носієм публічного інтересу, що вимагає від нього об'єктивності, неупередженості й високого рівня професіоналізму.

8. Встановлено, що завершальний етап досудового розслідування має вирішальне значення для ефективності та результативності всього кримінального процесу, оскільки саме на цьому етапі прокурор формує правову позицію обвинувачення, яка згодом визначає межі судового розгляду справи. Його дії мають як юридичне, так і стратегічне значення.

9. Підкреслено, що в умовах значного навантаження на прокурорів, їх участь у кожному провадженні на завершальному етапі часто обмежується формальним контролем за рішеннями слідчих. Це створює ризики зниження ефективності процесуального керівництва та порушення єдності правозастосування. Зазначене потребує інституційних змін для забезпечення належної участі прокурора в реалізації функції публічного обвинувачення.

10. Наголошено, що завершальний етап є критично важливим для дотримання прав підозрюваного, зокрема щодо отримання доступу до матеріалів досудового розслідування (ст. 290 КПК України), можливості ознайомлення з доказами та підготовки до захисту. Будь-яке порушення цих гарантій на цьому етапі може мати істотні наслідки для справедливості судового розгляду.

11. Проведений історико-правовий аналіз дозволив встановити, що у радянській кримінальній юстиції прокурор на завершальному етапі досудового розслідування виконував переважно функцію нагляду за дотриманням законності, не маючи повноважень на самостійне прийняття рішень про закриття провадження чи формування обвинувачення. Прийняття КПК України 2012 року докорінно трансформувало цей підхід, надавши прокурору статус повноцінного процесуального керівника, який приймає ключові рішення щодо долі кримінального провадження, несе персональну відповідальність за якість зібраних доказів та юридичну обґрунтованість обвинувачення. Саме цим підтверджується перехід від адміністративно-каральної до змагальної моделі кримінального процесу та потребує формування нової правової культури прокурорської діяльності.

12. На підставі аналізу європейських моделей кримінального процесу (Французької Республіки, Федеративної Республіки Німеччина, Італійської Республіки, Республіки Польща, Великої Британії, США) встановлено, що загальною тенденцією сучасного кримінального процесу є розширення дискреційних повноважень прокурора при одночасному запровадженні запобіжників, які гарантують дотримання прав людини. Прокурор на завершальному етапі розслідування виконує роль не лише представника обвинувачення, але й процесуального фільтра – особи, яка має ухвалити об'єктивне й виважене рішення з урахуванням принципів справедливості, верховенства права та публічного інтересу. Це підкреслює необхідність для українського законодавства орієнтуватися не лише на процедурну логіку, а й на змістовне наповнення ролі прокурора як гаранта правової визначеності.

13. Обґрунтовано, що адаптація позитивного європейського досвіду участі прокурора на завершальному етапі досудового розслідування має передбачати не беззастережне запозичення іноземних моделей, а системне вдосконалення вітчизняної правозастосовної практики з урахуванням особливостей національної юрисдикції. Насамперед ідеться про закріплення процесуальної автономії прокурора, запровадження ефективного судового контролю та

створення належних умов для реалізації функції обвинувачення з дотриманням усіх гарантій справедливого судочинства.

РОЗДІЛ 2 УЧАСТЬ ПРОКУРОРА В ПРОЦЕСІ ЗАВЕРШЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Прийняття прокурором рішення про закриття кримінального провадження: правові підстави, порядок і особливості реалізації.

Ухвалення рішення про закриття кримінального провадження є однією із ключових форм завершення досудового розслідування. Центральна роль у цьому процесі належить прокурору, який зобов'язаний забезпечити не лише формальну відповідність рішення вимогам КПК України, а й дотримання фундаментальних принципів кримінального провадження – справедливості, обґрунтованості та об'єктивності.

Відповідно до частини першої статті 2 КПК України, завданнями кримінального провадження є: захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень; охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; забезпечення якнайшвидшого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жодний невинуватий не був обвинувачений або засуджений, а жодна особа не зазнала необґрунтованого процесуального примусу [68].

Закриття кримінального провадження є проявом відмови держави від подальшого кримінального переслідування особи, а тому вимагає особливої зваженості та відповідальності. Саме прокурор, як процесуальний керівник досудового розслідування, виступає гарантом законності такого рішення.

Поняття «кримінальне переслідування» охоплює увесь комплекс дій, спрямованих на викриття, встановлення та доведення вини особи у вчиненні кримінального правопорушення. Ці дії майже завжди пов'язані з обмеженням конституційних прав і свобод людини – таких як право на недоторканність особистого і сімейного життя, на свободу пересування, на недоторканність житла, приватного спілкування тощо. У зв'язку з цим законодавець поклав на

прокурора обов'язок не лише ініціювати переслідування, а й припинити його, якщо для цього є підстави, гарантуючи при цьому верховенство права.

В науковій літературі підкреслюється, що саме прокурор, здійснюючи функцію кримінального переслідування, наділений винятковим правом приймати рішення про завершення досудового розслідування – почати, продовжити або припинити його [60, с. 93].

Прийняття законного, обґрунтованого та справедливого рішення про закриття кримінального провадження у розумні строки – це не лише вимога процесуальної економії, а й механізм реалізації завдань КПК [99, с. 406]. Несвоєчасність або безпідставність такого рішення здатна спричинити істотне порушення прав особи, у тому числі через тривале перебування у статусі підозрюваного, моральний тиск, процесуальні обмеження тощо.

Законність та обґрунтованість процесуальних рішень слідчого і прокурора значною мірою визначаються тим, наскільки вміло вони застосовують норми матеріального права, насамперед кримінального. Йдеться про необхідність чіткої та точної кваліфікації діяння і забезпечення її відповідності фактичним обставинам справи. Норми кримінального права у цьому контексті мають безпосереднє й обов'язкове значення, оскільки саме вони знаходять своє вираження у процесуальних рішеннях, зокрема у постановках про закриття кримінального провадження [61, с. 151].

Особливу значущість проблема набуває у зв'язку з тим, що саме на стадії досудового розслідування реалізуються найбільш інтенсивні форми державного примусу. Саме тому обов'язком прокурора є не просто ухвалення рішення, а формування виваженого та мотивованого висновку щодо доцільності й законності закриття кримінального провадження. Йдеться не лише про забезпечення процесуальної формальності, а про реальний захист прав усіх учасників провадження – підозрюваного, потерпілого, а в окремих випадках – і ширшого кола зацікавлених осіб.

Таким чином, рішення про закриття кримінального провадження – це не технічна дія, а складне юридичне явище, яке вимагає глибокого аналізу, повного

врахування фактичних обставин справи та суворого дотримання закону. Належне обґрунтування прокурором підстав закриття є критично важливим, оскільки саме він несе відповідальність за те, щоб таке рішення не перетворилося на інструмент процесуальної маніпуляції або спосіб ухилення від обвинувачення.

Рішення про закриття провадження повинно ухвалюватися у межах закону та відповідно до принципів розумності, добросовісності й справедливості. Завдання прокурора полягає у забезпеченні того, щоб підстави для закриття справи були формально наявні, належним чином перевірені та документально підтвержені.

Ухвалення постанови про закриття кримінального провадження вимагає від прокурора комплексного мислення, заснованого на аналізі доказової бази, оцінці правової ситуації та прогнозі подальших наслідків прийнятого рішення. Центральним у цьому процесі є формування внутрішнього переконання прокурора щодо наявності або відсутності підстав для подальшого переслідування.

У кримінальному процесі питання закриття провадження посідає особливе місце, адже пов'язане з вирішенням долі конкретної особи – її процесуального статусу, правового становища та перспектив притягнення до відповідальності. Тому класифікація підстав для такого рішення має не лише академічну цінність, а й практичне значення для прокурора, який приймає самостійно чи є безпосереднім учасником у прийнятті відповідного рішення.

Законодавець у статті 284 КПК України подає перелік підстав, що дозволяють припинити кримінальне переслідування. Також, ряд підстав містить і КК України. У науці пропонуються різні критерії поділу таких підстав. Деякі науковці (зокрема Д. Шилова) зазначають, що перелік підстав для закриття провадження є вичерпним і закріплений у законі. У науковій доктрині їх поділяють на кілька груп: реабілітуючі та nereабілітуючі, процесуальні та матеріальні, юридичні й фактичні, імперативні та дискреційні, загальні й спеціальні, умовні та безумовні [62, с.153].

Найпоширенішою, зокрема в працях М. Михеєнка, В. Нора та В. Шибіко, є класифікація підстав для закриття кримінального провадження на реабілітуючі та нереабілітуючі [260]. До перших належать ті, що засвідчують відсутність складу злочину, недоведеність вини або непричетність особи до події. Ці підстави повністю знімають будь-які звинувачення і, по суті, визнають людину невинуватою. Натомість нереабілітуючі підстави зберігають підозру, однак дозволяють державі відмовитися від подальшого переслідування – наприклад, у разі примирення, малозначності або спливу строків давності [63, с.557-558, 619].

Частина науковців поділяє підстави на фактичні та юридичні. У першому випадку йдеться про ті обставини, що встановлюються способом доказування фактичних подій (наприклад, не було події злочину), у другому – про підстави, які впливають із застосування норм права (наприклад, відсутність суб'єкта злочину або наявність обставин, що виключають кримінальну відповідальність) [64, с. 65].

Дещо схожий поділ – на матеріальні та процесуальні підстави. Матеріальні ґрунтуються на положеннях кримінального закону і стосуються злочинності діяння, тоді як процесуальні обумовлені неможливістю подальшого розслідування за формальними критеріями [64, с. 60].

Імперативні підстави зобов'язують уповноважену особу закрити провадження без альтернативи. Дискреційні підстави надають можливість вибору щодо доцільності закриття провадження [65, с. 62-63].

Загальні підстави застосовуються до всіх категорій кримінальних проваджень, тоді як спеціальні – лише до окремих категорій справ або суб'єктів [66, с. 86-88].

Умовні підстави передбачають можливість закриття провадження за наявності певних умов або обставин. Безумовні підстави не залежать від додаткових умов і зобов'язують закрити провадження [65, с.64-65].

Зазначене різноманіття підходів до класифікації підстав для закриття кримінального провадження підтверджує глибоку зацікавленість наукової спільноти в систематизації цього інституту, а також його складність і

багатогранність. Водночас, жодна з наведених класифікацій, хоч і має певну теоретичну та практичну цінність, не охоплює повною мірою процесуального аспекта реалізації повноважень прокурора на завершальному етапі досудового розслідування. У фокусі більшості підходів – юридична природа підстав, але поза увагою лишається інституційна динаміка: хто саме ініціює та реалізує рішення про закриття провадження, якою є роль прокурора в цих процесах і як це впливає на дотримання принципу законності та змагальності.

У зв'язку з цим, у межах даного розділу, через призму участі прокурора у прийнятті рішень про закриття кримінального провадження на завершальному етапі досудового розслідування, вважаємо доцільним запропонувати власну класифікацію. Так, розглянемо випадки, коли прокурор самостійно приймає рішення про закриття провадження; ситуації, коли прокурор звертається до слідчого судді з клопотанням про закриття провадження; а також випадки, коли рішення про закриття провадження приймає слідчий чи дізнавач.

У статті 284 КПК України закріплено, що прокурор має право приймати постанову про закриття кримінального провадження, зокрема і стосовно підозрюваного, з підстав, передбачених частиною першою цієї статті, за винятком випадків, передбачених абзацами четвертим та п'ятим тієї ж частини [68]. Таким чином, прокурор, нарівні зі слідчим або дізнавачем, уповноважений самостійно приймати рішення про закриття будь-якого кримінального провадження, в якому підозрюваній особі не повідомлено про підозру. Натомість у разі, коли така особа вже набула процесуального статусу підозрюваного, виключне повноваження щодо закриття провадження належить саме прокурору.

Науковець І. Гафич звернув увагу, що повноваження прокурора у сфері закриття кримінального провадження є значно ширшими, ніж у слідчого. Вони фактично охоплюють і заміщують відповідні процесуальні можливості останнього, набуваючи пріоритетного характеру. Саме тому прокурор розглядається як основний і в більшості випадків єдиний суб'єкт, уповноважений приймати рішення про завершення досудового розслідування в одній із визначених законом форм [19, с. 171]. Подібну позицію висловив і А. Миронов,

наголошуючи, що прокурор наділений ширшою компетенцією порівняно зі слідчим, оскільки останній не має права самостійно ухвалювати рішення про закриття провадження щодо підозрюваного [85, с. 162].

Таке законодавче регулювання не є випадковим. Воно зумовлене необхідністю забезпечення належного процесуального контролю за рішеннями, які безпосередньо впливають на реалізацію прав і свобод людини. Адже повідомлення про підозру є процесуальним актом, що фіксує початок кримінального переслідування, з усіма наслідками, які випливають із цього статусу: обмеження прав, можливість застосування запобіжних заходів, втручання у приватне життя тощо. Водночас, згідно із Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», особа, стосовно якої провадження закрито за реабілітуючими підставами, має право на відшкодування завданої шкоди.

На відміну від КПК України 1960 року, положення якого давали можливість самостійного прийняття слідчим рішення про пред'явлення обвинувачення, у положеннях КПК України 2012 року законодавець запровадив механізм прокурорського погодження повідомлення про підозру. Цей інструмент спрямований на мінімізацію випадків передчасного або необґрунтованого притягнення особи до кримінальної відповідальності.

У зв'язку з цим постає логічне питання: яким чином прокурор, який на одному етапі досудового розслідування погоджує повідомлення про підозру, на завершальному етапі цього ж провадження доходить до висновку про наявність підстав для його закриття? Така трансформація оцінки можлива лише за умови ретельного аналізу доказової бази з точки зору її належності, допустимості, достовірності та достатності. У таких випадках прокурор фактично виконує функцію фільтра між органом досудового розслідування і судом, перешкоджаючи надходженню до останнього необґрунтованого обвинувачення.

Подібні ситуації трапляються нечасто. Здебільшого вони зумовлені неналежною добросовісністю слідчого або дізнавача, який на етапі погодження

повідомлення про підозру навмисно надає прокурору викривлену або неповну інформацію про обставини справи. Йдеться, зокрема, про випадки навмисного приховування виправдувальних доказів або маніпулювання доказовими матеріалами для створення ілюзії обґрунтованості підозри.

Яскравим прикладом самостійного процесуального рішення прокурора про закриття кримінального провадження є ситуація, зафіксована у Вараській окружній прокуратурі Рівненської області. У межах досудового розслідування щодо незаконного посіву та зберігання наркотичних речовин (ст. 309, 310 КК України), прокурором було погоджено повідомлення про підозру особі на підставі її власних пояснень та показань свідка. Проте, подальше розслідування, ініційоване органами ДБР, виявило, що відповідні свідчення були надані під тиском та у рамках спеціальних оперативних заходів документування іншого злочину – вимагання неправомірної вигоди посадовими особами поліції. Після отримання нових відомостей керівником прокуратури, який здійснював процесуальне керівництво, проведено додаткові допити, за результатами яких встановлено відсутність у діях підозрюваного складу кримінального правопорушення. Внаслідок цього, прокурором самостійно прийнято обґрунтоване рішення про закриття кримінального провадження стосовно підозрюваного у зв'язку з відсутністю в його діянні складу кримінальних правопорушень, не допустивши необґрунтованого направлення обвинувального акта до суду [192].

Варто підкреслити, що прийняття прокурором процесуального рішення про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного не є обставиною, яка унеможлиблює подальше розслідування факту вчинення кримінального правопорушення загалом. Іншими словами, зазначена вище постанова про закриття провадження не перешкоджала органу досудового розслідування здійснювати подальші слідчі (розшукові) дії з метою встановлення фактичних обставин події, збирання доказів, а також виявлення реальної особи, яка могла вчинити кримінальне правопорушення.

Г. Рось слушно підкреслив, що таке рішення потрібно розцінювати як припинення кримінального переслідування саме щодо конкретної особи, а не як остаточне закриття провадження в цілому: припиняються процесуальні дії, спрямовані на дослідження обставин, які характеризують діяння цієї особи, тоді як розслідування події злочину може тривати далі [196, с. 25].

Такий підхід відповідає як змісту положень статті 284 КПК України, так і загальній концепції кримінального процесу, в основі якої лежить забезпечення принципу об'єктивної істини та недопущення притягнення до кримінальної відповідальності особи без достатніх і належних доказів. Отже, у випадках, коли зібрані докази не дають підстав для продовження кримінального переслідування щодо конкретного суб'єкта, але не виключають факту вчинення кримінального правопорушення, досудове розслідування триває в межах кримінального провадження щодо події злочину.

Практика закриття кримінальних проваджень прокурором з реабілітуючих підстав підтверджує їх незначну частину. Так, у 2019 році 138442 особам повідомлено про підозру, з них лише стосовно 615 підозрюваних прийняті рішення про закриття кримінальних проваджень, що складає 0,44%. У 2020 – 316 (0,24%), у 2021 – 271 (0,21%), у 2022 – 468 (0,48%), у 2023 – 137 (0,10%), у 2024 – 372 (0,28%) [71].

Як бачимо, цей показник складає менше 1 %, що, на мою думку, підтверджує якість процесуального керівництва з одного боку, та побоювання настання можливих негативних наслідків, таких як дисциплінарні скарги – з іншого боку.

Зокрема, невисокий відсоток рішень про закриття кримінальних проваджень може підтверджувати ретельність прокурорів при здійсненні процесуального керівництва та їх обережність у формуванні обґрунтованих підозр. Адже Наказ ОГП № 309 від 30.09.2021 «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» зобов'язує прокурора у разі прийняття рішення про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного протягом трьох діб скерувати матеріали кримінального провадження для перевірки законності та обґрунтованості такого рішення керівнику прокуратури відповідного рівня або його першому заступнику чи заступнику згідно з компетенцією. У свою чергу, керівник прокуратури, у разі згоди з постановою про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного, протягом п'яти діб забезпечує направлення до прокуратури вищого рівня матеріалів цього провадження разом зі своїм висновком [42].

Таким чином, рішення прокурора про закриття кримінального провадження потрапляє на розгляд саме до тих суб'єктів, які найчастіше є ініціаторами дисциплінарних скарг на прокурорів. Така обставина значною мірою стримує прокурорів від прийняття рішень про закриття кримінальних проваджень, навіть якщо для цього є достатні підстави. Адже це створює додаткове професійне та психологічне навантаження, що позначається на їх готовності проявляти ініціативу в умовах потенційного ризику притягнення до дисциплінарної відповідальності. Майже половина опитаних прокурорів погодились з думкою, що низький відсоток рішень про закриття кримінальних проваджень стосовно підозрюваних пов'язаний із можливими ризиками їх подальшого дисциплінарного переслідування (додаток 4).

У цьому контексті, на мою думку, такий передбачений наказом порядок, по суті, виходить за межі процесуальних вимог КПК України. Він не є частиною

кримінального процесу, а радше виступає як позапроцесуальна форма організаційного контролю. Натомість КПК України (ч. 6 ст. 36) вже наділяє керівника прокуратури достатніми повноваженнями для скасування незаконних і необґрунтованих постанов про закриття кримінального провадження. Таким чином, створення додаткової бюрократичної процедури у вигляді обов'язку керівника прокуратури скеровувати матеріали до прокуратури вищого рівня разом зі своїм висновком не має об'єктивної процесуальної необхідності. Це лише збільшує навантаження на прокурорів нижчої ланки та, фактично, є дублюванням контролюючих функцій, уже закріплених законом. На нашу думку, доцільно скасувати положення Наказу ОГП № 309 в частині обов'язку керівника прокуратури скеровувати матеріали до прокуратури вищого рівня разом із висновком, адже існуючих повноважень, передбачених КПК України, цілком достатньо для забезпечення законності таких рішень. Цю думку підтримали понад 45 % опитаних респондентів – практикуючих прокурорів (додаток 4).

Якщо проаналізувати кількість закритих кримінальних проваджень стосовно осіб, яким повідомлялось про підозру у звітному періоду (рішення про оголошення про підозру здійснено протягом календарного року з моменту реєстрації кримінального провадження), то цей показник буде ще меншим. Так, у 2019 році 119229 особам повідомлено про підозру, з них лише стосовно 87 підозрюваних прийняті рішення про закриття кримінальних проваджень, що складає 0,07%. У 2020 – 49 (0,04%), у 2021 – 24 (0,02%), у 2022 – 306 (0,85%), у 2023 – 20 (0,01%), у 2024 – 204 (0,18%) [32].

Найбільш виразний злам спостерігається у 2022 році. У зв'язку з початком повномасштабної військової агресії російської федерації проти України, здійснення досудового розслідування протягом перших кількох місяців практично припинилося. Правоохоронці були задіяні для підтримки правопорядку та протидії агресору. Кількість повідомлень про підозру у 2022 році скоротилася до 85 285, а кількість закритих кримінальних проваджень зросла до 306 (0,85%). Це пояснюється тим, що строки досудового розслідування тривали, незважаючи на фактичну зупинку розслідувань.

У 2023 році спостерігалось певне відновлення звичайного рівня кримінальної юстиції – повідомлено про підозру 108 271 особі, але рішень про закриття прийнято лише у 20 випадках (0,01%). Проте у 2024 році кількість повідомлень про підозру залишилася майже незмінною – 108 387, але кількість рішень про закриття проваджень різко збільшилася до 204 (0,18%).

Деталізація даних підтверджує, що у 2024 році з 204 закритих проваджень, 186 стосувалися злочинів проти власності. Це зростання напряму пов'язане з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів» від 18 липня 2024 року,

що набрав чинності 9 серпня 2024 року. Законом змінено розмір майнової шкоди, що є критерієм для кваліфікації злочинів проти власності за КК України з 0,2 до 2 неоподаткованих мінімумів доходів громадян [44]. Така норма істотно вплинула на правову кваліфікацію дрібних крадіжок, спричинивши значне зростання кількості рішень про закриття кримінальних проваджень за такими злочинами. Таким чином, статистика закриття проваджень упродовж 2019–2024 років відображає стан кримінального переслідування, будучи дзеркалом соціально-політичних та законодавчих трансформацій в Україні.

Найбільш поширеними є випадки закриття прокурорами кримінального провадження на підставі п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України. До 2022 року на стадії досудового розслідування у КПК України зазначалась можливість закриття кримінального провадження лише у разі смерті особи, яка вже набула статусу підозрюваного. У тих випадках, коли стосовно особи було зібрано достатньо доказів її винуватості, проте вона не набувала статусу підозрюваного через смерть, органом досудового розслідування або прокурором приймалося рішення про закриття кримінального провадження на підставі відсутності складу злочину. Таке рішення аргументувалося відсутністю суб'єкта злочину як одного з обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення. Однак з точки зору теорії кримінального процесуального права таке трактування підстав для закриття кримінального провадження є дещо суперечливим, оскільки воно не повною мірою відображає фактичну ситуацію та правову суть відсутності саме підозрюваного внаслідок його смерті.

З метою усунення цих розбіжностей Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» № 2462-ІХ від 27.07.2022 було доповнено пункт 5 частини 1 статті 284 КПК України. У редакції закону передбачено можливість закриття кримінального провадження щодо особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю [45]. Це нововведення стало важливим кроком до усунення

практичних і теоретичних колізій та до встановлення більшої процесуальної визначеності у питаннях закриття кримінальних проваджень.

Хоча це нове формулювання п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України зумовило усунення багатьох практичних проблем, у науковій спільноті все ж виникають певні зауваження. Зокрема, дослідниця В. Навроцька зазначає: «незважаючи на зміни до законодавства, на практиці залишаються відкритими питання щодо того, як саме об'єктивується факт наявності достатніх підстав підозрювати померлу особу у вчиненні кримінального правопорушення, на яких доказах ґрунтується таке рішення та який саме працівник органу досудового розслідування має нести відповідальність у разі необґрунтованої підозри» [92, с.89].

На мою думку, законодавець цілком логічно передбачив, що така оцінка доказів та прийняття рішення про наявність підстав підозрювати померлого має належати виключно прокурору як головному процесуальному керівнику, а не слідчому чи дізнавачу. Саме прокурор має здійснити оцінку зібраних доказів та дійти переконання про наявність достатніх підстав підозрювати померлу особу у вчиненні конкретного кримінального правопорушення. Крім того вважаємо, що у постанові про закриття кримінального провадження прокурор зобов'язаний не лише констатувати факт смерті цієї особи, а й викласти обставини та докази, які підтверджують вчинення нею кримінального правопорушення. У протилежному випадку, якщо таких доказів не достатньо, закриття кримінального провадження за п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України є неможливим.

Реалізація цього положення вимагає від прокурора максимальної зваженості, професійної доброчесності та чіткого документального обґрунтування прийнятих рішень. Це дозволить забезпечити баланс між необхідністю процесуальної економії та гарантіями прав особи, навіть у випадках, коли ця особа вже померла.

Таким чином, саме прокурору належить ініціатива ухвалення ним процесуального рішення про закриття кримінального провадження на завершальному етапі досудового розслідування. Це рішення приймається ним особисто, на підставі внутрішнього переконання, сформованого за результатами

вивчення матеріалів кримінального провадження. Ключовою процесуальною передумовою є те, що рішення про закриття приймається лише після завершення збирання доказів та їх належної оцінки. Тобто прокурор не має права передчасно закрити провадження, не забезпечивши повноту та об'єктивність досудового розслідування.

Відповідно, підготовка мотивованої та обґрунтованої постанови вимагає аналізу всіх зібраних у провадженні доказів, формування внутрішнього переконання про відсутність перспектив у подальшому розслідуванні чи притягненні особи до відповідальності, а також ретельного викладення аргументів у письмовій формі. Ухвалення рішення про закриття провадження повинно супроводжуватись ретельним аналізом усіх матеріалів справи, фіксацією у постанові детального обґрунтування підстав, з посиланням на докази, обставини, норми права та позиції судової практики, які підтверджують законність такого кроку.

Важливим аспектом завершального етапу прийняття кримінального процесуального рішення є його належне документальне оформлення. Воно повинно відбуватися способом складання офіційного акта у визначеній кримінальним процесуальним законом формі [211, с. 150]. Відповідно рішення прокурора повинно бути обґрунтованим, вмотивованим і відповідати формі, визначеній ст. 110 КПК України. Прокурор зобов'язаний належним чином повідомити про прийняте рішення потерпілого та інші зацікавлені сторони, що є проявом принципу змагальності та забезпечення права на оскарження. Таким чином, ініціатива прокурора щодо закриття кримінального провадження є важливим проявом його незалежної процесуальної функції, реалізація якої вимагає високого рівня правової культури, аналітичних здібностей і відповідальності.

У випадку прийняття прокурором рішення про закриття кримінального провадження фактично реалізується кілька різних форм його процесуального керівництва досудовим розслідуванням. По-перше, це особисте прийняття рішення у формі постанови про закриття провадження. По-друге, здійснення

контролю за відповідними рішеннями слідчого. По-третє, ініціювання розгляду питання про закриття провадження слідчим суддею. Хоча зазначені форми застосовуються як альтернативні, їх поєднує спільний предмет – перевірка всебічності, повноти та об'єктивності проведеного досудового розслідування, а також досягнення процесуального результату у вигляді остаточного припинення кримінальної процесуальної діяльності [19, с. 171].

Підсумовуючи, рішення прокурора про закриття кримінального провадження на завершальному етапі є самостійним актом процесуального фільтрування, що поєднує законність, обґрунтованість і справедливість із належною перевіркою доказів та чітким оформленням. Його зміст виходить за межі формальної процедури, адже воно безпосередньо впливає на права учасників і визначає подальшу долю кримінального провадження. Належна мотивація постанови та механізми прокурорського контролю перетворюють закриття з «технічної» дії на інструмент виконання завдань кримінального провадження та зміцнення довіри до правосуддя.

2.2. Звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності

Не завжди прокурор має можливість самостійно прийняти рішення про закриття кримінального провадження. У певних випадках сам законодавець вимагає, щоб прокурор звертався до слідчого судді з клопотанням про закриття провадження. Така необхідність обумовлена особливостями окремих процесуальних підстав для закриття, які потребують додаткової судової перевірки та контролю.

Зокрема, відповідно до 2 параграфа 24 глави КПК України, прокурор повинен звертатися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадках, коли законодавство прямо передбачає таку форму завершення провадження.

У сучасній юридичній літературі інститут звільнення від кримінальної відповідальності трактується неоднозначно. Один підхід розглядає його як процесуальний механізм відмови держави від реалізації покарання, коли мета кримінального закону може бути досягнута без засудження особи. Така концепція акцентує увагу на процедурному характері рішення, що дозволяє припинити переслідування без втрати правового ефекту. Інший підхід, представлений, зокрема, Ю. Бауліним, зосереджується на ширшому розумінні – як відмові держави застосовувати передбачені кримінальним законом обмеження прав і свобод, якщо завдання кримінальної політики можуть бути реалізовані без кримінального переслідування [7, с. 58].

Нечіткість у законодавчому визначенні цього інституту спонукала українських учених до власних концептуальних формулювань. Так, О. Степаненко розглядає його як ситуацію, коли держава відмовляється від подальшого втручання в особисту сферу людини за умови, що завдання кримінального законодавства вже досягнуті або можуть бути реалізовані без застосування кримінальної репресії [203, с. 146]. В. Меркулова звертає увагу на те, що звільнення від кримінальної відповідальності потрібно сприймати як складову ширшої системи заохочувальних заходів у кримінальному праві й процесі. На її думку, цей інститут уособлює прогресивну модель кримінального правосуддя, орієнтовану на досягнення ресоціалізації правопорушника за оптимальних строків та із мінімальним застосуванням каральних засобів [84, с. 83].

Ще одну пропозицію подав В. Кобернюк, який вважав, що проблематику звільнення від кримінальної відповідальності не варто обмежувати лише рамками завершального етапу досудового розслідування. Він пропонує віднести ці питання до особливих порядків кримінального провадження та закріпити в окремій главі Розділу VI КПК України. Такий підхід наголошує на відносній автономності інституту, що має власні підстави та процедури застосування [57, с.7, 12].

Своєрідний підсумок цієї доктринальної дискусії зробив В. Романюк, який підкреслив подвійне значення інституту: з одного боку, він відновлює соціальну справедливість, а з іншого – стимулює правослухняну поведінку. У такий спосіб звільнення від кримінальної відповідальності постає не просто процесуальним рішенням, а й важливим інструментом кримінальної політики у правовій державі, що дозволяє поєднувати публічний інтерес у справедливості з індивідуальними правами особи [195, с. 326].

Таким чином, наведені наукові підходи демонструють, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності має комплексний характер та виконує не лише процесуальну, а й соціально-правову функцію. З огляду на це, особливого значення набуває чітке дотримання встановлених законодавчих процедур прокурорами, оскільки саме через їх реалізацію забезпечується баланс між публічними інтересами та правами особи. У цьому контексті варто звернутися до положень статті 286 КПК України, у якій прямо визначено, що прокурор, встановивши під час досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного, зобов'язаний скласти відповідне клопотання та без проведення розслідування у повному обсязі направити його до суду. Аналіз змісту цієї статті підтверджує, що за наявності всіх передбачених обставин це вже не є правом прокурора, а його беззаперечним процесуальним обов'язком. У наукових підходах наголошується, що саме прокурор є основним і фактично єдиним суб'єктом, уповноваженим приймати рішення у подібних випадках. Виконуючи функцію процесуального керівництва, він реалізує засаду законності, яка проявляється не лише у захисті прав потерпілого та інтересів держави, а й у забезпеченні прав підозрюваного [60, с. 721].

Саме прокурор як суб'єкт, наділений належними процесуальними повноваженнями та відповідним статусом, може відмовитися від подальшого здійснення кримінального переслідування і ініціювати клопотання до суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Звільнення від кримінальної відповідальності у такому форматі розглядається як специфічний різновид кримінальної процесуальної діяльності. Його сутність полягає у відмові держави, що реалізується через прокурора, від підтримання публічного обвинувачення за наявності передбачених у КК України підстав. Це оформлюється у вигляді окремого процесуального порядку, який функціонує саме на завершальному етапі досудового розслідування. У межах цього порядку прокурор здійснює підготовку матеріалів кримінального провадження для їх подальшого розгляду судом, який і ухвалює остаточне рішення щодо можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності. Така конструкція ще раз підкреслює особливу значущість ролі прокурора у даному процесі та дозволяє охарактеризувати його діяльність на цій стадії як безпосереднє керівництво завершенням досудового розслідування [23, с.95].

Перед тим як звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, прокурор зобов'язаний переконатися як у наявності фактичних, так і юридичних підстав для цього. Зокрема, під фактичними передумовами розуміються встановлені обставини, що входять до предмета доказування відповідно до ст. 91 КПК України, тоді як юридичними підставами виступає дотримання матеріально-правових і процесуально-правових норм, які регулюють інститут звільнення від кримінальної відповідальності. Це особливо важливо, оскільки сам прокурор, а не слідчий чи дізнавач, наділений повноваженням ініціювати таке клопотання та несе відповідальність за обґрунтованість висновків про наявність підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Науковці справедливо наголошують, що зміст діяльності прокурора у цьому процесі має поєднувати два взаємопов'язані напрями: реалізацію норм міжгалузевого інституту звільнення від кримінальної відповідальності та виконання процесуальних дій, притаманних стадії закінчення досудового розслідування. Водночас встановлення прокурором наявності таких підстав, передбачених, зокрема, статтями 45–48 КК України, є юридичним фактом, який сигналізує про перехід досудового розслідування до етапу його завершення та визначає специфіку подальшої процесуальної

діяльності. Отже, без ретельної перевірки як фактичних, так і юридичних підстав прокурор не може ініціювати перед слідчим суддею питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Справедливо, що вирішення зазначених завдань безпосередньо залежить від дій прокурора, які полягають у дотриманні ним встановленого процесуального порядку завершального етапу досудового розслідування, коли звільнення особи від кримінальної відповідальності оформлюється у відповідній процесуальній формі. Це означає, що прокурор реалізує свої повноваження з процесуального керівництва на стадії закінчення досудового розслідування. Відтак, ще з моменту встановлення підстав для такого звільнення прокурор повинен спрямувати свою діяльність на досягнення завдань, передбачених як інститутом звільнення від кримінальної відповідальності, так і завдань завершального етапу досудового розслідування.

Зважаючи на особливий характер зазначеного процесуального етапу, прокурор, у межах своїх повноважень, не лише зобов'язаний зібрати й оцінити докази, а й забезпечити належне документальне оформлення власного рішення про необхідність звернення до суду. У цьому контексті особливої уваги заслуговує зміст клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбачений ст. 287 КПК України. Згідно з цією нормою, клопотання має містити крім іншого виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри; розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування; докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення; наявність обставин, які підтверджують, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідна правова підстава; відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності [68].

Крім того, до клопотання прокурора обов'язково долучається письмова згода особи на звільнення від кримінальної відповідальності, що є важливою умовою для ініціювання цього процесуального рішення. Також, якщо у провадженні бере участь потерпілий, прокурор повинен з'ясувати та зафіксувати і його позицію з цього питання.

Важливо наголосити, що така діяльність прокурора є одночасно проявом його дискреційних повноважень і прямим обов'язком, встановленим законом у випадках, коли наявні всі передбачені матеріально-правові та процесуально-правові підстави для застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Прокурор зобов'язаний забезпечити дотримання принципів законності, обґрунтованості та справедливості, ретельно фіксуючи всі обставини у клопотанні та дотримуючись процесуальної форми цього документа. Це обумовлено необхідністю як обґрунтування правової позиції щодо застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності, так і дотримання встановленої законодавством процедури, що виступає основними критеріями для судового розгляду. Недотримання вимог до форми та змісту клопотання або його додатків тягне повернення матеріалів прокурору (ч. 4 ст. 288 КПК України). Така діяльність, що поєднує матеріально-правову оцінку і процесуальне керівництво, підкреслює важливу роль прокурора як гаранта балансу між суспільними інтересами та правами особи на завершальному етапі досудового розслідування.

Отже, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що роль прокурора на завершальному етапі досудового розслідування у разі ініціювання питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності набуває виняткового значення. Прокурор здійснює процесуальне керівництво, контролює законність прийнятих рішень і водночас виступає гарантом дотримання прав усіх учасників кримінального провадження. Саме від його дій залежить об'єктивна перевірка як фактичних обставин, що складають предмет доказування, так і юридичних підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності. У цьому аспекті прокурор виступає основною процесуальною фігурою, наділеною винятковою

компетенцією щодо прийняття рішення про звернення до суду з відповідним клопотанням.

2.3. Роль прокурора при зверненні до суду з клопотанням про закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності

Поряд з інститутом звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, ще однією запропонованою мною формою завершення досудового розслідування є звернення прокурора до суду з клопотанням про закриття кримінального провадження у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, передбачене пунктом 3-1 частини 1 статті 284 КПК України.

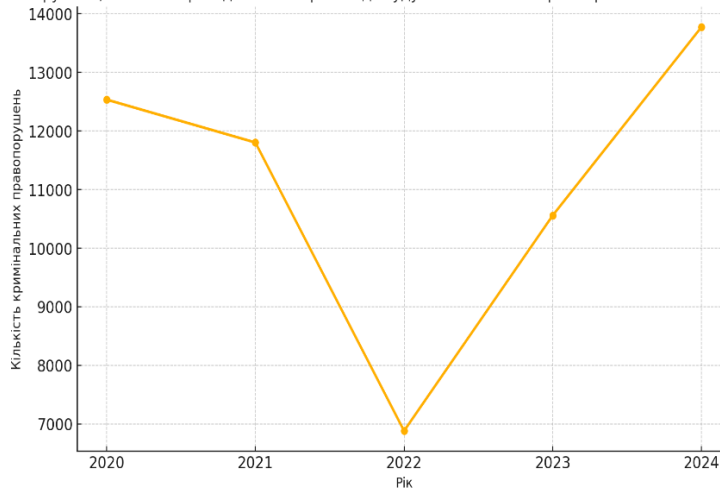
Питання нормативного врегулювання підстав для закриття кримінальних проваджень у зв'язку із закінченням строків давності обговорювалося у вітчизняній доктрині задовго до внесення відповідних змін до КПК України. Дослідники наголошували на необхідності закріплення у ч. 2 ст. 284 КПК України окремого положення, яке б передбачало можливість припинення провадження за цією підставою, аналогічно до правил, що містилися у ст. 71 та ст. 111 КПК 1960 року [205, с. 451]. Практичне значення цієї пропозиції підтверджувалось статистичними даними про те, що лише у 2009–2012 роках у зв'язку зі спливом строків давності було закрито 652 667 кримінальних проваджень [197, с. 76].

Цей процесуальний механізм, впроваджений у КПК України у 2019 році, покликаний «розвантажити» органи досудового розслідування [15, с. 4]. До його запровадження, з моменту прийняття КПК України у 2012 році, всі кримінальні провадження накопичувалися у провадженні слідчих, що створювало значне навантаження як на органи досудового розслідування, так і на прокурорів, які здійснювали нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва. Лише після ухвалення відповідних змін,

внесених Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства», прокурорам та органам досудового розслідування фактично надано можливість позбутися великої кількості кримінальних проваджень, які об'єктивно не мали перспективи завершення через неможливість встановлення особи, винної у їх вчиненні.

За останні 5 років прокурорами до суду скеровано понад 5 тисяч клопотань до суду про закриття 55551 кримінального правопорушення за п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України [51].

Кількість кримінальних правопорушень, за якими провадження скеровані до суду з клопотанням про закриття за п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України (2020-2024 рр.)

На цьому етапі прокурор виконує одночасно контрольну та наглядову функції, що тісно пов'язані з його процесуальними обов'язками на завершальному етапі досудового розслідування. Зокрема, прокурор, маючи доступ до ЄРДР, зобов'язаний ретельно відслідковувати перебіг строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Такий обов'язок впливає з його загальної функції забезпечення законності й недопущення порушення прав та свобод учасників кримінального провадження.

Разом із тим важливо підкреслити, що закінчення строків давності не є безумовною підставою для закриття кримінального провадження. У законі передбачено винятки з цього правила, а саме – у випадках вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі. Це вимагає від

прокурора не лише формального встановлення факту закінчення строків давності, а й ґрунтового аналізу кваліфікації діяння, а також перевірки всіх наявних доказів, які підтверджують або спростовують можливість застосування цієї підстави.

Разом із тим, звернення прокурора до суду з клопотанням про закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності повинно ґрунтуватися не лише на констатації факту спливу відповідного строку, але й на обов'язковому дотриманні вимог щодо повноти, всебічності та об'єктивності досудового розслідування. Прокурор, діючи в межах своїх процесуальних повноважень, зобов'язаний ретельно перевірити, чи були вжиті всі необхідні слідчі (розшукові) дії для встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Інакше – звернення з клопотанням про закриття набуває формальних рис і може підтверджувати про недотримання принципу об'єктивності, що суперечить завданням кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

Закриття провадження – це фінальна процесуальна дія, яка має бути обґрунтована не лише формальними підставами, але й доведеною неможливістю встановлення винної особи після вичерпання всіх можливих слідчих дій. Доказом цього є постанова ВС від 05 червня 2025 року у справі № 552/6926/23 (провадження № 51-1333км25), в якій суд касаційної інстанції скасував ухвали судів першої та апеляційної інстанцій про закриття кримінального провадження на підставі п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України, встановивши, що досудове розслідування у справі було проведено неповно, а орган досудового розслідування не вжив необхідних заходів для встановлення винної особи [118].

У згаданій справі потерпіла неодноразово вказувала на конкретну особу, яка могла бути причетною до вчинення злочину, однак жодних дій щодо допиту цієї особи чи свідків, проведення експертиз або збору необхідної медичної документації слідчим вжито не було. Проте, попри ці суттєві недоліки, прокурор звернувся до суду з клопотанням про закриття провадження, посилаючись виключно на сплив строку давності та невстановлення особи [118].

Верховний Суд підкреслив, що «закриття кримінального провадження є способом остаточного вирішення справи, а тому має ґрунтуватися на результатах повного та об'єктивного досудового розслідування». Крім того, наголошено, що орган досудового розслідування зобов'язаний перевірити як обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують особу, та надати їм належну процесуальну оцінку [118].

Отже, процесуальна активність прокурора при підготовці клопотання про закриття провадження має охоплювати як перевірку формальних підстав, зокрема спливу строків давності, так і контроль за відповідністю досудового розслідування вимогам ст. 9 КПК України щодо повноти, об'єктивності та неупередженості. Інакше ініціатива прокурора щодо закриття провадження може стати підставою для критики з боку потерпілих, оскарження в суді та скасування відповідного рішення.

2.4. Повноваження прокурора при перевірці законності рішень слідчого (дізнавача) про закриття кримінального провадження

Після висвітлення аспектів самостійної діяльності прокурора та його звернення до слідчого судді з клопотанням про закриття кримінального провадження, варто звернути увагу на ще одну важливу форму завершального етапу досудового розслідування – випадки, коли рішення про закриття кримінального провадження приймає слідчий чи дізнавач.

Згідно зі ст. 36 КПК України, прокурор уповноважений скасовувати незаконні чи необґрунтовані постанови слідчих [68]. Це положення відображає ключову роль прокурора як процесуального керівника, котрий відповідає за законність та обґрунтованість завершення досудового розслідування. У такому контексті його діяльність має подвійний характер: з одного боку, прокурор забезпечує гарантії дотримання прав підозрюваного, потерпілого та інших учасників провадження, а з іншого – представляє публічний інтерес у переслідуванні кримінальних правопорушень. Баланс цих завдань вимагає від

прокурора високої професійної компетентності, критичного мислення та неупередженості.

Прийняття законного, обґрунтованого й справедливого рішення про закриття кримінального провадження у межах розумного строку є важливим інструментом реалізації завдань кримінального провадження, визначених у статті 2 КПК України. Йдеться не лише про забезпечення процесуальної економії, але й про досягнення мети охорони прав і свобод людини, притягнення винних осіб до відповідальності та недопущення переслідування невинуватих.

Як зазначалося у підрозділі 1.2, радянська модель кримінального процесу ґрунтувалася на загальному прокурорському нагляді, зокрема передбаченому статтею 25 КПК України 1960 року. Повноваження прокурора включали можливість скасування незаконних або необґрунтованих постанов слідчих і органів дізнання (глава 21 Кодексу). У сучасному кримінальному процесуальному законодавстві законодавець відмовився від моделі загального нагляду, а інститут перевірки рішень про закриття провадження зберігся у межах функції процесуального керівництва.

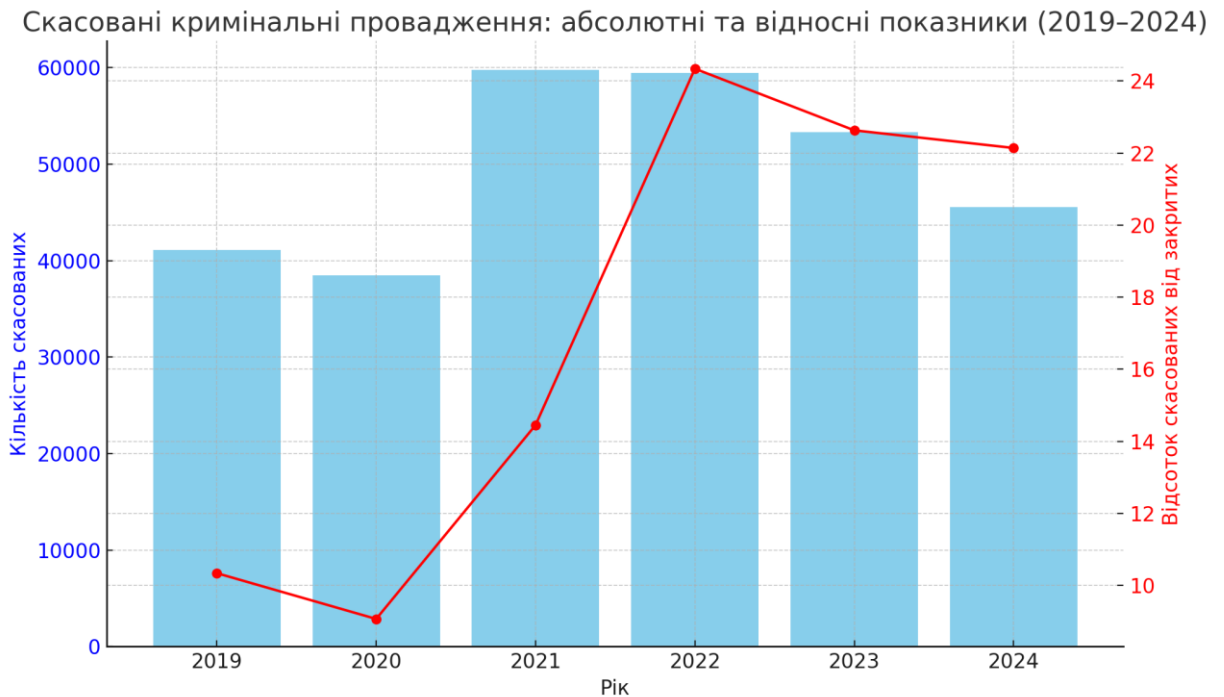
Саме ця трансформація і стала підґрунтям для наукової дискусії: чи потрібно розглядати повноваження прокурора з перевірки рішень про закриття кримінального провадження як продовження традиційного нагляду, чи вже як прояв якісно нової функції процесуального керівництва. А. Миронов розглядає такі повноваження як форму оновленого прокурорського нагляду, підкреслюючи, що прокурор, виконуючи функції процесуального керівника, водночас перевіряє законність рішень слідчого про закриття провадження [85, с. 163]. А. Лапкін вважає, що «нагляд» у цьому контексті слід розуміти лише у вузькому значенні – як перевірку постанов про закриття кримінальних проваджень, винесених слідчими. На його думку, прокурор у ролі процесуального керівника спрямовує розслідування та визначає його перспективу [75, с. 170–171].

Водночас І. Гафич, виходячи з положень п. 2 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України, наголошує, що процесуальне керівництво не може розглядатися як різновид прокурорського нагляду, оскільки є самостійною, закріпленою

конституційною функцією прокуратури. Оцінювання прокурором законності та обґрунтованості рішень слідчого, у тому числі щодо закриття кримінального провадження, автор пропонує кваліфікувати саме як прояв функції процесуального керівництва, а не як традиційний наглядовий механізм [19, с. 171].

З урахуванням зазначеного, видається обґрунтованою позиція: якщо прокурор у межах своїх повноважень належно організовує досудове розслідування, своєчасно реагує на його результати та координує діяльність слідчого, то ретроспективний «нагляд» за рішенням про закриття провадження втрачає практичну необхідність. У таких умовах контроль реалізується не через подальшу перевірку, а через попереднє, безперервне процесуальне супроводження. Саме ця модель відображає сутність процесуального керівництва як активної й відповідальної діяльності прокурора на завершальному етапі досудового розслідування [99, с. 407].

Однак аналіз статистичних даних щодо скасування прокурорами рішень про закриття кримінального провадження дає підстави для твердження, що повноцінна переорієнтація з моделі прокурорського нагляду на концепцію процесуального керівництва ще не завершена. Так, протягом 2019–2024 років кількість скасованих прокурорами рішень про закриття провадження залишалася стабільно високою: 41 112 у 2019 році, 38 500 – у 2020, 59 753 – у 2021, 59 453 – у 2022, 53 293 – у 2023, і 45 535 – у 2024. Це становить відповідно 10,3%, 9,1%, 14,4%, 24,3%, 22,6% і 22,1% від загальної кількості закритих кримінальних проваджень у ці роки [52].

Такі цифри вказують не лише на відсутність стабільного зниження рівня втручання прокурорів у вже прийняті рішення, але й на збереження практики ретроспективного контролю, що більше відповідає логіці класичного прокурорського нагляду. На мою думку така ситуація зумовлена, зокрема, адміністративним тиском на органи прокуратури з метою утримання показників роботи на рівні не нижчому, ніж у попередньому році. У таких умовах скасування рішень про закриття кримінального провадження може використовуватись як засіб забезпечення звітної ефективності, а не як результат глибокого та змістовного процесуального керівництва. Зазначене вище підтверджується проведеним опитуванням, за яким майже кожен другий опитаний прокурор змушений скасовувати постанови про закриття кримінального провадження задля досягнення необхідного рівня показників наглядової діяльності, ще 20% респондентів іноді враховують статистичні показники при прийнятті відповідного рішення. І лише третина стверджує, що статистичні показники не впливають на прийняті ними процесуальні рішення (додаток 4).

Це підтверджує необхідність не лише нормативної, але й інституційної трансформації підходів до реалізації прокурорських повноважень у досудовому розслідуванні.

У цьому контексті доцільно розмежовувати два підходи до реалізації контролю за досудовим розслідуванням: процесуальне керівництво, що здійснюється прокурором у конкретному кримінальному провадженні з метою забезпечення законності і ефективності розслідування на всіх його етапах, та елементи класичного прокурорського нагляду, що зберігаються у повноваженнях керівного складу прокуратури. Хоча законодавець у Конституції України вживає термін «нагляд» у вузькому значенні – виключно щодо контролю за законністю проведення негласних слідчих (розшукових) дій та інших слідчих дій органів правопорядку, вважаю, що положення чинного КПК України все ж містять окремі риси класичної моделі прокурорського нагляду. Зокрема, згідно з ч. 6 ст. 36 КПК України, Генеральний прокурор, керівники обласних та окружних прокуратур, а також їхні заступники наділені повноваженням скасовувати постанови слідчих і прокурорів нижчого рівня, якщо вони є незаконними або необґрунтованими у межах строків досудового розслідування. На мій погляд, саме ця функція, що реалізується керівним складом прокуратури, може бути розцінена як форма збереженого прокурорського нагляду у його традиційному вигляді – на відміну від процесуального керівництва, яке має іншу функціональну природу та реалізується в межах конкретного кримінального провадження.

Розмежування наглядових елементів і процесуального керівництва дозволяє зрозуміти не лише функціональну природу цих повноважень, а й визначити їхній практичний зміст, який проявляється у перевірці всебічності та повноти проведеного розслідування, а також законності підстав для його закриття.

При цьому, перевіряючи додержання вимоги всебічності під час прийняття рішення про закриття кримінального провадження, прокурор зобов'язаний пересвідчитися, що орган досудового розслідування виявив усі обставини вчинення кримінального правопорушення, перевірів можливі слідчі версії, встановив усіх співучасників діяння та зібрав усі необхідні докази, які могли бути об'єктивно отримані. Водночас прокурор має впевнитися й у наявності

конкретної підстави для закриття провадження, передбаченої ч. 1 ст. 284 КПК України [20, с. 152].

Таке переконання повинно формуватись не лише на основі формальної наявності однієї з підстав, передбачених статтею 284 КПК України, а й з урахуванням якості та повноти зібраних доказів. У разі, якщо матеріали провадження містять суперечності, прогалини, сумнівні свідчення або недоведені обставини, прокурор не має права ухвалювати поспішне рішення про закриття – натомість він зобов'язаний ініціювати додаткові слідчі дії для уточнення ситуації.

І. Гафич підкреслив, що діяльність прокурора при закритті кримінального провадження має комплексний характер і охоплює перевірку об'єктивності розслідування та законності прийнятого рішення [20, с. 154]. Такий підхід дає підстави розглядати перевірку рішень про закриття як складову процесуального керівництва, спрямованого на припинення кримінальної процесуальної діяльності у випадках, коли існують законні підстави, що унеможливають подальше переслідування та передання справи до суду. З огляду на це діяльність прокурора є похідною від функції кримінального переслідування і зумовлюється його процесуальним статусом як суб'єкта, уповноваженого розпоряджатися публічним обвинуваченням [19, с. 172].

Важливо також, щоб аналіз прокурора був спрямований не лише на формальне встановлення підстав закриття, а й на якість доказової бази. Так, якщо підставою для закриття справи є відсутність події кримінального правопорушення, прокурор має переконатися, що матеріали провадження містять чіткі та достовірні докази, які однозначно спростовують факт вчинення протиправного діяння або засвідчують неможливість його належного доведення.

У випадку закриття провадження через відсутність у діянні складу кримінального правопорушення прокурор має перевірити, чи наведено у постанові детальний виклад фактичних обставин, що підтверджує вчинення дій конкретною особою, однак ці дії не містять необхідних елементів складу злочину, зазначеного у КК України. У таких випадках мотиваційна частина постанови

повинна демонструвати не лише формальний виклад правової позиції, а й глибоке обґрунтування з посиланням на докази, норми матеріального права та оцінку дій з огляду на відсутність протиправності чи суспільної небезпеки. При цьому, особливу увагу має бути приділено відповідності постанови вимогам процесуальної форми: вона повинна містити усі істотні реквізити, чітке формулювання мотивів закриття, належне посилання на докази та юридичну аргументацію.

Отже, здійснюючи перевірку рішень про закриття кримінального провадження, прокурор реалізує не лише контрольну функцію, а й гарантує дотримання принципів верховенства права, справедливості та змагальності сторін. Його повноваження в цій сфері є проявом процесуального керівництва, яке вимагає оцінки не тільки формальної наявності підстав, передбачених законом, але й достатності доказової бази, повноти дослідження обставин та відповідності прийнятого рішення правам і законним інтересам учасників процесу. Саме такий підхід забезпечує баланс між публічним інтересом у переслідуванні злочинів і захистом особи від необґрунтованого кримінального переслідування, визнаючи прокурора основним суб'єктом у гарантуванні законності завершального етапу досудового розслідування.

2.5. Функції прокурора при відкритті матеріалів іншій стороні

Процедура відкриття матеріалів кримінального провадження іншій стороні посідає одне з провідних місць у системі кримінального судочинства, оскільки саме на цьому етапі реалізується низка засадничих принципів, таких як змагальність, рівність сторін, право на захист та інші. Саме доступ сторін до матеріалів провадження забезпечує можливість повноцінної реалізації права на захист та формування правової позиції у судовому розгляді.

Період від моменту проголошення незалежності України й до ухвалення КПК України 2012 року характеризується суттєвими змінами у правовому регулюванні інституту відкриття матеріалів іншій стороні. У межах радянської

процесуальної моделі, закріпленої КПК України 1960 року, доступ сторони захисту до матеріалів досудового розслідування був обмежений і визначався насамперед інтересами та підходами органів обвинувачення. Це зумовлювало істотні труднощі у забезпеченні належної реалізації права на захист. Ознайомлення захисника та обвинуваченого з матеріалами відбувалося лише на завершальному етапі досудового слідства, що фактично позбавляло захист можливості впливати на хід розслідування.

Практика відкриття матеріалів полягала у тому, що сторона захисту мала змогу переглянути протоколи слідчих дій, зокрема допитів, речові докази та інші документи, які слідчий визнавав релевантними для кримінальної справи. Такий підхід орієнтувався здебільшого на забезпечення позиції обвинувачення, а слідчий на власний розсуд вирішував, які саме відомості надавати стороні захисту. Це створювало підґрунтя для процесуальних зловживань та фактично обмежувало ефективність захисту. При цьому законодавство не містило чітко визначених строків ознайомлення з матеріалами справи, що відкривало можливість як для затягування цієї процедури, так і для її штучного скорочення. У підсумку це негативно впливало на якість підготовки захисника та обвинуваченого до судового розгляду.

Додатковою проблемою було й те, що сторона захисту не мала права власними силами копіювати чи фотографувати матеріали справи. Усі виписки здійснювалися вручну, що ускладнювало і сповільнювало роботу адвокатів. Поширеними залишалися випадки, коли захист не отримував доступу до повного обсягу доказів, а можливість судового контролю за такими діями фактично була відсутня. Скарги адвокатів на рішення та дії слідчого у більшості випадків залишалися безрезультатними, що лише посилювало дисбаланс між стороною обвинувачення та захисту [3, с. 937].

Після здобуття незалежності Україна стала на шлях реформування кримінального процесу з метою наближення його до європейських стандартів. Впродовж наступних років поступово впроваджувалися зміни, спрямовані на підвищення рівня відкритості досудового розслідування та ефективної реалізації

права на захист. Однак досягнення належної якості цього процесу потребувало тривалого часу. Наприклад, тільки у 2010 році до статті 218 КПК України 1960 року внесено зміни, якими передбачалося обов'язкове надання обвинуваченому, за його вимогою, засвідченої копії опису матеріалів справи під час ознайомлення зі справою [46]. До того моменту сторони захисту були фактично позбавлені можливості належним чином перевірити повноту матеріалів, які у подальшому передавалися до суду.

Що стосується потерпілого, то право на отримання копії опису матеріалів кримінальної справи йому було надано лише наступного року – у 2011-му [47].

Окремою проблемою тривалий час залишалося врегулювання строків для ознайомлення захисту з матеріалами провадження. Незважаючи на декларативне положення про недопустимість обмеження обвинуваченого в часі, необхідному для повного ознайомлення з доказами, реалізація цього права значною мірою залежала від розсуду органу досудового розслідування. Так, відповідно до ч. 6 ст. 218 КПК України 1960 року (в редакції на 1991 рік), у разі, якщо слідство вважало поведінку обвинуваченого або захисника такою, що має на меті затягування процесу, слідчий міг винести мотивовану постанову про встановлення граничного строку для ознайомлення з матеріалами [70]. Така постанова підлягала затвердженню прокурором, що надавало останньому формальний контроль над дотриманням процедури.

Цей механізм залишався чинним до 2003 року, коли законодавець змінив підхід, фактично усунувши повноваження органів обвинувачення щодо обмеження строків. Хоча такі зміни істотно розширили гарантії права на захист, але фактично вони спричинили іншу проблему – можливість умисного затягування ознайомлення з боку обвинуваченого чи його захисника, що перешкоджало дотриманню вимоги розумного строку кримінального провадження. Таким чином, намагаючись забезпечити процесуальну рівність, законодавець одночасно створив передумови для зловживань з боку захисту, що актуалізувало потребу у досягненні належного балансу між інтересами сторін.

У практичній площині мотивами затягування ознайомлення з матеріалами справи могли бути сподівання на завершення строків тримання під вартою або вплив строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Реальний механізм реагування на подібні ситуації з'явився лише у 2011 році, коли запроваджено інститут судового контролю: за умови виявлення навмисного зволікання з боку сторони захисту, слідчий за погодженням з прокурором або сам прокурор отримали право звернутися до суду з клопотанням про встановлення строку для завершення ознайомлення. Остаточне рішення щодо цього приймав виключно суд.

Згадане положення стало логічною передумовою для новел, втілених у КПК України 2012 року. У пояснювальній записці до відповідного законопроекту одним із ключових аргументів щодо необхідності його прийняття зазначено наявність процесуальної нерівності між сторонами, за якої пріоритет надається доказам, які подані до суду стороною обвинувачення, а сторона захисту або взагалі позбавлена можливості ефективно збирати докази, або ж зібрані нею докази не допускаються до дослідження з суто формальних причин [182, с. 1].

КПК України 2012 року закріпив принцип змагальності сторін, що на стадії досудового розслідування, на нашу думку, найбільш повно реалізується саме у процедурі відкриття матеріалів іншій стороні. Саме цей процес є ключовим інструментом забезпечення рівності процесуальних можливостей, надаючи обом сторонам – як обвинуваченню, так і захисту – доступ до інформації, що має доказове значення. На відміну від попередньої моделі, в якій саме орган досудового розслідування мав виключну компетенцію вирішувати питання про обсяг і зміст відкритих матеріалів, чинне законодавство встановлює чіткі гарантії повного і своєчасного ознайомлення з усіма зібраними доказами.

Особлива роль у реалізації цього процесу покладається на прокурора, який, відповідно до статті 36 КПК України, здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. На нього покладено обов'язок не лише забезпечити законність дій слідчого, а й контролювати повноту, об'єктивність і неупередженість зібраного масиву доказів. Саме прокурор, ухвалюючи рішення

про завершення досудового розслідування, відповідає за те, аби стороні захисту було відкрито не лише докази, що підтверджують вину обвинуваченого, а й ті, що можуть свідчити на його користь або мати значення для пом'якшення покарання.

У світлі трансформації моделі кримінального процесу, коли відбулася переоцінка ролі прокурора як не просто сторони обвинувачення, а процесуального гаранта справедливого судочинства, значення кожної його функції зросло. Зокрема, якісне, повне та вчасне відкриття матеріалів стороні захисту є не лише передумовою обґрунтованого судового розгляду, а й важливим чинником формування суспільної довіри до системи правосуддя загалом.

Таким чином, у сучасному кримінальному провадженні прокурор виконує не лише функцію публічного обвинувача, а й виступає ключовим суб'єктом, відповідальним за забезпечення процесуальної рівноваги та дотримання основоположних засад кримінального процесу. Його участь у процедурі відкриття матеріалів має вирішальне значення для дотримання принципу змагальності, забезпечення правової визначеності та запобігання будь-яким проявам процесуальної нерівності.

У коментарях до Рекомендації Комітету Міністрів державам – членам Ради Європи № REC (2000) 19 «Про роль прокуратури в системі кримінального судочинства» прямо зазначено, що «публічні обвинувачі при виконанні своїх обов'язків повинні керуватися публічним інтересом» [184]. Під публічними інтересами у контексті правоохоронної діяльності прокурора потрібно розуміти гарантування верховенства права та дотримання законності у кримінальному провадженні, охорону прав і свобод людини та громадянина, захист суспільних і державних інтересів у сфері правосуддя, а також протидію злочинності.

У широкому розумінні функції прокурора у кримінальному провадженні становлять визначений у Конституції України, кримінальному процесуальному кодексі, в Законі України «Про прокуратуру» та інших нормативно-правових актах комплекс напрямів його процесуальної діяльності. Вони покликані гарантувати дотримання вимог закону на всіх етапах кримінального процесу,

сприяти ухваленню законних і справедливих судових рішень у кримінальних справах, а також забезпечувати досягнення завдань кримінального судочинства, визначених законодавством [108, с. 23].

До того ж, процесуальний статус прокурора поступово наповнився новими обов'язками, що виходять за межі традиційного розуміння його ролі як виключно публічного обвинувача. Обов'язок доведення вини особи у суді закономірно зумовлює потребу формування прокурором належної доказової бази ще на стадії досудового розслідування [100, с. 750]. У науковій літературі підкреслюється, що трансформація функції кримінального переслідування у функцію підтримання державного обвинувачення підтверджує доцільність поєднання цих напрямів діяльності в одній особі. Такий підхід, по-перше, підвищує рівень відповідальності прокурора, який здійснює процесуальний контроль за дотриманням закону органами дізнання та досудового розслідування, по-друге, забезпечує його глибоку обізнаність із фактичними обставинами злочину й доказами, зібраними у провадженні, а також гарантує послідовність між здійсненням кримінального переслідування на досудових етапах і підтриманням обвинувачення у суді [90, с. 44-45].

Нормативне закріплення функціональної ролі прокурора на завершальному етапі досудового розслідування – зокрема у процедурі відкриття матеріалів – міститься у статті 290 КПК України. Її аналіз дозволяє виділити окремі напрями діяльності прокурора саме в цій площині та здійснити їх класифікацію.

Згідно цієї статті, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування [68].

У цьому контексті саме на прокурора покладається ключова відповідальність за остаточну оцінку зібраного у кримінальному провадженні доказового матеріалу. Саме він приймає рішення про завершення досудового розслідування та перехід до наступної стадії процесу – скерування обвинувального акту до суду або закриття провадження. Така компетенція вказує на високу процесуальну автономність прокурора і підкреслює його персональну відповідальність за обґрунтованість та якість пред'явленого обвинувачення.

Крім того, прокурор зобов'язаний перевірити, щоб зібрані фактичні дані відповідали міжнародним стандартам допустимості доказів, напрацьованих ЄСПЛ [66, с. 210-211]. Йдеться про вимоги до джерел, способу одержання, надійності та достатності доказів, що є складовими справедливого судового розгляду. З огляду на це, одну з функцій прокурора на цьому етапі можна охарактеризувати як оціночно-аналітичну, яка полягає у визначенні достатності доказової бази для повідомлення стороні захисту про завершення розслідування.

Наступним етапом прокурор виконує іншу важливу функцію – інформаційно-комунікативну, суть якої полягає у повідомленні підозрюваного, його захисника, а також інших зацікавлених учасників процесу про завершення досудового розслідування, а також в організації їх доступу до всіх матеріалів провадження. Зміст цієї функції тісно пов'язаний із реалізацією принципу змагальності та забезпеченням права на ефективний захист.

Згідно з вимогами статті 290 КПК України, прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язані надати стороні захисту доступ до всіх доказів, що перебувають у розпорядженні сторони обвинувачення. Мова ведеться не лише про ті матеріали, що обґрунтовують винуватість особи, а й про будь-яку інформацію, яка може бути використана на користь обвинуваченого – для підтвердження невинуватості, зменшення ступеня відповідальності чи пом'якшення покарання [68].

Таким чином, передумовою якісного виконання функцій прокурора на завершальному етапі досудового розслідування є його здатність критично

оцінювати зібрані докази та належним чином організувати відкриття цих матеріалів стороні захисту.

У межах виконання інформаційно-комунікативної функції прокурор повинен забезпечити як зміст повідомлення про завершення досудового розслідування, так і його належну процесуальну форму. Це має важливе значення для дотримання вимог щодо розумних строків, адже момент вручення такого повідомлення впливає на відлік строків, установлених ч. 5 ст. 219 КПК України.

З метою процесуальної фіксації цього етапу до матеріалів кримінального провадження мають бути додані докази, що підтверджують факт вручення або направлення відповідного повідомлення стороні захисту. Правова позиція, висловлена ВС, ґрунтується на тому, що момент початку перебігу строку для зупинення досудового розслідування визначається фактом належного вручення або направлення стороні захисту повідомлення про його завершення. За відсутності таких доказів неможливо вважати, що вимоги ч. 5 ст. 219 КПК України були виконані належним чином. Це означає, що ознайомлення захисника та підозрюваного з матеріалами провадження, здійснене після закінчення встановленого процесуального строку, фактично виходить за межі допустимого часу досудового розслідування. Таким чином, дії, пов'язані з відкриттям матеріалів стороні захисту, у такій ситуації не набувають процесуальної легітимності, оскільки вони вчиняються поза межами строків, чітко регламентованих законом [119].

Як приклад, у постанові ВС від 22.02.2022 року у справі № 543/1309/19 якою залишено в силі рішення судів нижчих інстанцій про закриття провадження з підстав, передбачених п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, судом взято до уваги день безпосереднього сповіщення підозрюваного та його захисника про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів кримінального провадження, а не вихідну дату, що зазначена на такому повідомленні [120].

У іншому рішенні суд констатував, що витяг із журналу реєстрації вихідної документації не є належним доказом факту повідомлення, якщо не містить інформації про спосіб доставки кореспонденції [121]. У цьому контексті

прокурорам необхідно зважати, що найнадійнішим способом надсилання повідомлення визнається використання рекомендованого листа з підтвердженням вручення [122].

Також, варто враховувати, що повідомлення про завершення досудового розслідування та відкриття матеріалів провадження є процесуальним актом, який має індивідуальний характер і повинен бути адресований безпосередньо конкретному учаснику кримінального провадження. Це означає, що таке повідомлення не може бути спрямоване захиснику замість самого підозрюваного, оскільки воно не підлягає делегуванню [123].

Ця правова позиція знайшла підтвердження і в рішенні ВС від 21.02.2023 року у справі № 760/2257/22, де суд зазначив, що обов'язковим є персональне повідомлення як обвинуваченого, так і його захисника. Повідомлення підозрюваного через захисника, зокрема у формі телефонограми, не вважається належним виконанням вимог закону [124].

Окрему складність у реалізації цієї функції становить ситуація, коли інтереси підозрюваного представляє кілька захисників. У таких випадках прокурор повинен забезпечити повідомлення кожного з них, що вимагає додаткових організаційних зусиль. Водночас, Верховний Суд у постанові колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 10.11.2022 року у справі № 203/2076/21 наголосив, що повідомлення різним захисникам у різний час не є порушенням вимог ч. 1 ст. 290 КПК України [125].

Отож, суд визнає можливість гнучкого підходу до реалізації прокурором цього обов'язку. Якщо прокурор вжив усіх належних заходів для інформування кожного із захисників, навіть якщо повідомлення були надані не одночасно, це не може бути підставою для визнання повідомлення неналежним. Така позиція дозволяє враховувати об'єктивні труднощі й одночасно не порушувати право підозрюваного на ефективний захист.

Наступною важливою складовою діяльності прокурора на етапі відкриття матеріалів іншій стороні є його організаційно-наглядова функція. Її зміст полягає у забезпеченні належної координації дій сторони обвинувачення, перевірки

відповідності процесу відкриття вимогам кримінального процесуального закону, а також у контролі за дотриманням прав усіх учасників кримінального провадження.

Саме прокурор, як процесуальний керівник, приймає рішення про обсяг доказів, які підлягають відкриттю, та може уповноважити слідчого на виконання цієї процесуальної дії. Він несе відповідальність за повноту та своєчасність відкриття матеріалів, перевіряє належність та допустимість кожного доказу, а також контролює, щоб сторона захисту, у свою чергу, також виконала свій обов'язок з відкриття доказів, які вона має намір використовувати в судовому провадженні. У такий спосіб прокурор не лише виконує роль координатора дій у межах сторони обвинувачення, а й виступає гарантом процесуального балансу між сторонами.

Одним з перших організаційних етапів цієї діяльності є впорядкування матеріалів досудового розслідування. Відповідно до статті 290 КПК України, прокурор формує перелік доказів, які відкриватимуться стороні захисту. Це передбачає не лише перевірку їх процесуального статусу, а й логічне структурування документів, оформлення відповідного опису, а також підготовку реєстру матеріалів, який додається до повідомлення про завершення досудового розслідування. У практичній діяльності органи обвинувачення зазвичай подають матеріали у систематизованому вигляді – підшитими, пронумерованими та з описом, тоді як сторона захисту часто надає їх без уніфікованої структури [2, с. 91].

Особливу актуальність має цифрова складова цієї функції. Із розвитком інформаційних технологій та поступовим впровадженням Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи органів досудового розслідування, змінився і підхід до форми відкриття матеріалів. Відповідно до змін, внесених у 2021 році до статті 290 КПК України, відкриття матеріалів досудового розслідування, що містяться в інформаційно-комунікаційній системі досудового розслідування, здійснюється способом надання доступу до них або надання електронних копій таких матеріалів, засвідчених в установленому порядку [68].

Подальшим аспектом організаційно-координаційної ролі прокурора є аналіз законності та обґрунтованості обмежень доступу до матеріалів. Відповідно до ч. 5 ст. 290 КПК України, у відкритих документах можуть бути вилучені конфіденційні або непідлягаючі розголошенню дані, проте будь-які такі зміни мають бути чітко видимими та мотивованими. У разі, якщо учасник кримінального провадження вважає обмеження необґрунтованим, він має право звернутися до суду з відповідним клопотанням, що може призвести до зняття обмеження [68].

Ця норма узгоджується з правовою позицією Конституційного Суду України, висловленою у рішенні від 1 червня 2016 року у справі № 2-рп/2016. Суд наголосив, що будь-які обмеження конституційних прав і свобод допустимі лише на підставі Конституції чи законів України, повинні мати легітимну мету, бути зумовлені суспільною необхідністю досягнення цієї мети, бути пропорційними та обґрунтованими. До того ж, законодавець повинен забезпечити таке правове регулювання, яке дозволяє досягати мети з мінімальним втручанням у реалізацію права чи свободи та без порушення їх сутнісного змісту [193, п.2.1].

Разом з тим, не всі матеріали, отримані внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, підлягають безумовному відкриттю стороні захисту. Так, у постанові колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 15 жовтня 2024 року у справі № 303/1425/18 наголошується, що технічне завдання на проведення НСРД може містити відомості, які становлять державну таємницю. Розголошення подібної інформації здатне завдати шкоди національній безпеці та суперечить положенням Закону України «Про національну безпеку України» [128].

Наведені обмеження відповідають усталеній практиці Європейського суду з прав людини. У низці рішень (зокрема: «Дорсон проти Нідерландів» 1996 року (*Doorson v. the Netherlands*), «Роу і Девіс проти Сполученого Королівства» 2000 року (*Rowe and Davis v. the United Kingdom*), «Леас проти Естонії» 2012 року (*Leas v. Estonia*)) Суд визнавав, що в окремих випадках держави можуть законно

обмежити доступ до певної інформації у кримінальному провадженні, якщо це обґрунтовано необхідністю захисту суспільних інтересів, таких як охорона державної таємниці, недопущення розголошення методів оперативної діяльності чи забезпечення безпеки третіх осіб [129].

Водночас ЄСПЛ наполягає на тому, що будь-яке обмеження права сторони захисту на доступ до матеріалів провадження має бути не лише виправданим, а й супроводжуватися відповідними процесуальними гарантіями. Якщо національні органи обмежують доступ до матеріалів з міркувань державної безпеки або захисту чутливої інформації, вони зобов'язані забезпечити достатній рівень компенсаційного механізму для збереження справедливості судового розгляду. Тобто, труднощі, що виникають у зв'язку з обмеженням доступу, мають бути компенсовані національними процесуальними процедурами, які дозволяють стороні захисту реалізувати свої процесуальні права на належному рівні [129].

Суттєвим елементом реалізації організаційної функції прокурора на завершальному етапі досудового розслідування є належне забезпечення процесу ознайомлення сторони захисту з матеріалами кримінального провадження. Цей процес має відбуватися в межах стандартів справедливого судочинства, з дотриманням процесуальних гарантій, що закріплені як національним законодавством, так і практикою міжнародних судових інституцій. Прокурор зобов'язаний не лише забезпечити доступ до матеріалів, а й організувати його таким чином, щоб сторона захисту могла реалізувати свої права повноцінно, без штучних обмежень чи перешкод.

Згідно з ч. 4 ст. 290 КПК України, під час відкриття матеріалів сторонам забезпечується можливість їх копіювати, фотографувати чи іншим чином їх фіксувати [68]. Це означає, що доступ не обмежується виключно ознайомленням у приміщенні органу досудового розслідування чи прокуратури – сторона захисту має право створювати власні копії документів у зручній формі, що є невід'ємною складовою ефективною підготовки до судового розгляду.

З огляду на це, прокурор повинен чітко інформувати захист про порядок реалізації відповідного права: визначити місце, спосіб і строки ознайомлення, а

також надати технічну можливість для копіювання матеріалів. Відсутність належного повідомлення або створення перешкод у доступі може бути розцінена як порушення права на захист.

Питання забезпечення доступу до матеріалів кримінального провадження має фундаментальне значення для дотримання стандартів справедливого судового розгляду, гарантованих ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У своїй практиці ЄСПЛ послідовно підкреслює, що право на захист не може бути реалізоване ефективно без можливості ознайомлення з усіма матеріалами, які мають значення для підготовки правової позиції, спростування обвинувачення або зменшення відповідальності. Такий підхід повністю корелює з обов'язком сторони обвинувачення забезпечити повне відкриття матеріалів, оскільки саме він гарантує обвинуваченому достатній час і реальні можливості для організації захисту у світлі стандартів, вироблених ЄСПЛ [27, с. 20].

У своїй практиці ЄСПЛ послідовно підкреслює, що право на захист не може бути реалізоване ефективно без можливості ознайомлення з усіма матеріалами, які мають значення для підготовки правової позиції, спростування обвинувачення або зменшення відповідальності. Так, у справі «Роу і Девіс проти Сполученого Королівства» (*Rowe and Davis v. the United Kingdom*) Суд констатував, що ненадання стороною обвинувачення суду першої інстанції релевантних матеріалів унеможливила прийняття рішення щодо їх розкриття. Тим самим позбавивши заявників права на справедливий судовий розгляд [188]. У рішенні Мірілашвілі проти Росії (*Mirilashvili v. Russia*) ЄСПЛ визначено, що обмеження доступу до матеріалів, які хоча й не містять прямої інформації про події злочину, але є важливими для оцінки способу одержання основних доказів (зокрема, аудіозаписів), несумісне з принципом змагальності. ЄСПЛ підкреслив, що захист повинен мати доступ не лише до доказів, безпосередньо пов'язаних з інкримінованим діянням, а й до будь-яких даних, релевантних для оцінки допустимості, надійності та повноти ключових доказів [189]. Аналогічна позиція висловлена у справі Леас проти Естонії (*Leas v. Estonia*), де Суд зазначив, що

невідкриття стороні захисту відомостей, які могли б сприяти виправданню або пом'якшенню покарання обвинуваченого, розцінюється як позбавлення його необхідних засобів для організації ефективного захисту та становить порушення підпункту “b” пункту 3 статті 6 Конвенції [190].

Послідовним продовженням цієї правової позиції є висновки Суду у справі Матановіч проти Хорватії (*Matanović v. Croatia*). У цьому рішенні Суд наголосив, що питання доступу до доказів може постати в контексті статті 6 Конвенції в тій мірі, в якій відповідні матеріали мають істотне значення для справи заявника, зокрема щодо висунутих обвинувачень. Це стосується як тих доказів, які були використані стороною обвинувачення для доведення вини, так і таких, що потенційно містять відомості, які могли б сприяти виправданню або пом'якшенню покарання. При цьому Суд підкреслив, що до релевантних доказів належать не лише ті, що безпосередньо стосуються фактичних обставин справи, а й інші матеріали, які можуть бути важливими для оцінки допустимості, достовірності та повноти основних доказів [191].

Окремої уваги потребують ситуації, коли сторона захисту стикається з об'єктивними труднощами під час ознайомлення з матеріалами – через їх значний обсяг, складність змісту або необхідність залучення технічних засобів. У таких випадках прокурор, діючи в межах своєї компетенції, повинен сприяти усуненню відповідних труднощів і забезпечити реальну можливість для захисту належним чином підготуватися до судового провадження.

У разі знаходження у володінні або під контролем держави речових доказів чи документів, які прокурор планує використати як доказ у суді, він зобов'язаний надати доступ до приміщення чи місця, де вони знаходяться. Згідно ч. 2 ст. 100 КПК України зберігання речових доказів стороною обвинувачення здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [68]. Згідно порядку зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження, речові докази, в тому числі документи, які за своїми властивостями

(габаритами, кількістю, вагою, об'ємом) не можуть зберігатися разом з матеріалами кримінального провадження, зберігаються у спеціальних обладнаних приміщеннях [181]. У цьому порядку також визначено ряд інших місць чи установ, де повинні зберігатися спеціальні речові докази, для прикладу, такі як вибухові речовини, зброя, транспортні засоби та інше. І саме прокурор, або за його дорученням слідчий, зобов'язаний надати стороні захисту доступ до цих доказів. Варто зауважити, що хоча ч. 3 ст. 290 КПК України зобов'язує сторону обвинувачення вчинити зазначені дії, однак цей обов'язок виникає лише в разі бажання іншої сторони їх оглянути. Так, Верховний Суд у постанові від 16.10.2024 справа № 279/315/22 провадження № 51-1474км22 визнав безпідставними доводи сторони захисту щодо недопустимості висновків експертів з підстав того, що речові докази - сокира і кофта, вилучені під час огляду трупа, не були відкриті стороні захисту в порядку ст. 290 КПК України. При цьому зазначив, що судами попередніх інстанцій правильно вказано, що на орган досудового розслідування покладається обов'язок створити умови для безперешкодного ознайомлення сторін майбутнього судового розгляду з речовими доказами (за наявності їх відповідного клопотання), водночас відсутність такої ініціативи з боку учасників процесу звільняє його від обов'язку забезпечувати таке ознайомлення [130].

Варто звернути увагу про необхідність адаптації сучасних технологій у процесі відкриття матеріалів. Використання електронних баз даних та цифрових реєстрів може значно спростити процедуру доступу, підвищити прозорість та зменшити можливості для зловживань. Прокурор має сприяти впровадженню таких інструментів та використовувати їх у своїй роботі.

Надання копії матеріалів кримінального провадження підозрюваному та його захиснику створює можливість для їх ознайомлення у зручних умовах поза межами кабінету слідчого – у юридичній консультації, адвокатському офісі чи навіть удома (якщо підозрюваний не перебуває під вартою). Такий формат роботи сприяє підвищенню ефективності правової допомоги та забезпечує більш якісний захист обвинуваченого [224, с. 6].

Ще одним важливим виміром організаційно-координаційної функції прокурора є забезпечення злагодженої взаємодії між слідчим, оперативними підрозділами та іншими учасниками кримінального провадження на етапі підготовки матеріалів до відкриття. Як процесуальний керівник, прокурор зобов'язаний не лише формально контролювати законність дій органу досудового розслідування, але й здійснювати їхню координацію з метою забезпечення дотримання строків, повноти, системності та належної форми відкриття матеріалів іншій стороні.

У цьому аспекті прокурор забезпечує спрямування слідчих дій у руслі дотримання процесуального порядку відкриття доказів, що є надзвичайно важливим для подальшого судового розгляду. Зокрема, прокурор повинен проконтролювати, щоб усі документи були систематизовані, пронумеровані, а реєстр матеріалів відповідав фактичній кількості. Такий контроль зменшує ризики допущення процесуальних помилок, які можуть бути підставою для визнання окремих доказів недопустимими або обмежити їх доказову силу у суді.

Після завершення процедури відкриття матеріалів прокурор організовує підготовку справи до її передання до суду, зокрема формує обвинувальний акт та пакет супровідної документації. Злагоджена комунікація між прокурором, слідчим, оперативними працівниками та технічними підрозділами дозволяє уникнути зайвих затримок, усувати технічні перепони та забезпечити своєчасне скерування справи до суду.

Окремим важливим напрямом діяльності прокурора під час відкриття матеріалів стороні захисту є гарантійно-змагальна функція, яка тісно пов'язана з уже окресленими організаційною та координаційною складовими. Вона полягає в забезпеченні дотримання принципу змагальності на досудовій стадії кримінального провадження через надання сторонам рівного доступу до матеріалів, що мають доказове значення. У межах цієї функції прокурор має сприяти реалізації конституційного принципу рівності всіх учасників процесу перед законом і судом, а також гарантувати ефективне здійснення права на захист.

Реалізація цієї функції проявляється у своєчасному, повному та безперешкодному відкритті стороні захисту всіх матеріалів, які є у розпорядженні сторони обвинувачення. Це включає не лише докази, що підтверджують вину підозрюваного, а й ті, які можуть бути використані для доведення його невинуватості або пом'якшення кримінальної відповідальності. Забезпечуючи можливість ознайомлення з матеріалами та їх належного аналізу, прокурор фактично гарантує баланс процесуальних прав і обов'язків сторін та сприяє формуванню змагального судового процесу.

Водночас у правозастосовній практиці виникають ситуації, коли прокурор об'єктивно не може відкрити всі матеріали на стадії досудового розслідування, оскільки вони відсутні у його розпорядженні. Саме на такі випадки спрямована ч. 11 ст. 290 КПК України, яка дозволяє стороні обвинувачення здійснити відкриття матеріалів уже безпосередньо під час судового розгляду. Ця норма стала предметом численних наукових дискусій і судової практики, оскільки в ній закладено подвійний механізм: з одного боку – обов'язок сторін здійснювати відкриття додаткових матеріалів, отриманих на будь-якому етапі процесу, а з іншого – доволі сувору санкцію за невиконання цього обов'язку у вигляді недопустимості використання невідкритих матеріалів як доказів у кримінальному провадженні [213, с. 136].

Найчастіше це стосується документів, пов'язаних із проведенням НСРД. Особливу складність становить питання розкриття ухвал апеляційного суду, якими було надано дозвіл на проведення таких дій.

Відповідно до чинної процедури, прокурор звертається до апеляційного суду з клопотанням про зняття грифу секретності після завершення НСРД, вже на етапі, коли у провадженні повідомлено про підозру. Однак реалізація цього механізму стикається з практичними труднощами: апеляційні суди зазвичай розглядають такі звернення з періодичністю раз на місяць, що унеможливорює оперативне отримання рішень і може призвести до порушення вимоги щодо «розумного строку» досудового розслідування.

У таких умовах виникає ситуація, коли прокурор змушений повідомляти сторону захисту про завершення досудового розслідування та відкривати матеріали без наявності відповідних ухвал про дозвіл на проведення НСРД. У науковій літературі наголошується, що в принципі суди першої та апеляційної інстанцій не мають права навіть обговорювати значення матеріалів, які не були відкриті стороні захисту відповідно до вимог КПК, і таке положення можна розглядати як базове правило [4, с. 72]. Водночас підкреслюється, що це правило не є абсолютним: закон допускає виняткові ситуації, коли додаткові матеріали можуть бути надані сторонам уже під час судового розгляду, якщо вони фактично стали доступними лише після направлення обвинувального акта до суду [78, с. 215].

Цю позицію підтримує і ВС, який у низці рішень зазначив, що хоча процесуальні документи, які слугують підставою для проведення негласних слідчих (розшукових) дій, за загальним правилом повинні відкриватися стороні захисту у порядку, визначеному ст. 290 КПК України, це не виключає можливості їх подальшого ознайомлення вже безпосередньо під час судового розгляду [126]. Судова практика уточнює, що ненадання стороні захисту процесуальних рішень, які стали підставою для проведення НСРД, може визнаватися виправданим лише тоді, коли такі документи об'єктивно відсутні у розпорядженні сторони обвинувачення. У подібних випадках їх відкриття може відбутися вже під час судового розгляду, але лише за умови, що прокурор завчасно вжив усіх необхідних і розумних заходів для їх отримання та відкриття [127].

Таким чином, гарантійно-змагальна функція прокурора вимагає не лише забезпечення повного доступу сторони захисту до матеріалів, а й створення умов для реалізації цього права у розумні строки. Адже якщо на одній площині виникає проблема фактичної відсутності окремих матеріалів у розпорядженні прокурора, то на іншій – можлива протилежна ситуація, коли сторона захисту свідомо зволікає з ознайомленням. У таких випадках з метою запобігання зловживанню правом на доступ до матеріалів у ч. 10 ст. 290 КПК України законодавець закріпив положення, яке дає можливість встановлення слідчим

суддею граничного строку для ознайомлення. Звернення прокурора з відповідним клопотанням у такому випадку реалізує його процесуально-регулюючу функцію, спрямовану на забезпечення динаміки провадження в межах розумного строку.

Однак застосування цього механізму не повинно порушувати основоположного права на захист. Слідчий суддя, розглядаючи відповідне клопотання прокурора, зобов'язаний враховувати сукупність обставин конкретного провадження – обсяг матеріалів, їх технічну складність, об'єктивні можливості сторони захисту та її процесуальну поведінку. Установлений строк має бути не лише формально визначеним, а й справедливим і реалістичним у кожній конкретній ситуації.

Крім того, межі реалізації гарантійно-змагальної функції прокурора не вичерпуються лише ініціюванням встановлення строків для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. Вона включає й іншу складову, що проявляється у реагуванні прокурора на порушення прав учасників провадження, допущені під час відкриття матеріалів. Якщо такі порушення мають місце – як з боку органів досудового розслідування, так і з боку сторони захисту, – прокурор зобов'язаний вживати заходів для їх усунення та відновлення порушених прав, з метою недопущення порушення засад змагальності та справедливості кримінального процесу.

Узагальнюючи викладене, необхідно констатувати, що діяльність прокурора на етапі відкриття матеріалів іншій стороні охоплює низку взаємопов'язаних функцій – аналітичну, інформаційно-комунікативну, організаційно-координаційну, гарантійно-змагальну та процесуально-регулюючу. Їх реалізація є запорукою дотримання принципів законності, змагальності та справедливості кримінального провадження. Ефективність виконання прокурором цих функцій безпосередньо впливає на повноцінну реалізацію права на захист та формує довіру до системи правосуддя. Зважаючи на складність і відповідальність цього процесу, від прокурора вимагається високий рівень професійної підготовки, володіння цифровими інструментами та

вміння оперативно реагувати на виклики, що виникають у ході досудового розслідування.

2.6. Діяльність прокурора щодо затвердження обвинувального акта та його скерування до суду

Після відкриття матеріалів іншої сторони, завершальним результатом досудового розслідування є обвинувальний акт. «Обвинувальний акт, згідно із пунктом 3 частини другої статті 283 КПК України, є однією із форм закінчення досудового розслідування, тобто обвинувальний акт - це підсумковий процесуальний документ, яким визнається достатність доказів, зібраних під час досудового розслідування, засвідчується його завершення й надання доступу до матеріалів стороні захисту. Для суду цей процесуальний документ є правовою підставою для призначення підготовчого судового засідання, судового розгляду, визначення його меж» [131].

Його затвердження прокурором знаменує перехід до нового етапу процесу та засвідчує, що зібрані докази, згідно з переконанням органу публічного обвинувачення, є достатніми для пред'явлення особі обґрунтованого обвинувачення та підтримання його в суді.

У своїй практиці ВС наголошує, що обвинувальний акт має особливе процесуальне значення: він виступає формою закріплення правової позиції обвинувачення, є підставою для початку судового розгляду та слугує механізмом реалізації права особи на доступ до правосуддя (постанова ВС від 17.01.2023 у справі № 662/2625/18) [132].

Згідно з положеннями статті 291 КПК України у обвинувальному акті викладаються фактичні обставини кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення, яке прокурор має намір підтримувати в суді. Його зміст повинен відповідати вимогам частини

другої цієї статті, яка передбачає чітке структурування акту: від найменування кримінального провадження та його реєстраційного номера до зазначення дати і місця його складення та затвердження [68].

Участь прокурора в процесі складання та затвердження обвинувального акту має багатовимірний характер і виходить за межі формального підписання документа. Прокурор зобов'язаний перевірити обвинувальний акт на предмет його відповідності всім вимогам процесуального закону, логічної узгодженості викладених у ньому фактів, відповідності доказової бази формулюванню обвинувачення, а також правильної юридичної кваліфікації діяння. У цьому аспекті прокурор виконує важливу аналітичну функцію, яка потребує високого рівня професійної компетентності, уваги до деталей та здатності прогнозувати перспективи підтримання обвинувачення в умовах змагального судового розгляду.

ВС у своїх рішеннях підкреслив, що виклад фактичних обставин у обвинувальному акті має принципове значення. Вони виконують одразу кілька функцій: визначають межі доказування, створюють підґрунтя для повної реалізації права на захист і слугують основою для правильної кваліфікації кримінального правопорушення. Фактичні дані складають фабулу обвинувачення, яка відображає модель вчиненого злочину. Натомість формулювання обвинувачення та правова кваліфікація є юридичною оцінкою діяння, вони вказують на конкретні норми кримінального права, що, на думку сторони обвинувачення, були порушені особою. Такий підхід забезпечує баланс між доказовою базою та правовою інтерпретацією факту правопорушення (постанова ВС від 08.04.2024 у справі № 192/1505/21) [133].

Таким чином, точність, повнота та внутрішня логічність викладення фактичних обставин у обвинувальному акті – це не лише вимога до змісту процесуального документа, а одна з ключових гарантій дотримання прав обвинуваченого, ефективності судового розгляду та справедливості судового рішення. Роль прокурора полягає у тому, щоб забезпечити на цьому етапі не просто формальну відповідність обвинувального акта вимогам закону, а реальне

відображення у ньому тієї моделі обвинувачення, яка може бути успішно обґрунтована у суді.

Законодавець передбачив також, що у разі незгоди з обвинувальним актом, складеним слідчим чи дізнавачем, прокурор має право самостійно скласти обвинувальний акт (ч. 1 ст. 291 КПК України). Це положення є логічним проявом домінуючої ролі прокурора у досудовому провадженні, адже саме він виступає представником публічного інтересу у кримінальному процесі, підтримує обвинувачення в суді та несе відповідальність за законність і обґрунтованість притягнення особи до кримінальної відповідальності. Відтак прокурор не лише констатує завершення досудового розслідування, а й визначає зміст обвинувачення, яке держава має намір відстоювати в суді.

У сучасній слідчій і судовій практиці дедалі частіше спостерігається тенденція до зловживання стороною захисту процесуальними правами, що виражається, зокрема, в безпідставному оскарженні повноважень прокурора самостійно скласти обвинувальний акт, передбачених пунктом 13 частини 2 статті 36 КПК України. Такі дії, замість реалізації права на захист, націлені на блокування процесуальної ініціативи сторони обвинувачення та затягування кримінального провадження, що прямо суперечить завданням кримінального провадження, визначеним у статті 2 КПК України.

Відповідно до пункту 13 частини 2 статті 36 КПК України, прокурор уповноважений, крім іншого, самостійно скласти обвинувальний акт. Ця норма надає прокурору автономне право формулювати кінцеве обвинувачення незалежно від дій чи бездіяльності слідчого або дізнавача. Зміст цієї норми є безумовним і не передбачає жодних обмежень чи додаткових умов щодо реалізації прокурором відповідного повноваження.

Натомість частина перша статті 291 КПК України встановлює технічний порядок складання обвинувального акта, зокрема вказуючи, що у разі незгоди прокурора з обвинувальним актом, складеним слідчим чи дізнавачем, він має право скласти власний [68]. Згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови слово «зокрема» у словосполученні з іншим уживається для

підкреслення, вирізнення чого-небудь з-поміж однотипного [14, с. 475]. Отже, згідно з тлумаченням цього терміна, що означає: «у тому числі», «особливо», «в числі інших можливих варіантів», а не «лише у випадку», ця норма не обмежує прокурора у праві самостійного складання обвинувального акта лише вразі незгоди з позицією слідчого чи дізнавача. Слово «зокрема» вжите у тексті цієї статті вказує не на виключність, а на прикладовий характер зазначеної ситуації.

Додатковим підтвердженням такої позиції є обставини, що склалися внаслідок набрання чинності Законом України від 04.06.2020 № 720-IX, який передбачив запровадження інституту дізнання у кримінальному процесі. Закон набрав чинності 1 липня 2020 року, тоді як опублікований був лише 03.07.2020 [33].

Упродовж щонайменше першого місяця після набрання чинності відповідного закону, органи дізнання де-факто ще не були сформовані, що унеможливило складання обвинувального акта дізнавачами. У таких умовах прокурори, керуючись п. 13 ч. 2 ст. 36 КПК України, самостійно складали обвинувальні акти з метою забезпечення безперервності кримінального процесу, недопущення пропуску строків та реалізації завдань кримінального провадження.

У науковій літературі висловлюється думка, що, виконуючи повноваження, передбачені ч. 2 ст. 36 КПК України та іншими положеннями цього Кодексу, прокурор, незалежно від своєї посади чи рівня в органах прокуратури, діє в межах законної компетенції. Відтак здійснення ним процесуального керівництва досудовим розслідуванням не виходить за межі наданих повноважень навіть у випадках, коли прокурор особисто виконує слідчі чи інші процесуальні дії. З огляду на це, докази, отримані в результаті таких дій, не можуть визнаватися недопустимими лише через сумніви щодо «належності суб'єкта» [6, с. 23].

Крім того, не можна виключати об'єктивну або суб'єктивну неможливість складання обвинувального акта безпосередньо слідчим чи дізнавачем у конкретному провадженні. Це можуть бути випадки смерті, хвороби, звільнення, переведення, службового відрядження або елементарного небажання слідчого

виконати свої обов'язки на завершальному етапі. У таких випадках саме на прокурора покладено обов'язок забезпечити реалізацію функції публічного обвинувачення та ініціювати судовий розгляд. Затримка в цьому питанні, пов'язана з буквальним очікуванням дій слідчого, прямо суперечить завданням КПК України, зокрема таким, як швидке, повне і неупереджене розслідування та притягнення винних до відповідальності.

З урахуванням викладеного можна дійти висновку, що ст. 36 КПК України має загальнофункціональне значення, оскільки закріплює ключові наглядові та управлінські повноваження прокурора, включаючи його право самостійно скласти обвинувальний акт. Водночас положення статті 291 КПК України носять уточнювальний характер і визначають порядок дій у ситуаціях, коли обвинувальний акт підготовлений слідчим чи дізнавачем, а прокурор здійснює його перевірку та погодження. Такий підхід узгоджується з правовою позицією ВС, який розглядає обвинувальний акт як процесуальне рішення, що офіційно закріплює позицію обвинувачення, започатковує судовий розгляд і забезпечує реалізацію права особи на доступ до правосуддя [132].

Хоча ВС ще не сформулював узагальненої правової позиції щодо законності складання обвинувального акта прокурором без залучення слідчого, однак окрема судова практика фактично підтверджує правомірність таких дій. Так, у постанові ККС ВС від 17.04.2024 у справі № 520/4615/15-к суд дійшов висновку, що відсутність у матеріалах провадження первинного обвинувального акта, який було повернуто прокурору для усунення недоліків, не є істотним порушенням вимог КПК. Визначальним є те, що судовий розгляд здійснюється виключно в межах пред'явленого обвинувачення на підставі того обвинувального акта, який прокурор подав після усунення виявлених недоліків [138].

Цей підхід демонструє, що для суду визначальним є не формальна обставина, хто саме – слідчий чи прокурор – склав обвинувальний акт, а змістовне наповнення обвинувачення, яке вказує на суть інкримінованого діяння, його правову кваліфікацію, обставини вчинення та наявність достатньої

доказової бази. У центрі уваги суду – фактична та правова чіткість пред'явленого обвинувачення, що забезпечує належну реалізацію права особи на захист, а не формальні дефекти, які не впливають на суть обвинувачення.

Такий підхід узгоджується із принципом верховенства права, який вимагає оцінки сутності, а не форми, особливо тоді, коли остання не має впливу на баланс процесуальних прав сторін.

Отже, право прокурора самостійно складати обвинувальний акт згідно з пунктом 13 частини 2 статті 36 КПК України є належно обґрунтованим як на рівні законодавчої конструкції, так і практичного застосування. Судовий контроль у цьому випадку зосереджений на перевірці законності, обґрунтованості та вмотивованості обвинувачення, а не на формальних деталях його авторства. Будь-які спроби ставити під сумнів таку практику з боку сторони захисту без конкретної шкоди для прав підозрюваного мають бути розцінені як спроба використання процесуального права всупереч його меті, що підпадає під ознаки зловживання процесуальними правами.

Варто зазначити, що на практиці положення частини першої статті 291 КПК України щодо самостійного складання обвинувального акту прокурорами реалізовується у виключних випадках. За результатами опитування 148 прокурорів різних регіонів України, зазвичай обвинувальний акт допрацьовується слідчим (дознавачем) до стану, що відповідає вказівкам прокурора (додаток 4). Такий стан речей пояснюється фактом реального процесуального керівництва прокурора, в межах якого саме він скеровує роботу слідчого або дізнавача, контролює зміст та обсяг доказового матеріалу, бере участь у формуванні правової позиції сторони обвинувачення. Тому навіть за формального складання обвинувального акту слідчим, цей документ зазвичай не передається прокурору без попереднього погодження, багаторазового доопрацювання, узгодження формулювань та доказового супроводу. Тобто, прокурор фактично виконує роль єдиного суб'єкта, що визначає остаточну редакцію обвинувачення, і саме тому випадки «незгоди» із запропонованим змістом обвинувального акту в реальному процесі майже не трапляються.

Цей факт підтверджує системну практику інституційної відповідальності прокурора за якість досудового розслідування та цілісність правової позиції обвинувачення. У цьому контексті прокурор виступає не лише наглядовим органом, але й автором обвинувального процесуального документа, що має відповідати вимогам національного процесуального законодавства, міжнародним стандартам у сфері кримінального провадження, зокрема, стандартам ЄСПЛ щодо обґрунтованості, правової визначеності та забезпечення права на захист.

З урахуванням зазначеного, обвинувальний акт можна розглядати як інструмент концентрації функціональної ролі прокурора на завершальному етапі досудового розслідування. Його підписання є завершенням складного комплексу процесуальних, аналітичних, організаційних та гарантійних функцій прокурора, реалізованих на всіх стадіях досудового розслідування. Саме через обвинувальний акт прокурор формалізує кримінально-правову оцінку діяння, дає згоду на передачу провадження до суду та стверджує, що сторона обвинувачення готова доводити свою позицію в умовах змагального процесу.

Отже, прокурор у межах своїх повноважень перевіряє обвинувальний акт на предмет формальної відповідності вимогам закону та водночас виконує вирішальну функцію у формуванні обвинувальної моделі кримінального провадження. Така позиція повністю узгоджується з сучасною моделлю кримінального процесу, що передбачає центральну функцію прокурора як процесуального керівника, гаранта дотримання прав сторін та представника публічного інтересу в межах кримінального провадження.

Важливою процесуальною гарантією реалізації права на захист та забезпечення процесуальної визначеності на завершальному етапі досудового розслідування є вручення підозрюваному та його захиснику копій обвинувального акта разом із реєстром матеріалів досудового розслідування. Це важливий елемент забезпечення доступу сторони захисту до процесуальної інформації та документів, що лягають в основу обвинувачення.

Згідно з частиною четвертою статті 291 КПК України, до обвинувального акта має додаватися: розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта; копії цивільного позову (у разі його пред'явлення під час досудового розслідування); а також реєстр матеріалів досудового розслідування.

ВС роз'яснив, що реєстр матеріалів досудового розслідування, який є додатком до обвинувального акта, має специфічне призначення – він містить відомості про ключові процесуальні рішення у кримінальному провадженні. Його формування відбувається одночасно зі складанням обвинувального акта після дотримання вимог статті 290 КПК України. Тому реєстр не можна ототожнювати з описом матеріалів досудового розслідування, а його дослідження саме по собі не є підставою для висновку про те, що матеріали не були відкриті стороні захисту після завершення досудового розслідування [134]. Законодавець чітко визначив, що саме прокурор зобов'язаний забезпечити вручення зазначених документів. Так, відповідно до статті 293 КПК України, одночасно з переданням обвинувального акта до суду прокурор зобов'язаний під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному та його захиснику [68].

Водночас така редакція положення викликає сумніви з огляду на логіку процесуального порядку дій. Вимога про «одночасність» вручення копій обвинувального акта та його направлення до суду суперечить самій структурі завершального етапу досудового розслідування. Адже розписка про отримання зазначених документів є обов'язковим додатком до обвинувального акта, який подається до суду. Відтак, з процесуальної точки зору, вручення підозрюваному та фіксація цього факту повинні передувати скеруванню обвинувального акта до суду. Це не лише логічно, а й необхідно для уникнення ризику повернення обвинувального акта з формальних підстав – зокрема у разі відсутності підтвердження про дотримання вимог ст. 293 КПК України.

Прокурори, усвідомлюючи значення належного оформлення обвинувального акта, намагаються дотримуватися саме такої черговості: спочатку вручають копії обвинувального акта підозрюваному і захиснику,

отримують відповідну розписку, а лише потім – після включення її до матеріалів – здійснюють фактичне звернення до суду. Таким чином, фактична практика не відповідає тексту закону, що може створювати правову невизначеність і підстави для різного тлумачення.

У цьому контексті видається доцільним запропонувати внесення змін до частини першої статті 293 КПК України, виклавши її у наступній редакції: «Перед направленням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду, прокурор зобов'язаний під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному (крім випадку, передбаченого частиною другою статті 297-1 цього Кодексу), його захиснику, законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру».

Запропоноване формулювання дозволяє точно зафіксувати послідовність процесуальних дій: спочатку вручення підозрюваному та іншим учасникам провадження копій відповідних документів із підтвердженням у вигляді розписки, а лише після цього – скерування обвинувального акта до суду. Така редакція норми усуває суперечність між вимогами статей 291 та 293 КПК України, виключає двозначне тлумачення положення «одночасно» та зміцнює гарантії захисту на стадії завершення досудового розслідування.

У судовій практиці наголошується на необхідності чіткого визначення часових меж досудового розслідування, яке завершується складанням обвинувального акта. Зокрема, цей процес можна умовно поділити на три етапи: початок розслідування пов'язаний із внесенням відомостей до ЄРДР; завершення – із виконанням обов'язку щодо відкриття матеріалів стороні захисту відповідно до ст. 290 КПК України; закінчення – із моментом направлення обвинувального акта до суду [135]. Таким чином, відлік строку досудового розслідування охоплює не лише підготовку і затвердження обвинувального акта, а й його фактичне вручення та скерування до суду, що підтверджується практикою ВС [136].

Особливу увагу прокурор має звертати на належну процесуальну форму звернення до суду. Як зазначено у правовій позиції ВС, передача обвинувального акта працівнику канцелярії органу прокуратури з метою подальшого його надсилання до суду поштою в останній день строку досудового розслідування не може розглядатися як належне звернення до суду. Оскільки документ не подається безпосередньо уповноваженій посадовій особі місцевого суду, до якого він адресований, такі дії розцінюються як порушення процесуальних строків у розумінні ст. 116 КПК України. При цьому дата фіксації в ЄРДР факту звернення з обвинувальним актом до суду не має визначального значення для цілей обчислення строку досудового розслідування, якщо реального надходження матеріалів до суду не відбулося вчасно [135].

Отже, у науковому аспекті обґрунтованим є висновок, що прокурор, як процесуальний керівник і гарант дотримання законності, зобов'язаний не лише затвердити обвинувальний акт і передати його для відправлення, а й безпосередньо проконтролювати факт його фактичного надходження до суду.

Належне скерування обвинувального акта до суду, як остаточна процесуальна дія сторони обвинувачення у межах строків досудового розслідування, має не лише процедурне, а й глибинне юридичне значення. Цей акт фактично підтверджує: завершення досудового розслідування; фіксує готовність прокурора до реалізації обвинувачення в умовах судового процесу; та відкриває нову стадію – судове провадження.

Проте трапляються ситуації, коли на підготовчому судовому засіданні суд, відповідно до частини третьої статті 314 КПК України, повертає обвинувальний акт прокурору. Таке рішення допустиме у випадках, коли обвинувальний акт не відповідає вимогам закону, що унеможлиблює призначення судового розгляду, зокрема через відсутність всіх необхідних відомостей чи додатків. Проблемним є те, що до недавнього часу судова практика нерідко виходила за межі передбаченої законом компетенції, фактично надаючи органам досудового розслідування вказівки на необхідність доповнення доказової бази, зміну кваліфікації або перегляд фабули обвинувачення. Як приклад, в ухвалі

Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 13 квітня 2017 року у справі № 204/7561/16-К суд повернув обвинувальний акт прокурору, вказавши на розбіжність між фактичними обставинами (незаконне зберігання психотропної речовини – метамфетаміну) та обраною прокурором правовою кваліфікацією (як незаконне зберігання наркотичних засобів) [217], що, на мою думку, підтверджує вихід суду за межі формальної перевірки акту і втручання у дискреційні повноваження сторони обвинувачення щодо формулювання фабули обвинувачення.

Унаслідок подібного підходу трапляються ситуації, коли після повернення обвинувального акта судом прокурор, не маючи чітких процесуальних орієнтирів, передавав його органу досудового розслідування для доопрацювання. Це, у свою чергу, супроводжувалося фактичним поновленням досудового розслідування, проведенням нових слідчих (розшукових) дій, повторним відкриттям матеріалів стороні захисту, здійсненням додаткових допитів, експертиз тощо. Такі дії спричиняли процесуальну дезорієнтацію, штучне розширення меж досудового провадження, а головне – створювала ризик безконтрольного подовження строків досудового розслідування, що є несумісним із принципами правової визначеності, процесуальної економії та справедливого судочинства.

Остаточне вирішення цієї проблеми було здійснено в постанові Об'єднаної палати ККС ВС від 15 квітня 2024 року у справі № 635/7519/20. Суд дійшов висновку, що повернення обвинувального акта прокурору не може розцінюватися як підстава для відновлення досудового розслідування. До того ж, підкреслюється, що ст. 282 КПК України містить вичерпний перелік підстав для такого відновлення, але серед них відсутня ситуація, пов'язана з поверненням обвинувального акта. Крім того, термін «поновлення» у кримінальному процесуальному законі використовується виключно у значенні відновлення пропущених процесуальних строків (ст. 117 КПК України), але не стосується відновлення досудового розслідування чи кримінального провадження в цілому [137].

Як слушно зазначили О. Дроздов, Н. Глинська та І. Басиста, факт повернення обвинувального акта прокурору не означає відновлення чи поновлення строків досудового розслідування. У такій ситуації повноваження прокурора зводяться до виконання лише тих процесуальних дій, які необхідні для усунення виявлених судом недоліків та приведення обвинувального акта у відповідність до вимог закону. Повторне звернення до суду має здійснюватися без невиправданих зволікань, у межах розумного строку, адже затягування може мати істотні негативні наслідки, зокрема стати підставою для визнання доказів недопустимими або для закриття кримінального провадження [30, с. 62].

З огляду на це, повернення обвинувального акта не може тлумачитися як можливість для відновлення досудового розслідування. Його призначення полягає виключно у виправленні процесуального документа відповідно до вимог кримінального процесуального закону. Тому після отримання повернутого судом обвинувального акта прокурор уповноважений вчиняти лише ті дії, які прямо спрямовані на усунення вказаних судом недоліків та належне оформлення документа для повторного подання [137].

Отже, у правовому сенсі повернення обвинувального акта прокурору не є поверненням до стадії досудового розслідування, а чітко окресленою процедурною дією з обмеженим процесуальним наслідком. Це виключає: можливість зловживань із боку сторони обвинувачення; унеможливорює повторне відкриття матеріалів без належних підстав; не допускає необґрунтованого продовження стану процесуальної невизначеності для обвинуваченого. Такий підхід повністю відповідає не лише положенням КПК України, а й принципам змагальності, верховенства права та забезпечення справедливого судового розгляду.

З огляду на викладене, обвинувальний акт є фінальним документом досудового розслідування і водночас ключовим інструментом реалізації функцій прокурора як процесуального керівника та представника публічного обвинувачення. Його зміст, відповідність формальним вимогам та своєчасне направлення до суду мають вирішальне значення для ініціювання судового

провадження та забезпечення процесуальної визначеності. Прокурор зобов'язаний скласти або затвердити обвинувальний акт, а також проконтролювати повноцінне завершення досудового провадження, включно з фактом вручення копій учасникам процесу та реальним надходженням матеріалів до суду. Забезпечення такої завершеності сприяє реалізації права на захист, унеможлиблює зловживання або штучне продовження процесу та гарантує безперервність кримінального провадження відповідно до принципів верховенства права й справедливого судочинства.

Висновки до розділу 2

1. Обґрунтовано, що ключова роль у закритті кримінального провадження належить прокурору, оскільки саме прокурор уповноважений приймати відповідне рішення щодо підозрюваного, що закріплено у ст. 284 КПК України, а також втілює концепцію прокурора як процесуального фільтра, який перешкоджає направленню до суду необґрунтованих обвинувачень.

2. Встановлено, що участь прокурора у прийнятті рішення про закриття кримінального провадження є проявом його дискреційних повноважень і потребує глибокого аналізу зібраних доказів, оцінки наявності підстав, визначених ст. 284 КПК України, а також дотримання стандартів неупередженості та обґрунтованості.

3. У ході дослідження запропоновано внесення змін до наказу Офісу Генерального прокурора № 309 від 30.09.2021, щодо скасування обов'язку прокурора після прийняття рішення про закриття кримінального провадження направляти матеріали до прокуратури вищого рівня. Аргументовано, що така вимога не передбачена КПК України та суперечить засадам процесуальної незалежності прокурора. Такий підхід не лише зменшить зайве адміністративне навантаження, але й сприятиме оперативності ухвалення рішень та забезпеченню ефективного здійснення кримінального провадження в розумні строки.

4. Узагальнення прокурорської практики та аналіз змін до кримінального процесуального законодавства дозволило виокремити актуальну проблему застосування п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України як підстави для закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю особи. До внесення змін Законом України № 2462-ІХ від 27.07.2022 така підстава могла застосовуватись виключно щодо осіб, яким уже було повідомлено про підозру, що породжувало суперечності у випадках, коли особа померла до формального набуття статусу підозрюваного. Запровадження можливості закриття провадження стосовно померлого, щодо якого було зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру, сприяло усуненню зазначених колізій. Водночас обґрунтовано, що рішення про наявність таких доказів має ухвалювати виключно прокурор, який не лише здійснює процесуальне керівництво, але й несе відповідальність за законність і обґрунтованість дій слідства. Від прокурора вимагається не формальне фіксування факту смерті, а чітке відображення доказів винуватості особи, що є запорукою процесуальної доброчесності та захисту принципу презумпції невинуватості.

5. З'ясовано, що звернення прокурора з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності є не правом, а процесуальним обов'язком у разі встановлення обставин, передбачених статтями 45–48 КК України. Саме прокурор, як носій публічного інтересу, зобов'язаний ініціювати таке рішення, дотримуючись вимог до змісту та форми відповідно до ст. 287 КПК України, забезпечуючи баланс між інтересами держави та правами особи.

6. Обґрунтовано, що звернення прокурора до суду з клопотанням про закриття кримінального провадження за п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України є складним процесуальним рішенням, яке вимагає не лише фіксації факту спливу строків давності, а й перевірки повноти, всебічності та об'єктивності досудового розслідування. Прокурор зобов'язаний забезпечити, щоб рішення про закриття ґрунтувалося на результатах фактичного вичерпання всіх розумних слідчих дій щодо встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Його процесуальна діяльність має охоплювати ретельну кваліфікацію діяння, аналіз

винятків до застосування інституту строків давності, а також забезпечення належного процесуального оформлення клопотання, що відповідає вимогам статей 2, 9, 284 КПК України.

7. З'ясовано, що попри трансформацію функцій прокурора в умовах дії КПК України від 2012 року, окремі елементи класичного прокурорського нагляду збереглися у повноваженнях керівного складу прокуратури, зокрема в частині перевірки законності рішень про закриття проваджень (ч. 6 ст. 36 КПК України). Водночас наявність значної кількості скасованих рішень про закриття кримінальних проваджень (20–24% у 2019–2024 роках) підтверджує інституційну незавершеність переходу до повноцінної моделі процесуального керівництва та актуалізує необхідність не лише нормативного, а й структурного переосмислення підходів до реалізації прокурорських повноважень.

8. Зроблено висновок, що із впровадженням КПК України функціональне навантаження прокурора на етапі відкриття матеріалів іншій стороні значно трансформувалося – від переважно наглядової ролі до активного процесуального керівництва. На основі аналізу ст. 290 КПК та наукових джерел у роботі класифіковано основні функції прокурора на цьому етапі, зокрема: 1) оцінювання достатності доказів та прийняття рішень про відкриття матеріалів; 2) інформаційно-забезпечувальна; 3) організаційно-контрольна; 4) гарантійно-змагальна; 5) процесуально-регулююча.

8. Аргументовано, що прокурор виконує ключову координаційну функцію в питаннях обмеження доступу до матеріалів кримінального провадження, особливо щодо документів, пов'язаних із негласними слідчими (розшуковими) діями. Реалізація цього обов'язку вимагає від прокурора дотримання балансу між забезпеченням процесуальних прав сторони захисту та захистом суспільного інтересу – зокрема, охороною державної таємниці й оперативної інформації. Такий підхід відповідає як національним нормам (ст. 290 КПК України), так і усталеній практиці ЄСПЛ, що вимагає ефективного процесуального механізму для збереження принципу справедливого судочинства.

9. Узагальнено, що обвинувальний акт як фінал досудового розслідування є ключовим інструментом реалізації повноважень прокурора, що інтегрує функції процесуального керівництва, аналітичної оцінки доказів, забезпечення реалізації права на захист та ініціювання судового провадження. Його зміст повинен відповідати як формальним вимогам ст. 291 КПК України, так і забезпечувати внутрішню логіку, повноту та юридичну визначеність обвинувачення, що дозволяє суду оцінити достатність підстав для розгляду справи по суті. Обвинувальний акт фіксує позицію державного обвинувачення та визначає межі судового розгляду, водночас є способом забезпечення публічного інтересу в умовах змагального процесу.

10. Підтверджено, що право прокурора самостійно скласти обвинувальний акт згідно з п. 13 ч. 2 ст. 36 КПК України є безумовним, не залежить від формальної незгоди з діями слідчого/дізнавача та має системоутворюючий характер у контексті процесуального керівництва. Невиправдане оскарження цього права стороною захисту без конкретних доказів порушення прав підозрюваного повинно трактуватись як зловживання процесуальними правами, що підлягає процесуальному стримуванню.

11. Обґрунтовано, що завершення досудового розслідування через направлення обвинувального акта до суду вимагає від прокурора складання чи затвердження процесуального документа, а також контролю за фактом його реального надходження до суду, врученням копій учасникам провадження та дотриманням строків досудового розслідування. Запропоноване уточнення формулювання ст. 293 КПК України щодо послідовності дій при вручення копії обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному, сприятиме усуненню правової невизначеності та зниженню ризиків повернення обвинувального акта з формальних підстав.

12. З'ясовано, що повернення обвинувального акта прокурору за рішенням суду не створює підстав для поновлення розслідування, а покладає на прокурора обов'язок вжити виключно ті дії, які необхідні для приведення обвинувального акта у відповідність до вимог закону. Така процесуальна дія має виключно

техніко-юридичний характер і не повинна спричиняти фактичне поновлення слідства.

РОЗДІЛ 3. ОКРЕМІ ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

3.1. Оцінка прокурором зібраних доказів та прийняття рішень щодо завершення досудового розслідування

У структурі кримінального провадження оцінка доказів становить ключовий етап процесу доказування, від якого залежить законність та обґрунтованість прийнятих процесуальних рішень. Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України, доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [68]. Тим самим законодавець надає оцінці доказів процесуального значення нарівні з їх збиранням та перевіркою.

Важливість цього процесу особливо проявляється у діяльності прокурора, який згідно зі ст. 92 КПК України має повноваження оцінювати докази з огляду на їх допустимість, належність, достовірність і достатність для прийняття підсумкового процесуального рішення [68]. У цьому аспекті прокурор визначає, які матеріали відповідають вимогам закону і можуть бути використані в суді, тим самим забезпечуючи баланс між публічним інтересом у притягненні винних до відповідальності та захистом прав учасників кримінального провадження.

З огляду на те, що метою доказування є встановлення істини в кримінальній справі, цю мету не можна розглядати ізольовано від завдань кримінального судочинства. Вони перебувають у нерозривній єдності, адже правильне пізнання обставин події є фундаментом для викриття винного, застосування норм кримінального закону і, відповідно, захисту прав усіх суб'єктів кримінального провадження. В. Нор підкреслив, що досягнення істини у кримінальному провадженні є базовою умовою реалізації завдань судочинства. Без правильного встановлення обставин події неможливо ані викрити винних і притягнути їх до відповідальності, ані належно застосувати кримінальний закон,

що у свою чергу унеможливило ефективний захист прав та законних інтересів учасників процесу [109, с. 1-2].

У цьому контексті прокурор як процесуальний керівник досудового розслідування виступає не лише як учасник кримінального провадження, а як центральна фігура, уповноважена на ухвалення ключових рішень щодо подальшого руху кримінальної справи. Відповідно до ст. 36 КПК України, саме прокурор уповноважений затверджувати чи відмовляти в затвердженні обвинувального акта, самостійно його складати або вносити зміни, а також вирішувати питання щодо подання клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру [68]. Таким чином, він фактично формує остаточну правову позицію сторони обвинувачення.

Науковці також наголошують, що принцип істини у справі на досудовій стадії нерозривно пов'язаний із принципом забезпечення доведеності вини. Як зазначав О. Попелюшко «Принцип встановлення істини у справі на стадії досудового розслідування органічно переплітається з принципом забезпечення доведеності вини, який потрібно розуміти не як один з елементів суб'єктивної сторони злочину, а доведеність події злочину в цілому, в усіх її юридично значимих аспектах та властивостях – вчинення злочину обвинуваченим, його вини у формі умислу чи необережності, мотиви злочину, злочинні наслідки і т. ін., тобто предмет доказування у вигляді предмета обвинувачення» [115, с. 157, 159]. У свою чергу Ю. Циганюк підкреслила, що забезпечення доведеності вини є загальновідомим *onus probandi* – тягарем доказування, витоки якого сягають римського права, а отже вимагає належного з'ясування його змісту [218, с. 99].

Реалізація принципу доведеності вини означає, що кожен елемент обвинувачення, усі кваліфікуючі, обтяжуючі чи пом'якшуючі відповідальність обставини, а також будь-які висновки суду повинні мати під собою належну доказову основу, зібрану у встановленому законом порядку [83, с. 72].

Таким чином, саме на завершальному етапі досудового розслідування прокурор фіналізує оцінку всієї зібраної доказової інформації. Від глибини, об'єктивності та обґрунтованості цієї оцінки залежить як ефективність

підтримання обвинувачення в суді, так і дотримання прав та гарантій особи, яка притягується до кримінальної відповідальності. Ухвалення необґрунтованого рішення на цій стадії не лише компрометує законність подальшого провадження, а й загрожує порушенням принципів справедливості та верховенства права.

Процес оцінки доказів, як завершальна стадія доказування, врегульований положеннями ст. 94 КПК України, яка визначає як суб'єктів оцінки доказів (слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд), так і змістовне наповнення цього процесу. Зокрема, встановлено, що оцінка доказів здійснюється відповідно до внутрішнього переконання, яке формується на основі всебічного, повного та неупередженого дослідження усіх обставин кримінального провадження. При цьому суб'єкти кримінального процесу зобов'язані керуватися законом, оцінюючи кожен доказ окремо – з точки зору його належності, допустимості та достовірності, а сукупність доказів – з огляду на їхню достатність та взаємозв'язок для ухвалення відповідного процесуального рішення [68].

Правила оцінки доказів: жоден доказ не має наперед встановленої сили; на основі внутрішнього переконання; тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого; з точки зору належності, допустимості, достовірності; з точки зору достатності та взаємозв'язку.

Варто підкреслити, що законодавець закріпив принцип відсутності наперед установленної сили доказів, що унеможлиблює автоматизм у процесі доказування та гарантує індивідуальний підхід до аналізу кожного доказу в контексті всієї сукупності зібраної інформації. Таким чином, реалізація вимог ст. 94 КПК України покликана забезпечити не лише процесуальну справедливість, а й змістову істинність прийнятих рішень.

Оцінка доказів на основі внутрішнього переконання є визначальним чинником ефективності процесуальної діяльності прокурора на завершальному етапі досудового розслідування. Вона інтегрує в собі як логіко-юридичний аналіз, так і особисте уявлення суб'єкта процесу про достовірність, допустимість, належність та достатність кожного з доказів і їх сукупності. Саме внутрішнє переконання, як форма інтелектуального осмислення обставин

справи, відіграє центральну роль у формуванні остаточного процесуального рішення – чи то щодо складання обвинувального акта, чи то про закриття провадження.

У контексті кримінального процесуального закону, положення про оцінку доказів за внутрішнім переконанням відображає не лише правову норму, але й філософію кримінального судочинства, згідно з якою прокурор, як процесуальний керівник, зобов'язаний особисто, а не формально або під зовнішнім впливом, здійснювати оцінку зібраних доказів. Це положення підкреслює унікальність та невідчужуваність компетенції прокурора у сфері доказування, забороняючи йому підмінити власну оцінку висновками інших осіб – слідчого, оперативних підрозділів чи навіть колег.

У науковій літературі звертається увага на те, що принцип вільної оцінки доказів становить не лише загальне методологічне положення, а й правову кримінально-процесуальну категорію, яка безпосередньо впливає на прийняття рішень у кримінальній справі. Так, ще наприкінці 1990-х років М. Михеєнко підкреслював, що внутрішнє переконання слідчого, прокурора і судді слід розглядати як правову основу їхніх процесуальних рішень, яка забезпечує обґрунтованість та законність кожного з них [89, с. 144].

У доктрині внутрішнє переконання трактується як особливий стан впевненості суб'єкта доказування у правильності власних висновків щодо належності, допустимості, достовірності та достатності доказів, а також у вірності встановлених на їх підставі фактичних обставин [201, с. 321].

Дослідники підкреслили, що воно має двовимірний характер: з одного боку, виступає процесом критичного мислення та безпосереднього аналізу матеріалів кримінального провадження, а з іншого – результатом інтелектуальної діяльності, спрямованої на формування обґрунтованої впевненості у правильності зроблених висновків.

Забезпечення принципу особистої переконаності прокурора можливе лише за умови реалізації засад безпосередності, повноти та об'єктивності досудового розслідування. Прокурор не лише має доступ до всіх зібраних доказів, а й

повинен активно аналізувати їх, самостійно оцінюючи кожен доказ у контексті всієї справи. У науковій літературі внутрішнє переконання також розглядається як результат відображення у свідомості суб'єкта доказування об'єкта дослідження, тобто обставин предмета кримінального процесуального доказування, які потребують встановлення. У такому розумінні воно фактично становить знання про фактичні обставини кримінального провадження [12, с. 80].

Окремі автори у своїх наукових працях намагаються надати особливого значення інтуїції в процесі доказування. Так, А. Долгополов відзначив, що інтуїція виступає результатом мисленнєвої діяльності, існує об'єктивно, незалежно від волі та свідомості особи, проте може активно застосовуватись суб'єктом пізнання для розуміння процесів і явищ у сфері доказування [29, с. 610]. Однак подібна позиція викликає обґрунтовані заперечення. По-перше, інтуїція – як явище, хоч і може бути присутньою у процесі мислення, – за своєю суттю є позараціональним феноменом, що не піддається перевірці, верифікації чи логічному аналізу. По-друге, юридичне пізнання, особливо в умовах кримінального провадження, не допускає оперування передчуттями або психологічними гіпотезами як джерелом прийняття рішень. Принцип правової визначеності, як складова верховенства права, прямо суперечить можливості інтуїтивного підходу до формування обвинувачення чи обрання запобіжного заходу.

Більше того, як справедливо наголошують фахівці з доказового права, внутрішнє переконання суб'єкта кримінального процесу – і насамперед прокурора – має опиратись на правові критерії, логічну аргументацію та оцінку зібраних доказів відповідно до закону, а не на інтуїтивне сприйняття подій. Навіть якщо інтуїція як внутрішній психологічний механізм супроводжує прокурора в процесі формування висновків, вона не може бути джерелом юридично значущої позиції, яка має бути аргументована перед судом та учасниками процесу.

Таким чином, внутрішнє переконання прокурора – це не абстрактне відчуття чи інтуїція, а результат системного, аналітичного процесу, який опирається на правові критерії та доказову методологію. Його формування є як інструментом, так і метою процесу доказування на завершальному етапі досудового розслідування.

Оцінка доказів – це складна розумова діяльність, яка вимагає значних інтелектуальних зусиль, аналітичних навичок і дотримання певної послідовності процесуальних дій. Цей процес охоплює не лише перевірку формальних критеріїв належності, допустимості, достовірності та достатності доказів, а й глибоке логічне опрацювання здобутих фактичних даних. Науковці підтверджують, що доказування в кримінальному процесі поєднує дві складові – емпіричну та розумову. Як стверджував О. Попелюшко, на початкових етапах розслідування переважає практичний аспект (збір, дослідження та фіксація даних), натомість у завершальній стадії провадження більш вагомим стає розумовий, тобто логічний та аналітичний компонент [114, с. 110].

Це твердження дозволяє зробити висновок, що саме у фінальній фазі досудового розслідування – коли прокурор здійснює оцінку всієї сукупності зібраних доказів – домінуючим стає логічний, аналітичний компонент. Якщо на початкових стадіях переважає емпіричний рівень доказування (збір, фіксація, ініціювання процесуальних дій), то під час прийняття процесуального рішення – повідомлення про підозру, закриття провадження або складання обвинувального акта – критичне мислення, дедуктивні та індуктивні міркування, а також здатність до логічної систематизації є визначальними.

Таким чином, оцінка доказів – це не лише юридична процедура, а й інтелектуальна операція, яка поєднує емпіричну базу з логічною формалізацією фактів. Саме такий підхід і забезпечує легітимність та обґрунтованість процесуального рішення прокурора на завершальному етапі досудового розслідування.

Як і будь-який аналітичний процес, вона розпочинається з постановки ключового питання, що визначає напрям подальшого аналізу. У кримінальному

процесі прокурор формує гіпотезу: чи зібрано достатньо доказів для складання обвинувального акта, чи не потрібно закрити провадження у зв'язку з відсутністю складу злочину. Ця гіпотеза є вихідною точкою логічного мислення. Після формування гіпотези прокурор переходить до логічного етапу відбору доказів, що можуть її підтвердити або спростувати. Відбір не є механічним – він вимагає класифікації зібраної інформації за критеріями належності, допустимості, достовірності та достатності. Це – фаза, в якій проявляється критичне юридичне мислення.

Наступна фаза логічного мислення – це зіставлення доказів. Цей етап включає глибоке дослідження взаємозв'язків між доказами, виявлення можливих суперечностей та пояснення їх причин. Прокурор повинен перевірити, чи узгоджуються між собою свідчення, чи не суперечать один одному висновки експертів, чи не викривлюють загальну картину показання окремих свідків. Далі прокурор має довести, або ж спростувати раніше сформульовану гіпотезу. Структурувати наявні факти у логічну послідовність: від окремих обставин до загального правового висновку, тобто сформувати доказовий ланцюг, у якому кожен елемент послідовно підкріплює наступний. Це дасть змогу побудувати обґрунтовану версію, яка витримує юридичну перевірку. При цьому, прокурор має пересвідчитись, що жоден із доказів, включених у ланцюг доведення, не здобутий з порушенням закону. На цьому етапі відсіюються процесуально неспроможні джерела інформації. Така перевірка допустимості доказів гарантує, що внутрішнє переконання прокурора ґрунтується виключно на допустимих і перевірених даних.

На завершальному етапі прокурор робить остаточний юридичний висновок: чи підтверджується гіпотеза наявними доказами. Важливо, що це рішення не повинно бути результатом припущення, а має бути наслідком системного аналізу всіх елементів справи.

У такий спосіб внутрішнє переконання прокурора постає не як суто емоційна чи інтуїтивна категорія, а як результат глибокого, логічно структурованого процесу, що базується на фактах, праві та здоровому глузді. Це

переконання не лише завершує доказову діяльність прокурора, але й слугує основою для подальшого розвитку справи у суді, де така логічна стрункість є запорукою ефективного та переконливого представлення обвинувачення.

Ефективність оцінки доказів у кримінальному провадженні значною мірою залежить не лише від об'єктивних умов доказування, а й від суб'єктивних якостей самого прокурора. Його професійна кваліфікація, глибина теоретичних знань, практичний досвід, аналітичні здібності, освіченість і правова культура визначають якість пізнавального процесу. У науковій літературі підкреслюється, що пізнавальна діяльність прокурора має свої межі, які зумовлені як природою предмета дослідження, так і вимогами всебічності та повноти доказування. Водночас ключову роль у забезпеченні повноти аналізу обставин злочину відіграють теоретична підготовка, практичний досвід та інтелектуальні здібності прокурора [110, с. 47].

Керуючись внутрішнім переконанням прокурор на завершальному етапі досудового розслідування зобов'язаний перевірити кожен доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності.

У кримінальному процесі належність доказів означає, що доказ має безпосередній зв'язок із предметом доказування, тобто стосується обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Це поняття є фундаментальним для забезпечення справедливого судового розгляду, оскільки дозволяє відокремити релевантні докази від тих, що не мають значення для справи.

Відповідно до статті 84 КПК України доказами є фактичні дані, отримані в передбаченому законом порядку, на підставі яких встановлюється наявність або відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження [68]. Таким чином, належність доказу визначається його здатністю підтверджувати або спростовувати обставини, які входять до предмета доказування.

Фактичні дані становлять основу доказової інформації у кримінальному провадженні. Це відомості, здобуті у передбаченому КПК України порядку, які підтверджують наявність або відсутність фактів і обставин, що мають юридичне

значення для встановлення істини у справі. У цьому контексті термін «фактичний» відображає відповідність таких даних об'єктивній дійсності – тобто вони мають бути не умовними, не припущеними чи гіпотетичними, а заснованими на реально існуючих подіях, явищах або процесах. Інакше кажучи, фактичні дані – це не просто інформація, а інформація, що має властивість відповідати реальному стану речей, бути підтвердженою у встановленому законом процесуальному порядку та здатною впливати на вирішення кримінально-правових питань у провадженні.

Докази можуть вважатися належними у тому разі, якщо їх зміст прямо стосується предмета доказування та має юридичне значення для встановлення обставин, які є підставою для прийняття процесуального рішення. Зокрема, йдеться про такі категорії фактів:

- обставини, що підтверджують наявність ознак складу кримінального правопорушення, зазначеного в обвинувальному акті, та спростовують заперечення обвинуваченого щодо своєї винуватості;
- дані, на які посилається сторона захисту, але які піддаються спростуванню стороною обвинувачення (наприклад, алібі або обставини, що пом'якшують відповідальність);
- інформація, яка розкриває мотиви, умови чи можливості для вчинення інкримінованого діяння;
- факти, що висвітлюють поведінку особи до моменту вчинення злочину, які можуть бути важливими для з'ясування причин та механізму події;
- фактичні дані щодо дій особи після вчинення злочину, які можуть підтверджувати намагання уникнути відповідальності, знищити докази, перешкодити розслідуванню тощо;
- обставини, що впливають на кваліфікацію діяння, ступінь його суспільної небезпеки, а також ті, що можуть мати значення при індивідуалізації покарання (обтяжуючі або пом'якшуючі);

– факти, що характеризують особу підозрюваного чи обвинуваченого з точки зору його соціальних зв'язків, способу життя, поведінки в суспільстві тощо.

Не менш значущим орієнтиром для встановлення належності доказів виступають формалізовані у кримінальному законодавстві склади злочинів. Саме вони конкретизують ті юридично значущі обставини, які підлягають обов'язковому з'ясуванню в ході кримінального провадження. Іншими словами, структура складу злочину – зокрема, об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона – задає рамки, в межах яких визначається належність доказової інформації. Якщо фактичні дані прямо стосуються елементів складу інкримінованого правопорушення, їх можна визнати такими, що мають доказове значення. Натомість докази, які не стосуються жодної з ознак складу злочину, а також не впливають на процесуальну кваліфікацію, не можуть бути визнані належними, навіть якщо вони об'єктивно достовірні. ВС неодноразово звертав увагу, що обставини, які утворюють елементи складу злочину, можуть встановлюватися на основі сукупності непрямих доказів, якщо логічний аналіз їх взаємозв'язку підтверджує відповідні обставини. У практиці кримінального судочинства встановлення винуватості особи здійснюється не способом використання одного чи кількох прямих доказів, а через комплексну оцінку всієї сукупності наявних доказів. Саме їх взаємозв'язок та узгодженість дозволяють з'ясувати характер дій обвинуваченого, спосіб вчинення суспільно небезпечного діяння, обстановку, у якій діяла особа, та інші істотні обставини. Лише на основі такого аналізу суд доходять висновку про доведеність або недоведеність винуватості особи відповідно до стандарту «поза розумним сумнівом» [139].

Таким чином, належність доказу визначається не лише його змістовною прив'язкою до предмета доказування, а й відповідністю тим об'єктивним та суб'єктивним елементам, що закріплені у кримінально-правовій нормі як обов'язкові для встановлення. Відповідно, оцінка належності доказу завжди відбувається крізь призму правової конструкції складу злочину, що виконує роль системного координату у процесі доказування.

У теоретичному аспекті оптимальним є варіант, за якого всі обставини, що мають значення для кримінального провадження, підтверджуються прямими доказами, які безпосередньо вказують на відповідні факти. Проте трапляються ситуації, коли встановлення юридично значущих обставин ґрунтується не лише на прямих, а й на непрямих (опосередкованих) доказах, які потребують логічного аналізу та побудови відповідного ланцюга міркувань для встановлення істини у справі.

У своїй практиці ВС підтвердив, що доведення обставин злочину може спиратися не лише на прямі джерела інформації, а й на систему взаємопов'язаних непрямих доказів, які у своїй сукупності формують переконливу картину події [140]. При цьому наголошується, що положення КПК України не обмежують можливості встановлювати окремі елементи складу злочину саме на підставі сукупності непрямих доказів. Хоча такі докази безпосередньо не вказують на юридично значущу обставину, їх логічний аналіз у взаємозв'язку дозволяє дійти висновку про доведеність або недоведеність винуватості особи за критерієм «поза розумним сумнівом». Дослідження судової практика демонструє, що комплексна оцінка всієї сукупності доказової бази є більш переконливою та ефективною, ніж використання виключно прямих доказів у відриві від інших джерел [139].

На завершальному етапі досудового розслідування прокурор зобов'язаний ретельно оцінити кожен доказ з точки зору його належності. Він повинен чітко окреслити обставини, які підлягають доказуванню у конкретному кримінальному провадженні, відповідно до статті 91 КПК. Так, йому необхідно встановити, чи має конкретний доказ безпосередній зв'язок із обставинами, що підлягають доказуванню. Якщо такий зв'язок відсутній, доказ не може бути визнаний належним. Докази, які не мають відношення до предмета доказування, повинні бути виключені з обвинувального акту, оскільки їх використання може призвести до порушення прав учасників процесу та спотворення істини.

Таким чином, прокурор на завершальному етапі досудового розслідування повинен забезпечити, щоб до обвинувального акту були включені лише ті докази, які мають безпосередній зв'язок із предметом доказування.

Допустимість доказів у кримінальному процесі означає, що доказ отримано з дотриманням вимог кримінального процесуального закону. Це поняття є ключовим для забезпечення законності та справедливості судового розгляду, оскільки недопустимі докази не можуть бути використані для обґрунтування обвинувачення.

Відповідно до частини 1 статті 87 КПК недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини і громадянина, або з порушенням порядку, встановленого цим Кодексом [68]. Таким чином, допустимість доказу визначається не лише його змістом, але й способом отримання.

Допустимість становить одну з ключових характеристик кожного доказу, що визначає його правову "вхідну перепустку" до процесу доказування. Вона відображає здатність фактичних відомостей, отриманих у встановленому законом порядку, бути використаними як належний інструмент для встановлення обставин кримінального правопорушення. У випадках, коли докази здобуті з порушенням процесуальних норм, вони не можуть слугувати основою для висновків у кримінальному провадженні. Це обмеження виконує подвійну функцію: з одного боку, воно забезпечує дотримання законності під час досудового розслідування, з іншого – гарантує дотримання процесуальних прав усіх учасників кримінального провадження на етапі збирання та оцінки доказів. Не даремно ж цей принцип знайшов своє відображення у основному законі держави, а саме у ст. 62 Конституції України, згідно якої обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом.

У процесі перевірки допустимості доказів прокурор повинен орієнтуватися не лише на норми КПК України, але й на напрацювання кримінально-процесуальної науки. Хоча сам закон у ст. 86 КПК прямо не конкретизує критерії допустимості, їх сформульовано у правовій доктрині та підтримано судовою

практикою. Зокрема, до них відносять: отримання фактичних даних із належного процесуального джерела; здобуття їх уповноваженим суб'єктом; дотримання визначеного процесуального порядку; належне оформлення джерела фактичних даних. Відтак доказ може вважатися допустимим лише тоді, коли він отриманий відповідно до вимог закону і закріплений у належній правовій формі [141].

Допустимість доказу безпосередньо пов'язана з його походженням. Згідно з частиною другою статті 84 КПК України, джерелами доказів можуть бути: показання, речові докази, документи, висновки експертів, протоколи процесуальних дій тощо. Наявність чіткого переліку джерел покликана забезпечити контроль за походженням фактичної інформації та створює умови для її об'єктивної перевірки. Адже оцінка доказу неможлива без розуміння того, звідки саме він отриманий, за яких умов і з використанням яких засобів. Саме зв'язок між джерелом і змістом доказу є передумовою його процесуальної легітимності.

У постанові від 15.06.2021 у справі № 305/2022/14-к ВС нагадав про ключову умову допустимості доказів – їх одержання з джерела, передбаченого законом. Предметом розгляду була ситуація, коли особа, не уповноважена на проведення оперативно-розшукової діяльності, здійснила аудіозапис розмови з правоохоронцем, передаючи отримані записи згодом органам досудового розслідування. Суд встановив, що метою запису було цілеспрямоване викриття злочину, а не випадкова фіксація подій, і тому дії свідка та потерпілого мали ознаки самостійної оперативно-розшукової діяльності, яка, відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», дозволена виключно спеціальним суб'єктам [142].

ВС, посилаючись на правові позиції Конституційного Суду України, зазначив, що ініціативні дії приватних осіб, спрямовані на фіксацію потенційно злочинної поведінки із використанням методів оперативно-розшукової діяльності без відповідних повноважень і дозволів, порушують права особи та не можуть вважатися належним джерелом фактичних даних. Як наслідок,

аудіозаписи, здобуті в результаті таких дій, визнано недопустимими доказами [142].

В іншому провадженні доказ, що мав підтверджувати алібі обвинуваченого і був поданий під час судового розгляду без уточнення способу та порядку його отримання, а також без надання самого мобільного телефону, у пам'яті якого він зберігався, обґрунтовано був визнаний судом недопустимим [143].

Допустимим може бути лише той доказ, який зібрано уповноваженим суб'єктом. Серед таких суб'єктів – слідчі органів досудового розслідування, прокурори, а в окремих випадках – оперативні працівники, що діють у межах визначених законом повноважень.

Так, у рішенні від 28.04.2021 ВС вказав, що в аспекті належного суб'єкта необхідно розглядати, зокрема, і слідчого, і прокурора. З огляду на це, особливого значення набуває питання законності їх уповноваження у конкретному провадженні. Адже якщо процесуальні дії у кримінальному провадженні виконуються слідчим чи прокурором, які не були визначені відповідно до вимог кримінального процесуального закону як уповноважені на проведення досудового розслідування та здійснення процесуального керівництва, такі дії вчиняються неналежним суб'єктом. Реалізація повноважень особами чи органами, що не мають законної компетенції, розцінюється як істотне порушення прав людини і основоположних свобод. Наслідком цього є визнання доказів, здобутих у такий спосіб, недопустимими, оскільки вони отримані з порушенням фундаментальних гарантій кримінального процесу. [144].

У постанові Об'єднаної палати ККС ВС сформульовано висновок про те, що відповідно до положень статей 36, 37 та 110 КПК України призначення прокурора, який здійснює повноваження у конкретному кримінальному провадженні, а за необхідності – й визначення групи прокурорів, обов'язково має відбуватися шляхом винесення постанови. Така постанова повинна зберігатися у матеріалах досудового розслідування як доказ наявності повноважень прокурора. Водночас процесуальний документ має відповідати вимогам, передбаченим КПК до постанови, зокрема містити підпис службової особи, яка його прийняла. Якщо

у матеріалах досудового розслідування відсутня відповідна постанова або вона не засвідчена підписом уповноваженої посадової особи, усі зібрані в межах такого провадження докази визнаються недопустимими, оскільки вони отримані під процесуальним керівництвом прокурора, який фактично не мав законних повноважень [145].

Разом із тим, ВС у рішенні від 31.08.2022 уточнив, що не кожне формальне відхилення від процесуальних вимог автоматично зумовлює недопустимість доказів. Так, суд визнав припустимим доказом висновок експертизи, призначеної слідчим, який не входив до складу визначеної у провадженні слідчої групи. Було підкреслено: при оцінці допустимості доказу потрібно перевіряти, чи спосіб його отримання реально призвів до порушення прав і свобод учасників кримінального процесу, гарантованих Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Якщо ж порушень таких прав не встановлено, формальна вада не є достатньою підставою для визнання доказу недопустимим [146].

Не менш важливе значення має й порядок отримання доказів. Будь-яке порушення встановленого алгоритму – наприклад, недотримання вимог статей 223, 246, 252 КПК під час обшуку, НСРД або допиту – автоматично ставить під сумнів допустимість такого доказу. Це гарантує не лише якість зібраної інформації, але й захист прав учасників кримінального провадження.

У постанові від 30.05.2024 ВС підтримав висновок суду апеляційної інстанції про недопустимість як протоколу огляду оптичного диску, так і самого диску з відеозаписом із АЗС. Підставою для такого рішення стало те, що відеофіксація була здійснена приватною особою на власний мобільний телефон із супровідними коментарями і не була належним чином легалізована у порядку, передбаченому законом, зокрема способом ухвали слідчого судді [147].

В іншому кримінальному провадженні було встановлено, що висновок експерта був складений ще до внесення відомостей про кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 309 КК України, до ЄРДР. За відсутності предмета злочину, визначеного у встановленому законом порядку (наркотичного

засобу), апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку про недостатність доказів для підтвердження винуватості особи у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення. Відтак у цій частині було правомірно скасовано вирок місцевого суду та на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України закрито кримінальне провадження [148].

Подібний підхід простежується й в іншому рішенні, де суд визнав недопустимим протокол огляду місця події, у межах якого було фактично проведено обшук особи. Підставою для такого висновку стало те, що особистий обшук не охоплюється правовим регулюванням огляду місця події й повинен здійснюватися відповідно до інших норм кримінального процесуального закону [149].

Фінальним бар'єром допустимості є юридично коректне документування процесуальних дій. Протоколи, постанови, висновки експертів та інші процесуальні акти мають бути оформлені відповідно до вимог КПК: містити дату, підписи, реквізити, опис дій, належне технічне та змістовне фіксування обставин.

Так, у постанові ВС від 26 жовтня 2023 року у справі № 608/1733/20 проаналізовано допустимість протоколу слідчого експерименту, проведеного за участю особи в статусі підозрюваного. Суд не взяв до уваги результати цієї слідчої дії, оскільки процесуальний документ, що її фіксує, було складено з порушенням вимог статті 104 КПК України. Зокрема, у протоколі відсутні обов'язкові реквізити: дата і час проведення слідчого експерименту, відомості про осіб, які брали участь, та їхні підписи. Таке недотримання формальних вимог не відповідає критеріям допустимого доказу, а відтак його використання в кримінальному провадженні визнано сумнівним [150].

Важливим завданням прокурора на етапі оцінки доказів є вміння розрізняти істотні процесуальні порушення, що справді впливають на правомірність та доказову силу матеріалів, від несуттєвих технічних похибок, які не спотворюють зміст проведеної слідчої дії чи її результатів. ВС послідовно підкреслює, що формальні недоліки процесуальних документів не повинні автоматично тягти за собою визнання доказів недопустимими.

Так, у постанові від 27.06.2022 у справі № 727/7987/20 Суд вказав, що у нормах КПК України немає положень, які б вимагали зазначення в заключній частині протоколу відомостей про опечатування вилученого майна та підтвердження підписами всіх учасників обшуку. Відсутність навіть підпису особи, яка проводила обшук, сама по собі не ставить під сумнів законність проведеної слідчої дії [152].

У постанові від 31.08.2022 ВС наголосив, що помилково зазначена дата у процесуальному документі є лише технічним недоліком і не може сама по собі призводити до визнання доказів недопустимими [153]. Подібна позиція простежується і в рішенні від 24.01.2023, де Суд підкреслив, що окремі неточності чи технічні помилки у процесуальних документах не становлять безумовної підстави для визнання доказів недопустимими [151].

Отже, простежується чітка лінія судової практики, згідно з якою прокурор при оцінці доказів має враховувати не лише факт наявності процесуальних помилок, але й їхній реальний вплив на права учасників провадження та на достовірність отриманих результатів.

З огляду на зазначене, прокурор, здійснюючи оцінку допустимості доказу, має як дотримуватись формальних критеріїв, так і враховувати змістовну сутність дії, її правові наслідки та вплив на баланс сторін.

Усі чотири умови допустимості доказів мають бути одночасно дотримані, адже кожна з них виконує самостійну гарантійну функцію. Для прокурора важливо не лише формально перевірити наявність доказу, але й здійснити ретельний правовий аналіз способу його здобуття. Відсутність хоча б однієї з умов – незалежно від важливості отриманої інформації – позбавляє такий доказ сили у процесі доказування. Отже, допустимість є не лише критерієм якості доказу, але й елементом системи процесуального захисту прав і свобод особи.

Під час оцінки допустимості доказів прокурору потрібно враховувати, що не кожне порушення кримінального процесуального закону автоматично призводить до визнання доказу недопустимим. Підхід законодавця та судової практики полягає в тому, що для визнання доказу недопустимим необхідно

довести існування безпосереднього причинно-наслідкового зв'язку між порушенням прав людини та способом його отримання [154].

Вирішуючи питання щодо допустимості фактичних даних, отриманих із порушенням процесуального закону, ВС у рішенні від 17.10.2023 наголосив, що суд повинен у кожній конкретній ситуації з'ясувати два ключові аспекти: по-перше, чи призвело порушення до виникнення обґрунтованих сумнівів у достовірності отриманих даних; по-друге, чи можливо усунути ці сумніви способом використання інших доказів або додаткових процесуальних засобів перевірки. У такій логіці докази, здобуті з порушенням вимог КПК, можуть бути визнані допустимими лише за умови, що порушення не мають істотного характеру і не впливають на достовірність інформації, або ж коли сумніви, викликані більш значними порушеннями, можуть бути усунуті способом зіставлення з іншими належними доказами. Водночас, якщо встановлені порушення породжують сумніви в достовірності фактичних даних і ці сумніви не підлягають усуненню за допомогою інших доказів чи додаткових процесуальних дій, відповідний доказ має визнаватися недопустимим [155].

Сформована практика ККС ВС підтвердує, що не всі порушення процесуальних норм є істотними. До прикладу, у справах, пов'язаних із процесуальними строками чи дорученнями, ВС визнав, що несвоєчасна передача результатів НСРД прокурору (справа № 713/1699/19) [156] або внесення відомостей до ЄРДР із порушенням 24-годинного строку (справа № 755/15128/19) [160] не тягнуть автоматичного визнання доказів недопустимими, якщо це не обмежило права сторін. Аналогічний підхід застосовано і в ситуації, коли у матеріалах не було постанови про доручення досудового розслідування конкретному слідчому чи групі слідчих (справа № 688/1436/19): відсутність документа сама по собі не підтверджує, що слідчі дії виконані неуповноваженою особою [159].

Щодо оформлення процесуальних документів, ВС не визнає істотними порушеннями: відсутність відомостей про застосування технічних засобів у вступній частині протоколу (справа № 758/6127/16-к) [157], помилку у назві

органу досудового розслідування в постанові про визначення підслідності (справа № 722/910/19) [158], відсутність детального опису вилучених речей у протоколі обшуку за умови підтвердження факту вилучення іншими матеріалами (справа № 514/662/14-к) [163], а також незазначення серії та номерів купюр у протоколі огляду, якщо вони чітко зафіксовані у фототаблицях (справа № 729/521/20) [165].

У сфері технічної фіксації слідчих дій до несуттєвих віднесено такі порушення, як одночасна фіксація кількох дій на одному носії інформації та відсутність відомостей про характеристики відеокамери (справа № 726/394/20) [161], тимчасове переривання відеозапису обшуку через заповнення носія пам'яті (справа № 727/7987/20) [152], а також наявність виправлень у протоколі слідчого експерименту за умови, що інші матеріали підтверджують дотримання вимог закону (справа № 128/3780/16-к) [164].

Особливу увагу суд приділяє НСРД. У справі № 334/3698/16-к суд дійшов висновку, що відсутність підпису особи, якій вручені грошові кошти, не є перешкодою для визнання протоколу допустимим, якщо достовірність дії підтверджується іншими доказами, зокрема показаннями свідків. Крім того, сам по собі факт застосування під час проведення контролю за вчиненням злочину власних коштів особи, залученої до проведення НСРД, не може розцінюватися як ознака провокації ні з боку цієї особи, ні з боку сторони обвинувачення [166]. Також не є істотним порушенням відсутність у матеріалах провадження корінця платіжного доручення про видачу коштів або авансового звіту, якщо в матеріалах справи містяться інші відомості про джерело їх походження (справа № 208/2160/18) [167].

Крім того, ВС визнав допустимими результати експертиз, призначених на підставі показань особи, яка спершу мала статус свідка, якщо її показання залишалися послідовними та права захисту не були порушені (справа №162/512/16-к) [162].

Отже, роль прокурора при оцінці допустимості доказів полягає не лише в технічній перевірці відповідності доказу процесуальній формі, але й у глибокому

аналізі характеру можливого порушення з урахуванням його впливу на права та законні інтереси учасників кримінального провадження. У світлі сформованої практики ВС прокурор повинен уміти відрізнити формальні технічні огріхи від істотних процесуальних порушень, здатних призвести до недопустимості доказу. Саме від зваженості прокурора у цьому питанні залежить правомірність і обґрунтованість його рішень на завершальному етапі досудового розслідування, а також їхня подальша стійкість у судовому процесі.

Достовірність доказів у кримінальному процесі означає, що доказ об'єктивно відображає фактичні обставини, і не є результатом припущень чи суб'єктивних оцінок. Достовірність доказу визначається його здатністю об'єктивно відображати дійсність.

У сучасному науковому дискурсі сформувалося кілька концептуальних підходів до тлумачення поняття достовірності доказів. Кожен із них базується на різному розумінні взаємозв'язку між доказом і дійсністю, а також різному ступені процесуальної вимоги до використання доказу в судовому розгляді.

Так, перша група дослідників ототожнює достовірність із істинністю доказової інформації. У межах цього підходу вважається, що доказ можна визнати достовірним лише за умови його повної відповідності реальним подіям. Так, М. Деєв визначив достовірність як «суть істинності фактичних даних, що містяться в доказі, тобто повної їх відповідності дійсності» [26, с. 70].

Другий підхід пропонує інше розуміння, згідно з яким достовірність ототожнюється не з абстрактною категорією істини, а з відображенням фактичної дійсності через зміст доказу. Доказ, у цьому випадку, вважається достовірним, якщо він адекватно, правдиво і точно передає фактичні обставини. А. Павлишин вважає, що така характеристика формується у процесі правової оцінки змісту доказу, яка підтверджує його здатність точно відтворювати події об'єктивної дійсності [112, с. 209].

Окремий підхід ґрунтується на криміналістичному баченні достовірності, де головний акцент робиться на фіксації слідів злочину – як матеріальних, так і нематеріальних. У цьому контексті достовірність означає відповідність цих

слідів реальним подіям. Як зауважив Н. Карпов, йдеться про адекватне матеріальне та ідеальне відтворення фактичної події у доказах [55, с. 127].

Четверта позиція базується на комплексному підході, який поєднує відповідність дійсності з придатністю доказу для використання в процесі доказування. Прихильники цієї концепції вбачають достовірність в тому, що доказ правдиво відображає фактичні події та може бути практично використаний у встановленні істотних для справи обставин. Так, В. Зінченко слушно зауважив, що достовірність є процесуальною характеристикою, яка поєднує відповідність змісту реальності та його функціональну спроможність доводити факти [53, с. 187–188].

Найбільш концептуально завершене визначення процесуальної властивості достовірності доказів, на мій погляд, запропоновано С. Трепаком. Він трактує її як процесуальну властивість, що виражає безсумнівність змісту доказів, встановлену у процесі їх перевірки та оцінки, і яка забезпечує можливість використання цих доказів для встановлення фактів та обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [206, с. 276].

Узагальнюючи наведені наукові підходи, можна дійти висновку, що достовірність є центральною властивістю доказів, яка визначає їхню процесуальну цінність. Вона виступає критерієм, без якого неможливо говорити про якість доказової бази та легітимність подальших рішень прокурора. Адже жодне процесуальне рішення не може вважатися обґрунтованим, якщо воно не спирається на достовірні докази [9, с. 60].

Для прокурора визнання доказу достовірним є результатом розумової діяльності, що оформлюється у вигляді внутрішнього переконання. Це переконання ґрунтується на оцінці як самого змісту доказу, так і джерела його походження, способу отримання та відповідності дійсності. Сформоване внаслідок критичного аналізу, таке переконання слугує обов'язковою передумовою для ухвалення обґрунтованого рішення щодо завершення досудового розслідування. Тобто доказ може стати підставою для складання обвинувального акта лише тоді, коли прокурор, з урахуванням усіх обставин

справи, вважає його зміст безсумнівно правдивим і таким, що може бути використаний для доведення певного факту.

Прокурор здійснює оцінку достовірності доказів саме на завершальному етапі досудового розслідування, коли завершується його діяльність, пов'язана із збиранням та перевіркою доказової інформації. Як підкреслила Д. Сергєєва, прокурор, який здійснює процесуальне керівництво, зобов'язаний встановити достовірність доказів саме на момент закінчення досудового розслідування [199, с. 108-109].

Отже, на завершальному етапі досудового розслідування прокурор має підтвердити достовірність доказів, що стали підґрунтям для прийняття остаточного рішення у справі. У цьому контексті ухвалення процесуального рішення розглядається як практичне втілення оцінки доказів повноважними суб'єктами, про що зазначив Т. Мирошніченко [86, с. 129].

Оцінка прокурором доказів з позицій їх належності, допустимості та достовірності виступає необхідною передумовою для визначення їхньої процесуальної значущості та подальшого використання у кримінальному провадженні. Вона має інструментальний характер, адже спрямована не на саму фіксацію властивостей доказів, а на формування основи для подальшого ухвалення рішення у справі.

На завершальному етапі досудового розслідування саме встановлення достатності доказів має вирішальне значення. Це є ключовим чинником, що безпосередньо впливає на ухвалення остаточних процесуальних рішень – постанови про закриття кримінального провадження, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, ініціювання застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або складання обвинувального акта [54, с. 238].

З огляду на викладене, саме достатність – як інтегральна властивість сукупності доказів – дозволяє прокурору дійти обґрунтованого висновку щодо завершення розслідування одним із передбачених КПК України процесуальних способів. Однак ця оцінка не може бути здійснена ізольовано від кожного

окремого доказу – вона обов’язково передбачає встановлення взаємозв’язку між доказами, їх логічної узгодженості та здатності в сукупності підтверджувати або спростовувати обставини, що мають значення для кримінального провадження. У процесі прийняття рішення щодо направлення обвинувального акта, подання клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або звільнення особи від кримінальної відповідальності, прокурор повинен усвідомлювати, що оцінка доказів, зокрема їх достатності та взаємозв’язку, здійснена ним на етапі завершення досудового розслідування, може бути переосмислена судом. З огляду на це, у випадках, коли наявна сукупність доказів є внутрішньо узгодженою та достатньою для підтвердження обставин, що підлягають доказуванню, прокурор зобов’язаний вжити відповідних дій – передати обвинувальний акт або відповідне клопотання на розгляд суду.

Водночас за умови, якщо зібрані докази не формують переконливої й взаємопов’язаної доказової системи, яка б дозволяла дійти правового висновку про наявність складу кримінального правопорушення, прокурор зобов’язаний продовжити досудове розслідування в межах визначених законом строків. Якщо ж подальше отримання доказів об’єктивно неможливе, а наявні матеріали не дають підстав для обґрунтованого обвинувачення, прокурор має прийняти рішення про закриття кримінального провадження.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що оцінювання доказів є складним інтелектуально-аналітичним процесом, спрямованим на формування внутрішнього переконання прокурора щодо встановлених або спростованих обставин кримінального провадження, що мають значення для прийняття процесуального рішення. Цей процес охоплює всебічну оцінку кожного окремого доказу з позицій: належності (чи стосується він предмета доказування); допустимості (чи отриманий у спосіб, передбачений законом); та достовірності (чи відповідає зміст доказу дійсності).

Крім того, прокурор зобов’язаний аналізувати сукупність зібраних доказів з огляду на достатність (чи дають вони змогу зробити обґрунтований висновок

щодо обставин правопорушення) та взаємозв'язок між ними (чи доповнюють вони одне одного, виключаючи суперечності або прогалини).

Застосування таких критеріїв оцінки передбачає активне використання мисленнєвих операцій, що базуються на прийомах логіки та наукового пізнання: аналізі; синтезі; абстрагуванні; порівнянні; встановленні причинно-наслідкових зв'язків; логічній реконструкції подій. Усі ці інструменти дозволяють прокурору здійснити не просто формальну перевірку доказової інформації, а сформулювати переконливу, послідовну правову позицію щодо подальшого процесуального руху справи.

Отже, прокурор виступає як учасник, що володіє ініціативою у сфері доказування, і водночас як особа, на яку покладається відповідальність за те, щоб обвинувальний акт базувався виключно на законних, обґрунтованих та достовірних даних. Тільки за умови всебічної, повної та об'єктивної оцінки зібраних доказів можливе прийняття справедливого та вмотивованого процесуального рішення, яке відповідатиме засадам кримінального провадження, закріпленим у статті 2 КПК України.

3.2. Реалізація прокурором принципу змагальності на завершальному етапі досудового розслідування

Принцип змагальності визнається однією з основних засад кримінального провадження, яка забезпечує рівноправність сторін обвинувачення і захисту у процесі доведення своїх позицій. Його нормативне закріплення міститься у статті 129 Конституції України та статті 22 КПК України. Це не формально-правовий стандарт, а сутнісна ознака демократичного правосуддя, що отримала закріплення на міжнародному рівні, зокрема в положеннях статті 6 Європейської конвенції з прав людини.

Ідея про те, що саме принципи змагальності та рівності сторін формують основу справедливого судового розгляду, чітко простежується як у міжнародних стандартах, так і в рішеннях міжнародних інституцій. Так, у пункті 30 Висновку

№11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до Комітету Міністрів Ради Європи, присвяченому якості судових рішень, підкреслюється, що лише при дотриманні змагального характеру процесу та рівноправності сторін можна забезпечити сприйняття судового рішення як обґрунтованого і легітимного з боку як безпосередніх учасників справи, так і суспільства в цілому [17]. ЄСПЛ у своїй практиці вже виробив стабільне тлумачення принципу змагальності як фундаментальної складової права на справедливий судовий розгляд [8]. У своїх рішеннях він наголошує, що ключовим елементом цього права у кримінальному процесі, зокрема на стадіях, пов'язаних із процесуальною процедурою, є забезпечення змагальності, яка передбачає рівні процесуальні можливості для обвинувачення та захисту. Реалізація цього принципу означає, що обидві сторони повинні мати доступ до матеріалів, право ознайомлюватися з ними, висловлювати свої зауваження щодо доводів опонента та наданих доказів, а також подавати власні пояснення (рішення у справі «Брандштеттер проти Австрії» (*Brandstetter v. Austria*) від 28 серпня 1991 року) [127].

Концептуальна основа змагальності у кримінальному процесі розкривається через призму кількох ключових підходів. По-перше, вона тісно пов'язана з етимологією цього поняття, яке передбачає суперництво й прагнення довести свою позицію переконливіше за іншу сторону [14, с. 464]. По-друге, дослідники наголошують, що суть принципу полягає у створенні таких процесуальних умов, за яких обвинувачення та захист як рівноправні учасники мають можливість ефективно відстоювати свої позиції перед судом, що виступає виключно неупередженим арбітром [77, с. 49]. До того ж, реалізація змагальності неможлива без чіткого розмежування функцій обвинувачення, захисту та правосуддя, а також забезпечення рівності процесуальних можливостей сторін [91, с. 252]. Одночасно вона розглядається як конституційна засада, що пронизує весь кримінальний процес і слугує засобом досягнення істини, забезпечення справедливості та гарантій прав і свобод людини [202, с. 886].

У науковій літературі принцип змагальності дедалі частіше розглядається через призму його внутрішньої структурованості. Так, дисертаційними

дослідженнями вчених доведено, що він охоплює щонайменше чотири взаємопов'язаних елементів, зокрема: існування сторін обвинувачення та захисту; законодавче визначення засобів реалізації їхніх функцій; чітке відокремлення ролей обвинувачення, захисту та суду; а також діяльність незалежного й неупередженого суду [204, с. 55].

Як бачимо, у трьох із цих складових обов'язково присутня сторона обвинувачення, що підкреслює ключову роль прокурора. Саме прокурор забезпечує баланс між сторонами, реалізує передбачені законом інструменти публічного обвинувачення та водночас відповідає за дотримання й ефективне функціонування принципу змагальності у кримінальному процесі.

Особливої актуальності питання забезпечення змагальності набуває саме на завершальному етапі досудового розслідування, коли прокурор ухвалює ключові рішення: про закриття кримінального провадження; звернення до суду з обвинувальним актом чи з іншими клопотаннями, передбаченими законом. Саме в цей період змагальна взаємодія між обвинуваченням і захистом досягає свого піку, оскільки сторони отримують повний доступ до зібраних матеріалів і формують остаточну процесуальну позицію.

Однією з ключових форм реалізації принципу змагальності на завершальному етапі досудового розслідування виступає процедура відкриття матеріалів іншій стороні. Її зміст полягає у забезпеченні стороні захисту права на ознайомлення з усіма доказами, що обґрунтовують підозру, включно з тими, які можуть мати виправдувальне значення або бути використані для пом'якшення покарання [58, с. 165]. Саме на цій стадії захист отримує повний доступ до матеріалів досудового розслідування, що дає змогу сформувавши цілісне уявлення про доказову базу обвинувачення, а також визначити остаточну стратегію і тактику подальшого захисту у випадку скерування обвинувального акта до суду [87].

Така модель змагальності стала можливою завдяки докорінним змінам у кримінальному процесуальному законодавстві. Якщо в умовах дії КПК України 1960 року, як слушно зазначав В. Попелюшко, реалізація змагального судового

розгляду була практично неможливою [116, с. 94], то з прийняттям КПК України у 2012 році ситуація принципово змінилася. У законі вперше було чітко регламентовано як право сторони захисту на доступ до матеріалів, так і запроваджено обов'язок прокурора відкривати будь-які відомості, що можуть бути використані на користь підозрюваного. У такий спосіб було закладено правовий механізм, який дозволяє реалізовувати змагальність на рівні, що відповідає сучасним доктринальним підходам до кримінального процесу.

Реалізація принципу змагальності передбачає забезпечення сторонам кримінального провадження рівних процесуальних можливостей для захисту своїх правових позицій. У цьому контексті прокурор, як представник публічного обвинувачення, виконує центральну функцію у створенні процесуального середовища, в якому сторона захисту здатна ефективно реалізувати свої повноваження. Зокрема, відкриття матеріалів кримінального провадження надає захисникові можливість: повноцінно ознайомитися з обсягом доказів; здійснити їх критичний аналіз; сформулювати стратегію захисту; заявити належні клопотання. Особливої ваги у цьому процесі набуває обов'язок прокурора відкривати не лише ті матеріали, які доводять вину особи, але й докази, що можуть підтверджувати її невинуватість або пом'якшувати ступінь відповідальності. Така позиція відображає подвійну функцію прокурора: з одного боку – як сторони обвинувачення, а з іншого – як державного і соціального гаранта законності, покликаного забезпечити баланс інтересів та об'єктивність розслідування. Його дії на завершальному етапі досудового розслідування мають забезпечити прозорість кримінального процесу, унеможливити викривлення доказової бази та сприяти формуванню умов для справедливого судового розгляду [102, с. 648-649].

Тому належне виконання прокурором функції з відкриття матеріалів стороні захисту – це не лише дотримання формальної процесуальної вимоги, а й реальна гарантія забезпечення змагальності у кримінальному провадженні. Водночас соціальний і правничий досвід підтверджують, що наявність відповідних приписів у законі ще не гарантує їх безумовного дотримання.

Показовим у цьому контексті є питання доступу до матеріалів НСРД, які становлять важливу частину доказової бази, але водночас містять відомості з обмеженим доступом. Такі матеріали можуть містити не лише докази на підтвердження винуватості особи, але й інформацію, що має виправдувальне значення або суттєво впливає на кваліфікацію діяння, обсяг обвинувачення, а іноді – і на сам факт наявності події злочину. Проте, згідно з чинним законодавством, сторона захисту може ознайомитися з ними лише після їх офіційного розсекречення, що створює передумови для можливих зловживань.

Інколи прокурори приймають рішення про використання результатів НСРД, не ознайомившись безпосередньо з первинними носіями інформації. Через значне процесуальне навантаження, обмеження у часі, вони покладаються на інформацію, викладену слідчим або оперативним працівником у відповідному протоколі НСРД. Незважаючи на закріпленій у кримінальному процесуальному законодавстві обов'язок сторони обвинувачення інформувати осіб, стосовно яких здійснювалися НСРД, ця вимога часто не виконується. У багатьох випадках підозрюваний, чий конституційні права тимчасово обмежувалися, дізнається про це лише при ознайомленні з матеріалами кримінального провадження. До того ж, таке інформування зазвичай відбувається лише тоді, коли результати НСРД включаються до доказової бази.

Якщо прокурор вважає, що відомості, речі або документи, отримані внаслідок проведення НСРД, не мають доказового значення, чинне законодавство надає йому право ухвалити рішення про їх негайне знищення. Такий підхід фактично наділяє сторону обвинувачення надмірно широким дискреційним інструментарієм у визначенні того, які матеріали будуть відкриті захисту, а які – ні. Унаслідок цього виникають реальні ризики вибіркового розкриття доказової інформації, особливо тієї, що має виправдувальне чи пом'якшуюче значення для підозрюваного, що, безперечно, суперечить принципу змагальності та порушує баланс процесуальних можливостей сторін.

У своїй практиці ЄСПЛ неодноразово наголошував, що «органи обвинувачення зобов'язані повідомляти захисту всі наявні у них докази, як на

обвинувачення, так і на виправдання («Роу і Девіс проти Сполученого Королівства» (*Rowe and Davis v. the United Kingdom*), § 60). Питання доступу до доказів може виникнути відповідно до статті 6 Конвенції, оскільки докази, про які йде мова, є доречними для справи заявника, зокрема, якщо це має важливе значення для обвинувачень, висунутих проти заявника. Це стосується випадків, коли докази використовувалися і на них посилялися для визначення винуватості заявника, або містилися такі відомості, які могли б дозволити заявникові реабілітуватися чи зменшити покарання. Відповідні докази в цьому контексті - це не лише ті, які безпосередньо стосуються фактів конкретної справи, але й інші, які можуть стосуватися допустимості, достовірності та повноти перших («Роу і Девіс проти Сполученого Королівства» (*Rowe and Davis v. the United Kingdom*), § 66; «Мірілашвілі проти Росії» (*Mirilashvili v. Russia*), § 200; «Леас проти Естонії» (*Leas v. Estonia*), § 81; «Матановіч проти Хорватії» (*Matanovic v. Croatia*), § 161)» [168]. Хоча в ч. 5 ст. 223 КПК України законодавець вимагає від слідчого або прокурора забезпечення долучення до матеріалів провадження всіх доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи, реалізація цієї норми значною мірою залежить від сумлінності сторони обвинувачення. Існує тенденція до домінування обвинувального ухилу, що інколи спотворює суть принципу змагальності. Цю проблему було проаналізовано у постанові ВС у справі №991/722/21. Суд визнав порушення рівності сторін через обмеження доступу захисту до електронного листування, яке могло містити виправдувальні відомості. Крім того, суд підкреслив, що сторона обвинувачення не надала переконливих пояснень щодо причин такого обмеження і не забезпечила належного збереження матеріалів [129].

У випадках, коли результати негласних слідчих (розшукових) дій були знищені, незважаючи на їх потенційне значення для встановлення істини у кримінальному провадженні, сторона захисту фактично позбавлена можливості ефективно реалізувати своє право на захист. Така ситуація підтверджує наявність прогалини у кримінальному процесуальному законодавстві, що не забезпечує належного механізму контролю за збереженням доказової інформації до

завершення судового розгляду. У межах удосконалення нормативного регулювання доцільно законодавчо закріпити заборону знищення будь-яких матеріалів НСРД до моменту набрання законної сили вироком суду [105, с. 110]. Це дозволить гарантувати можливість перевірки повноти доказів, які були зібрані під час досудового розслідування, та унеможливити маніпуляції зі сторони обвинувачення.

Крім того, з метою посилення гарантій сторони захисту, необхідно передбачити процесуальне право підозрюваного чи його захисника звертатися до суду з клопотанням про розсекречення відповідних матеріалів на будь-якій стадії кримінального провадження. Це стане ефективним інструментом реалізації права на доступ до інформації, що може мати виправдувальне значення або впливати на кваліфікацію діяння чи міру відповідальності. Водночас суд, як незалежна інституція, має бути наділений повноваженнями витребувати, досліджувати та давати оцінку таким матеріалам з урахуванням принципів змагальності, рівності сторін та публічних інтересів у сфері кримінальної юстиції. Лише за умов наявності таких правових механізмів можна буде стверджувати про реальну, а не декларативну можливість сторони захисту впливати на хід і результат кримінального провадження, що є необхідною складовою додержання принципу змагальності.

Втім, реалізація принципу змагальності на завершальному етапі досудового розслідування передбачає не лише належне виконання прокурором обов'язку щодо відкриття матеріалів стороні захисту, а й забезпечення рівних умов для сторін у доступі до доказової інформації. У науковій літературі підкреслюється, що саме українська модель кримінального процесу завдяки механізму взаємного відкриття доказів створює умови для реального втілення принципу змагальності вже на стадії досудового розслідування. Такий підхід не лише розширює права захисту, але й забезпечує можливість перевірки повноти проведеного розслідування та його доповнення у разі потреби [223, с. 99].

У цьому контексті особливої уваги заслуговує порядок відкриття матеріалів стороною захисту, врегульований частиною шостою статті 290 КПК України.

Попри порівняно вузьке коло застосування цієї норми, навколо неї точиться чимало фахових дискусій, зокрема щодо природи відповідного процесуального обов'язку.

Так, відповідно до частини шостої зазначеної статті, сторона захисту зобов'язана надати прокурору доступ до певних доказів (речей, документів, носіїв інформації) виключно у разі, якщо вона має намір використати ці матеріали як докази в суді, і лише за умови наявності запиту з боку сторони обвинувачення [68]. Таким чином, законодавець фактично заклав умовну процесуальну модель, за якою обов'язок захисту щодо відкриття матеріалів не виникає автоматично, а є похідним від ініціативи прокурора. У разі відсутності такого запиту від сторони обвинувачення – відсутній і обов'язок сторони захисту здійснювати відкриття [106, с. 153].

Цей підхід отримав підтвердження в судовій практиці. Зокрема, у постанові ВС від 17 березня 2020 року у справі № 691/1358/15-к розглянуто доводи прокурора, який наполягав на тому, що суд першої інстанції безпідставно визнав допустимими докази, надані стороною захисту, оскільки ті не були відкриті у порядку, визначеному ст. 290 КПК. Однак ВС відхилив ці аргументи, наголосивши, що відсутність запиту прокурора унеможлиблює виникнення у сторони захисту обов'язку здійснювати відкриття матеріалів. У справі також було встановлено, що прокурор не надав жодного підтвердження факту направлення відповідного запиту. Таким чином, суд зробив обґрунтований висновок про дотримання стороною захисту вимог закону, а доводи обвинувачення – визнав необґрунтованими [169].

На тлі усталеної судової позиції щодо виникнення обов'язку сторони захисту відкривати матеріали лише за наявності відповідного запиту прокурора, залишається дискусійним питання щодо того, які саме докази вона зобов'язана відкрити. Аналіз судової практики підтверджує наявність суперечностей, зокрема стосовно допустимості використання доказів, отриманих стороною захисту без попереднього їх відкриття стороні обвинувачення.

Так, у постанові ВС від 11.11.2021 у справі № 721/104/17 суд касаційної інстанції не погодився з позицією апеляційного суду, який показання свідків, не відкритих прокурору, визнав допустимими. ВС наголосив на необхідності дотримання загальних правил відкриття матеріалів іншій стороні, передбачених ст. 290 КПК України [170].

Проте у подальшій практиці ця позиція була конкретизована. Так, у постанові ВС від 07.06.2022 у справі № 462/1710/16-к, після аналізу положень ч. 6 ст. 290 КПК України, було зазначено, що на відміну від органів обвинувачення, захисник не наділений правом проведення допиту чи отримання показань. Його можливості обмежуються збором пояснень, які, згідно з ч. 8 ст. 95 КПК, не визнаються джерелом доказів. Відтак, у сторони захисту об'єктивно відсутній обов'язок розкривати докази, якими вона не може володіти в межах процесуального закону [171].

Аналогічна логіка простежується у справі № 359/6765/18 (постанова від 09.03.2023), де суд, аналізуючи ч. 11 ст. 290 КПК, вказав, що захист має відкривати лише ті матеріали, які були отримані до або під час судового розгляду і які сторона має намір використати як докази. У разі ж відсутності запиту з боку прокурора та ненадання ним пояснень щодо необхідності відкриття, наслідки у вигляді недопустимості доказів не застосовуються [172].

Важливо також, що положення п. 2 ч. 6 ст. 290 КПК прямо дозволяють стороні захисту не відкривати ті матеріали, які можуть бути використані обвинуваченням проти обвинуваченого. Ця норма покликана забезпечити баланс між процесуальними правами сторін і захистити стратегію захисту від потенційного втручання з боку обвинувачення. Таким чином, діє принципова відмінність підходів: якщо прокурор зобов'язаний відкривати всі матеріали, незалежно від їх значення, то захист має ширші дискреційні повноваження і не позбавлений права обрати, які докази надавати.

Водночас, попри передбачену законом асиметрію у підходах до відкриття матеріалів, саме від злагодженого та добросовісного виконання кожною зі сторін своїх процесуальних обов'язків залежить реальне забезпечення змагальності. І

якщо захист наділений правом стримано розпоряджатися наявними у нього доказами, то сторона обвинувачення, навпаки, зобов'язана забезпечити відкритість і повноту доказової інформації.

У цьому контексті особливої ваги набуває роль прокурора на завершальному етапі досудового розслідування, коли реалізація принципу змагальності стає найбільш концентрованою. Як слушно зазначають М. Колос та Л. Стрельбіцька, змагальність у кримінальному провадженні забезпечується насамперед завдяки активній та неупередженій позиції прокурора, який на досудовій стадії є центральним суб'єктом, відповідальним за дотримання прав і законних інтересів усіх учасників процесу [59, с. 276]. Саме на нього покладено обов'язок створити належні процесуальні умови для рівноправної участі сторін у провадженні. Обов'язок повного та об'єктивного відкриття доказів, зокрема НСРД, забезпечує ефективне здійснення права на захист і запобігає можливим маніпуляціям стороною обвинувачення. Водночас асиметрія, закладена у законі щодо відкриття матеріалів стороною захисту, покликана зберегти процесуальний баланс, не обмежуючи її дискреційні права у виборі доказів. Таким чином, роль прокурора виходить за межі простої підтримки обвинувачення і охоплює функцію гаранта дотримання принципів справедливого судочинства, змагальності та рівності сторін. Недотримання стандартів відкритості підриває баланс процесуальних прав та нівелює засаду рівності сторін. Отже, прокурор не лише реалізує функцію обвинувачення, а й виступає гарантом справедливості та арбітром законності, від дій якого залежить не тільки дотримання процесуального паритету, а й довіра до кримінального провадження в цілому.

3.3. Протидія процесуальним зловживанням: роль прокурора та перспективи удосконалення законодавства

У науковій доктрині сформувалося кілька підходів до розуміння феномену зловживання правом, що підтверджує складність і багатогранність цієї категорії. Витоки названої проблематики простежуються ще у римському приватному

праві, де юристи звертали увагу на ситуації, коли суб'єктивне право використовувалося не для реалізації законного інтересу, а виключно з метою завдання шкоди іншій особі [186, с. 23].

Зловживання правом як правовий інститут отримало розвиток і в міжнародному праві. Так, ст. 17 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року прямо забороняє будь-яку діяльність, спрямовану на обмеження або скасування гарантованих нею прав, навіть якщо така діяльність здійснюється формально в межах права [61, с. 17].

У теоретико-правовій площині зловживання правом розглядається як поведінка суб'єкта, наділеного певним суб'єктивним правом, коли його реалізація відбувається у формально допустимих межах закону, проте всупереч його соціальному призначенню, завдаючи шкоди іншим особам або створюючи реальну загрозу її настання, що обумовлює негативні юридичні наслідки для правокористувача [13, с. 52]. Таким чином, хоча подібні дії й суперечать сутності та меті права, формально вони не виходять за межі закону, внаслідок чого у більшості випадків юридична відповідальність за них не настає [207, с. 29].

У вітчизняній правовій науці питання зловживання правом у кримінальному процесі дістало найбільш ґрунтовного опрацювання у дисертаційному доробку О. Хабло «Зловживання у сфері кримінального процесу» (2008) та Д. Криворучка «Зловживання правом під час досудового розслідування в кримінальному провадженні» (2013). Впродовж тривалого часу ця проблематика залишалася поза увагою фундаментальних досліджень, що зумовило наукову фрагментарність у її висвітленні.

Останнім часом помітно активізувалися дослідження з цієї тематики, зокрема Н. Герасимчук здійснив комплексний аналіз зловживання процесуальними правами саме адвокатом у кримінальному провадженні [21]. У свою чергу, К. Гуртова запропонувала теоретичне вирішення актуального наукового завдання – розкриття юридичної природи принципу неприпустимості зловживання правом як комплексного міжгалузевого правового інституту [25].

Здійснені дослідження істотно поглибили розуміння феномену зловживання процесуальними правами у кримінальному судочинстві та створили основу для подальшого розвитку теоретико-правових підходів до протидії такій поведінці. У межах кримінального процесуального права особливу увагу привертає позиція О. Маліневського, який підкреслив, що відмінність між зловживанням правом і правопорушенням полягає у формі їх прояву: якщо правопорушення виражається у порушенні прямої заборони, то зловживання – у недобросовісному використанні дозволу. При цьому обидва явища об'єднують спільна мета – задоволення власних інтересів однієї особи з ігноруванням прав та інтересів іншої чи навіть отримання додаткової вигоди за її рахунок [82, с. 597].

У кримінальному провадженні поширеною є ситуація, коли процесуальна поведінка сторони, формально зберігаючи зовнішні ознаки правомірності, по суті спрямована на порушення засад справедливого судочинства та перешкоджання досягненню процесуальної мети. Як правило, суспільно шкідлива діяльність, що загрожує ефективності правовідносин, передбачається у вигляді чітко визначених заборон і процесуальних обов'язків, за порушення яких встановлено юридичну відповідальність. Такі дії, як правило, підлягають кваліфікації з боку органів правосуддя та тягнуть за собою відповідні процесуальні наслідки.

Однак у практиці кримінального процесу не всі види процесуально шкідливої поведінки можуть бути прямо передбачені у законодавстві. Більше того, окремі дії, які фактично затягують розгляд справи, спричиняють додаткові витрати або спрямовані на маніпулювання доказами, часто вчиняються з використанням законних інструментів – права на подання клопотань, заявлення відводів, зміни захисника тощо.

Зловживання процесуальними правами в кримінальному провадженні не є проміжною формою поведінки, що балансує між допустимим і недопустимим. Йдеться про свідоме використання наданих законом можливостей у спосіб, що суперечить принципам добросовісності, розумності, справедливості та змагальності. Той факт, що дії вчинено в межах формального права, не підтверджує автоматично про їх правомірність. Ключове значення має мета

використання цього права, його процесуальні наслідки та вплив на баланс сторін у кримінальному провадженні.

Таким чином, у межах кримінального процесу необхідно визнавати, що навіть формально допустимі дії сторони можуть набувати ознак зловживання правом, якщо вони спрямовані на блокування, затягування чи викривлення процесу правосуддя. Відповідно, завданням законодавця та правозастосовувача є створення належних процесуальних механізмів для виявлення, запобігання та нейтралізації таких дій.

У цьому контексті особливе значення набуває роль прокурора у протидії процесуальним зловживанням. Саме прокурор, як ключовий суб'єкт публічного обвинувачення та гарант дотримання законності на досудовій стадії, наділений повноваженнями, що дозволяють своєчасно реагувати на прояви недобросовісної процесуальної поведінки [107, с. 199]. Його завдання полягає не лише в публічному обвинуваченні, але й у забезпеченні: балансу між сторонами; захисті прав учасників провадження; запобіганні деформаціям кримінального процесу, викликаним зловживанням формально законними засобами. Подальший аналіз дозволить висвітлити специфіку такої ролі прокурора, окреслити практичні інструменти протидії процесуальним зловживанням та визначити перспективи вдосконалення відповідного нормативного регулювання.

Викорінити таке явище, як зловживання правом (зокрема процесуальними правами), повністю навряд чи можливо. Як слушно підкреслив О. Рогач, феномен зловживання правом настільки глибоко вкорінений у свідомості людей та суспільства, що очікувати його повного усунення означає ставити завдання, яке за своєю природою є недосяжним [194, с.316].

Це усвідомлення зумовлює необхідність не стільки намагання остаточно позбутись цього явища, скільки формування ефективної системи реагування на нього. На досудовому розслідуванні така система має будуватися передусім навколо ролі прокурора як центральної фігури, відповідальної за підтримання балансу між обвинуваченням і захистом. Прокурор повинен не лише виявляти випадки процесуального зловживання з боку учасників провадження, а й

забезпечувати своєчасне реагування на них через застосування наданих йому законом повноважень.

До вказаного потрібно додати, що проблема зловживання правом у кримінальному процесі пов'язана не стільки із самим змістом наданого законом права, скільки з особливостями його реалізації. На думку А. Богаченка, сутність проблеми зловживання правом полягає не у самому змісті процесуальних можливостей, а у відсутності добросовісності під час їх реалізації, коли суб'єкт ігнорує загальні правила поведінки, закріплені законом [10, с. 77].

Окрему увагу в контексті зловживань процесуальними правами необхідно звернути на проблему неналежної реалізації професійних функцій окремими представниками сторони захисту. У результаті судової реформи, спрямованої на підвищення ефективності функціонування правосуддя та забезпечення належного захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, в Україні з 2019 року було запроваджено інститут повної адвокатської монополії. Вона поширюється на здійснення представництва у судах усіх інстанцій, що розглядають кримінальні, господарські, цивільні та адміністративні справи [1]. Попри високі стандарти етичної поведінки, закріплені у професійних кодексах, трапляються випадки, коли адвокати свідомо вдаються до дій, які виходять за межі добросовісного виконання своїх обов'язків. Йдеться, зокрема, про ситуації, коли процесуальні права використовуються не для захисту прав підозрюваного чи обвинуваченого, а з метою маніпулювання ходом досудового розслідування або перешкоджання встановленню істини у справі.

Результати проведеного анкетування прокурорів лише підтверджують актуальність цієї проблеми: 41,7% респондентів визнали зловживання процесуальними правами поширеним явищем у кримінальному процесі, а ще 45,8% – таким, що має місце у значній частині проваджень. При цьому переважна більшість опитаних прокурорів (85,1%) вважають, що найчастіше до таких дій вдаються саме адвокати (додаток 4).

У суспільному дискурсі спостерігається викривлене уявлення про «успішного адвоката» як того, хто здатен за будь-яку ціну, зокрема способом

недобросовісних домовленостей або використання особистих контактів, досягти позитивного результату для клієнта. Такі уявлення, попри їх хибність, живляться попитом зі сторони окремих учасників провадження. До того ж, вони ґрунтуються на зловживанні правами чи участі у корупційних схемах. Це не лише дискредитує інститут адвокатури, а й створює серйозні ризики для правосуддя загалом.

Окрему проблему становить тенденція до штучного затягування кримінального провадження способом подання необґрунтованих клопотань, навмисної неявки до слідчого і прокурора або зловживання іншими процесуальними механізмами. Такі дії, прикриваючись формальною правомірністю, фактично спрямовані на уникнення відповідальності або досягнення сприятливих для підзахисного умов провадження. У цьому аспекті важливо враховувати, що сприятливе для сторони захисту середовище для зловживань формується не лише завдяки її ініціативі, а й унаслідок наявності попиту на такі «послуги» з боку клієнтів, а також недостатньої ефективності механізмів процесуального реагування з боку інших учасників провадження.

Водночас ключовим чинником, що сприяє поширенню таких практик, є можливість досягнення бажаного результату за допомогою зловживання.

У цьому контексті особливої актуальності набуває роль прокурора, який, володіючи інструментами процесуального реагування, повинен забезпечувати баланс між повагою до прав сторони захисту та запобіганням використанню цих прав у спосіб, що суперечить принципам справедливого судочинства.

Зрозуміло, що законодавець, попри намагання деталізувати процедури кримінального провадження, об'єктивно не в змозі передбачити всі можливі форми та прояви недобросовісного використання процесуальних прав. Правова реальність завжди складніша за її нормативну модель, що зумовлює виникнення прогалин або оціночних категорій, які можуть бути використані у спосіб, що суперечить духу закону. У цій ситуації особливе значення набуває правозастосовна діяльність ВС, який, виступаючи гарантом однакового застосування норм кримінального процесу, компенсує відсутність конкретного

регулювання через формування сталої судової практики. Судові висновки в таких справах стають не лише джерелом тлумачення, а й інструментом подолання зловживань у ситуаціях, які прямо не врегульовані законом.

Уже в 2018 році ВС звернув увагу на те, що КПК України не містить універсального положення, яке б прямо передбачало заборону зловживання процесуальними правами. Водночас, як наголошено у відповідному судовому акті, такий підхід не виключає застосування загальноправового принципу недопустимості зловживання правами, який є фундаментальним для всієї правової системи та однаково поширюється на всі галузі права [173].

Одним із найбільш поширених етапів реалізації недобросовісної поведінки сторони захисту є завершальний етап досудового розслідування, а саме – процедура відкриття матеріалів іншій стороні. Саме на цьому етапі адвокати нерідко вдаються до маніпулятивного використання процесуальних прав, зокрема шляхом навмисного затягування ознайомлення з матеріалами, подання численних клопотань, оскарження дій слідчого чи прокурора тощо. Подібні дії формально залишаються в межах закону, проте їх фактична мета – відтермінувати завершення розслідування або створити підстави для оскарження дій органу обвинувачення.

У цьому контексті на прокурора покладається особливо відповідальна функція – забезпечити баланс між правами сторони захисту та виконанням завдань кримінального провадження. З огляду на обмежені часові рамки завершального етапу, прокурор повинен проявляти особливу пильність і професійну готовність до протидії можливим процесуальним зловживанням. Йдеться не лише про технічну фіксацію порушень, а й про здатність передбачити ризики, які можуть бути використані стороною захисту з метою блокування або унеможливлення завершення провадження.

Досвід показує, що зловживання процесуальними правами найчастіше набуває конкретного вираження саме в спробах використати законодавчі прогалини або затягування процедур для досягнення бажаного процесуального результату. Поширеним прикладом є створення умов для порушення

процесуальних строків, що, у свою чергу, відкриває можливість для закриття кримінального провадження. Особливої гостроти ця проблема набула після змін до КПК України, згідно з якими завершення досудового розслідування після спливу передбачених законом строків тягне за собою обов'язок прокурора закрити провадження, за винятком випадків розслідування особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи [48]. Відтак, саме своєчасна, обґрунтована й рішуча процесуальна реакція прокурора на спроби зловживання правами є запорукою ефективного функціонування механізму досудового розслідування та забезпечення його змагального й справедливого характеру.

Запроваджені зміни до кримінального процесуального законодавства стали каталізатором появи недобросовісних процесуальних практик, зокрема з боку окремих представників сторони захисту. Ю. Аленін серед типових форм зловживання правом на ознайомлення з матеріалами провадження виокремив такі випадки: після повідомлення про можливість доступу до матеріалів підозрюваний чи його захисник тривалий час взагалі не з'являються; не приходять без поважних причин і без попереднього повідомлення; ознайомлюються з матеріалами надмірно повільно; ухиляються від підтвердження відповідних процесуальних дій документально [2, с. 92]. Такі дії, формально вкладаючись у межі процесуальних прав, виявляються спрямованими виключно на перешкоджання руху кримінального провадження.

Наслідком подібної поведінки є створення ситуацій, за яких орган досудового розслідування і прокурор об'єктивно позбавлені можливості завершити розслідування у встановлені строки. Як результат – суди визнають порушення строків досудового розслідування та, керуючись вимогами закону, приймають рішення про закриття кримінальних проваджень. Таким чином, зловживання процесуальними правами перетворюється на ефективний інструмент уникнення кримінальної відповідальності, що не лише підриває принцип справедливості, а й дискредитує засади змагальності та рівності сторін.

У цьому контексті надзвичайно важливою є роль прокурора як процесуального контролера, здатного своєчасно виявляти ознаки маніпулятивної

поведінки, належно її фіксувати та вживати відповідних заходів реагування. Прокурор повинен не просто пасивно констатувати факт зловживання, а активно протидіяти спробам сторони захисту зірвати завершення розслідування, ініціюючи відповідні клопотання, забезпечуючи фіксацію порушень і формуючи чітку правову позицію, яка дозволить уникнути безпідставного закриття справ.

Один із ключових викликів у забезпеченні належного процесуального порядку на завершальному етапі досудового розслідування полягає в реагуванні на випадки недобросовісної поведінки сторони захисту. Як вбачається із судової практики, одним із інструментів, що активно використовується для процесуальних маніпуляцій, є затягування ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. Така поведінка, формально базуючись на законних процесуальних правах, по суті, спрямована на досягнення процесуального результату – уникнення направлення обвинувального акта до суду у межах передбачених строків, що, своєю чергою, створює підстави для закриття провадження. У практиці досудового розслідування трапляються випадки, коли сторона захисту, попередньо погодивши дату ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, без поважних причин не з'являється у призначений час. Комунікація між стороною обвинувачення та захисником зазвичай здійснюється засобами мобільного зв'язку, проте в подальшому представники захисту можуть заперечувати факт отримання інформації про відкриття матеріалів досудового розслідування. Подібна ситуація в остаточному підсумку, ставала підставою для закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням процесуальних строків, передбачених ст. 219 КПК України.

У контексті проблематики зловживання стороною захисту процесуальним правом на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування показовим є рішення ВС від 27 грудня 2022 року у справі № 607/21493/20. У касаційній скарзі прокурор наполягав на помилковості висновків судів попередніх інстанцій щодо направлення обвинувального акта поза межами строку досудового розслідування. Як вважала сторона обвинувачення, підозрювана була належним чином повідомлена про завершення досудового розслідування ще 19 березня

2020 року через свого захисника, а тому строк мав вважатися зупиненим у порядку, передбаченому ч. 5 ст. 219 КПК України [174].

Колегія суддів ККС ВС, проаналізувавши матеріали провадження, дійшла висновку про відсутність належних доказів факту повідомлення підозрюваної про завершення досудового розслідування. Прокурор не надав до суду жодного письмового підтвердження такого повідомлення. З огляду на це, ВС залишив касаційну скаргу прокурора без задоволення, а рішення судів першої та апеляційної інстанцій – без змін, визнавши законним закриття провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України у зв'язку з порушенням строків досудового розслідування [174].

Упродовж тривалого часу в судовій практиці існували розбіжності щодо моменту початку зупинення процесуальних строків під час ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування. Одні суди виходили з того, що строк припиняється з моменту повідомлення про завершення досудового розслідування, інші ж – з моменту фактичного надання доступу до матеріалів, тобто з дати початку ознайомлення. Таке концептуальне розходження у підходах породжувало ситуації правової невизначеності, які, у свою чергу, створювали поле для маніпуляцій з обох сторін процесу.

Остаточну правову визначеність у цьому питанні надала Об'єднана палата ККС ВС у постанові від 24 жовтня 2022 року у справі № 216/4805/20. Суд сформулював чіткий і логічно вивірений підхід, що строк ознайомлення не включається до загального строку досудового розслідування, починаючи з наступного дня після направлення або вручення повідомлення про завершення розслідування, за умови, що в ньому зазначено конкретну дату, час і місце для ознайомлення. При цьому, сам день повідомлення враховується у строк досудового розслідування, а вимогу щодо «невідкладності» забезпечення доступу до матеріалів розслідування після здійснення повідомлення про завершення досудового розслідування КПК України не містить [180].

У науковій літературі справедливо звертається увага на те, що проблематика застосування п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України виходить за межі лише

технічних помилок у перебігу строків чи неналежного повідомлення. Як зазначає І. Басиста, ключовими є глибинні колізії процесуального законодавства, а саме: визначення дати введення цієї норми в дію (15 чи 16 березня 2018 року); питання її зворотної дії у часі; суперечності щодо включення чи невключення до строків досудового розслідування часу, витраченого прокурором на ознайомлення з матеріалами сторони захисту. Тривалий період відсутності єдиного підходу в судовій практиці породжував ситуацію правової невизначеності, яка створювала поле для процесуальних маніпуляцій сторонами кримінального провадження [5, с. 110–112].

З огляду на це, прокурор отримав чіткий процесуальний орієнтир: за дотриманням формальних критеріїв повідомлення – унеможлиблюється визнання проміжку між повідомленням і фактичним доступом як «втраченого часу». Це, з одного боку, посилює інструменти протидії недобросовісній поведінці захисту, а з іншого – покладає на прокурора відповідальність за забезпечення реальної можливості для ознайомлення. Адже недотримання цього балансу може мати наслідком не лише порушення строків, а й істотне порушення права на захист, що автоматично знецінює усі подальші дії сторони обвинувачення.

У низці інших проваджень ВС сформулював позицію, згідно з якою передача повідомлення лише захиснику про завершення досудового розслідування та відкриття матеріалів не може вважатися належним інформуванням підозрюваного про цей факт [174]. Так само, надсилання відповідної інформації через месенджери на кшталт Viber або WhatsApp не відповідає процесуальним стандартам, визначеним КПК України, щодо порядку офіційного повідомлення сторони захисту про завершення слідства [175].

У постанові ВС від 09 жовтня 2024 року у справі № 276/900/20 розглянуто ситуацію, коли підозрюваний реалізував своє право на захист способом залучення кількох адвокатів. За обставин справи один із захисників не отримав повідомлення про завершення досудового розслідування, що потенційно могло вплинути на перебіг процесуальних строків і стати підставою для оскарження дій

сторони обвинувачення. Така практика, з урахуванням можливих зловживань, здатна ускладнювати процедуру належного повідомлення сторони захисту та створювати умови для спливу строків досудового розслідування [176].

Навіть інформація Укрпошти, зокрема копія «Списку згрупованих простих відправлень», не може вважатися належним підтвердженням повідомлення сторони захисту про завершення досудового розслідування, оскільки вона не засвідчує зміст направлених документів [177].

З метою створення процесуальних труднощів або затягування строків досудового розслідування сторона захисту іноді вдається до подання недостовірної або заздалегідь застарілої інформації щодо місця проживання чи електронної адреси. Така практика, зауважує ВС, може унеможливити належне повідомлення про виклик чи вручення обвинувального акта. Учасники кримінального провадження зобов'язані добросовісно повідомляти сторону обвинувачення про будь-які зміни своїх контактних даних, а в разі їх приховування – несуть ризик того, що документи можуть бути вручені в суді. У постанові від 18 червня 2024 року ВС підкреслив, що якщо захисник штучно створює процесуальні перешкоди для вручення копії обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування ще до направлення провадження до суду, прокурор вправі здійснити таке вручення вже під час підготовчого судового засідання. При цьому стороні захисту має бути гарантовано достатній час для ознайомлення з матеріалами та формування правової позиції [178].

У ще одній справі сторона захисту намагалася поставити під сумнів дотримання строків досудового розслідування, посилаючись на те, що обвинувальний акт було доставлено до суду кур'єрською службою, яка, на їхню думку, не мала офіційного статусу оператора поштового зв'язку, а термін доставки становив понад два місяці. І лише ВС у справі № 202/6609/21 став на сторону прокурора, вказавши, що висновки судів попередніх інстанцій щодо відсутності у служби «ТВІН-ДМ» належного статусу є передчасними, оскільки не було перевірено фактичний характер діяльності цієї компанії, наявність

відповідного договору, оплату послуг та регуляторні умови на момент здійснення процесуальної дії [179].

Отже, існує безліч інших ситуацій, у яких адвокати вдаються до маніпулятивного використання процесуальних прав з метою досягнення єдиного результату – закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України. Частина з них вже стали предметом аналізу ВС, інші ж залишаються поза увагою правозастосовної практики, хоча активно застосовуються в реаліях досудового розслідування. У такому середовищі прокурор, який обізнаний із судовими підходами та здатен оперативно розпізнати і правильно кваліфікувати процесуальні зловживання, має перевагу – кваліфікований прокурор не лише реагує на порушення, а також уміє їм запобігати.

На підставі викладеного аналізу судової практики та нормативних положень доцільно виокремити спеціальну функцію прокурора на завершальному етапі досудового розслідування – функцію протидії процесуальним зловживанням [103, с. 169].

Роль прокурора у протидії процесуальним зловживанням не обмежується лише наглядом за дотриманням процесуальних строків чи контролем за формальним завершенням досудового розслідування. У сучасних умовах прокурор має виконувати проактивну процесуальну функцію, що полягає у своєчасному виявленні, фіксації та правовому нівелюванні маніпулятивних дій сторони захисту, які формально виглядають як реалізація процесуальних прав, але по суті спрямовані на штучне затягування провадження, створення видимості порушень, формування підстав для його закриття.

Прокурор повинен забезпечувати процесуальну дисципліну і невідворотність процесуального руху справи, адекватно документувати дії сторони захисту, що мають ознаки зловживання, використовувати наявні інструменти КПК України, включаючи звернення до слідчого судді, клопотання про обмеження строку ознайомлення, застосування офіційних електронних адрес, формувати послідовну правову позицію, яка здатна витримати судовий

контроль, зокрема в умовах оскарження дій або бездіяльності органу обвинувачення.

Отож, сильний прокурор – це не лише носій обвинувачення, а й гарант належного процесуального порядку, який, попри всі виклики, зберігає баланс між правами сторін і цілями кримінального провадження. Протидія процесуальним зловживанням – це частина нової, активної моделі участі прокурора на завершальному етапі досудового розслідування, яка має бути інституційно визнаною і підтриманою як на рівні практики, так і законодавства.

Проте лише орієнтація на судову практику є недостатньою. Так, аналіз рішень ВС має неабияке значення для формування професійної інтуїції прокурора та корекції тактики досудового провадження. Але набагато важливішим завданням є усунення глибинних причин таких зловживань. Ідеться передусім про недосконалість процесуальних норм, прогалини в регулюванні строків, механізмів повідомлення, ознайомлення з матеріалами та інших процедур, що створюють поле для зловживань. Саме тому на порядку денному стоїть питання законодавчого вдосконалення кримінального процесуального законодавства, спрямованого на мінімізацію можливостей для недобросовісної поведінки з боку будь-якої зі сторін процесу, з одночасним забезпеченням справедливого балансу прав і обов'язків.

Останні кроки у напрямку цифровізації кримінального провадження відкривають нові можливості для протидії процесуальним зловживанням. Зокрема, з 16 березня 2024 року набрали чинності зміни до КПК України, які передбачають обов'язкову реєстрацію офіційних електронних адрес адвокатами та державними органами у межах функціонування Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи. Така новація має на меті впорядкування офіційної комунікації між учасниками кримінального провадження та створення умов для більшої прозорості процесуального обміну інформацією [36].

У цьому контексті варто згадати і раніше затверджене Положення «Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «iКейс». Основна мета цього документа – автоматизація окремих етапів досудового

розслідування з подальшою інтеграцією із судовою інформаційною системою. Очевидно, що повноцінне впровадження подібної цифрової платформи дозволить надати стороні захисту безпечний віддалений доступ до матеріалів кримінального провадження, що унеможливить або суттєво ускладнить здійснення низки процесуальних зловживань, пов'язаних з затягуванням ознайомлення або створенням перепон для належної комунікації [98].

Відтак, доцільним є внесення змін до Перехідних положень КПК України з метою нормативного закріплення можливості надсилання повідомлень про завершення досудового розслідування та відкриття матеріалів кримінального провадження на офіційні електронні адреси, зареєстровані у відповідній системі. Такий підхід забезпечить як належне інформування сторони захисту, так і процесуальну фіксацію дати повідомлення, що особливо важливо в умовах скорочених процесуальних строків [104, с. 94].

Крім того, відповідно до ч. 14 ст. 615 КПК України, у провадженнях, які здійснюються в умовах воєнного стану, дізнавач, слідчий або прокурор зобов'язані зберігати копії матеріалів у цифровій формі. Це створює правові підстави для того щоб, за наявності відповідного волевиявлення сторони захисту, надавати матеріали для ознайомлення способом надсилання копій через електронну пошту. Такий інструмент – ефективна відповідь на практики штучного затягування процесу з боку недобросовісних учасників, і водночас він не порушує принцип рівності сторін, гарантуючи швидкий і безперешкодний доступ до матеріалів.

У цьому контексті запропоновані зміни до кримінального процесуального законодавства, закріплені у законопроекті № 5661, виглядають як логічне продовження курсу на цифровізацію та забезпечення процесуальної доброчесності. Введення нової загальної засади кримінального провадження – неприпустимості зловживання процесуальними правами – та деталізація її змісту у статті 24-1 КПК України, слугують не просто декларативною нормою, а формують юридичне підґрунтя для реальної відповідальності за маніпулятивну поведінку [183].

Насамперед, ці положення відкривають перед прокурором нову функціональну роль – процесуального запобіжника проти зловживань. Якщо раніше прокурор міг лише констатувати факт недобросовісних дій, то тепер він отримує реальний процесуальний інструмент для превентивного впливу – можливість звернутися до слідчого судді з клопотанням про накладення грошового стягнення на сторону, що порушує принцип добросовісності. Це не просто реагування на порушення, а формування практики невідворотності наслідків за маніпуляції, що, у свою чергу, має стримуючий ефект.

Доцільність надання прокурору такого інструментарію підтверджується результатами проведеного анкетування: 75 % опитаних прокурорів позитивно оцінили ідею надання повноваження звертатися до слідчого судді з клопотанням про накладення грошового стягнення за процесуальні зловживання (додаток 4). Така позиція підтверджує про усвідомлення практиками необхідності посилення відповідальності за порушення процесуальної доброчесності та забезпечення реального балансу між змагальністю і дисципліною у кримінальному провадженні.

Варто наголосити, що останні події вселяють обґрунтовану надію на те, що цей законопроект буде реалізований у найближчому майбутньому. Як повідомив ВС, 14 червня 2025 року відбулась публічна дискусія за участі представників Верховної Ради, НАБУ, НАЗК, Вищої ради правосуддя та ВАКС. Учасники заходу, зокрема голова Комітету ВР Д. Маслов, перший заступник директора НАБУ Д. Гюльмагомедов, голова НАЗК В. Павлушик та судді, одностайно підтримали необхідність закріплення у КПК України механізмів покарання за зловживання процесуальними правами [28].

Таким чином, роль прокурора доповнюється ще однією важливою функцією – функцією процесуального моніторингу та протидії зловживанням, що витікає з принципу верховенства права та завдань кримінального провадження. Саме прокурор, володіючи процесуальним керівництвом і повноваженням на захист інтересів держави й суспільства, повинен стати

ініціатором правової реакції на факти недобросовісної реалізації процесуальних прав.

У перспективі це дозволить захистити легітимну мету досудового розслідування та водночас сприятиме відновленню довіри до змагального процесу як справедливого й рівноправного правового механізму

Висновки до розділу 3

1. Встановлено, що ключовою передумовою завершення досудового розслідування є здійснена прокурором комплексна оцінка зібраних доказів за критеріями належності, допустимості, достовірності та достатності, яка забезпечує процесуальну доцільність і водночас законність подальших рішень прокурора. Таке оцінювання є результатом складного розумового процесу, що охоплює логічний аналіз, критичне мислення та формування внутрішнього переконання як основи для ухвалення остаточного процесуального рішення.

2. Обґрунтовано, що внутрішнє переконання прокурора має формуватися виключно на основі об'єктивного аналізу матеріалів кримінального провадження, їх правової природи, способу отримання та змістової достовірності. Такий підхід відповідає засадам змагальності, презумпції невинуватості та добросовісності, а сам прокурор у цьому контексті виконує роль гаранта справедливості процедури.

3. З'ясовано, що прокурор зобов'язаний не просто констатувати наявність чи відсутність достатніх доказів, а й оцінити їхню взаємну узгодженість, логічну цілісність та здатність спростовувати альтернативні версії подій. Це реалізує його ключову функцію як суб'єкта, на якого покладається відповідальність за допустимість справи до судового розгляду, і водночас унеможливорює необґрунтоване кримінальне переслідування.

4. Досліджено, що принцип змагальності, як фундаментальна засада кримінального провадження, реалізується через забезпечення сторонам рівних процесуальних можливостей для доведення своїх позицій. Проведений аналіз

норм Конституції України, КПК України та практики ЄСПЛ підтверджує, що ключова роль у забезпеченні цієї рівності належить прокурору, який зобов'язаний створити належні умови для ефективного захисту прав підозрюваного, зокрема способом відкриття матеріалів провадження, включаючи ті, що можуть вказувати на невинуватість підозрюваного.

5. Обґрунтовано, що інститут відкриття матеріалів іншій стороні є ключовим проявом принципу змагальності на завершальному етапі досудового розслідування. Прокурор, поєднуючи функцію обвинувачення з гарантією прав сторони захисту, забезпечує доступ до всіх доказів, у тому числі матеріалів НСРД, що можуть мати виправдувальне чи пом'якшуюче значення. Недотримання цього обов'язку ставить під сумнів справедливість судового розгляду.

6. Встановлено, що чинне законодавство передбачає умовний характер обов'язку сторони захисту щодо відкриття матеріалів, який виникає лише за умови ініціативи прокурора. Аналіз судової практики підтвердив, що у разі відсутності запиту з боку обвинувачення обов'язок сторони захисту щодо відкриття доказів не виникає. Такий підхід спрямований на забезпечення балансу процесуальних можливостей, однак вимагає добросовісного та активного процесуального виконання функцій прокурора в межах змагального процесу.

7. Запропоновано удосконалення порядку поводження з матеріалами НСРД через запровадження законодавчої заборони на їх знищення до моменту набрання законної сили вироком суду, а також встановлення процесуальної можливості звернення сторони захисту з клопотанням про розсекречення таких матеріалів. Такий підхід сприятиме реалізації принципу змагальності, унеможливить вибіркове розкриття доказів стороною обвинувачення і посилить гарантії права на справедливий суд.

8. Обґрунтовано, що зловживання процесуальними правами становлять реальну загрозу ефективності кримінального провадження, спотворюють суть принципу добросовісності та перетворюють інструменти захисту на засоби протидії правосуддю. Саме прокурор, як гарант балансу між приватними правами і публічним інтересом, виконує функцію процесуального запобіжника,

покликаного виявляти, фіксувати і протидіяти процесуальним зловживанням на стадії завершення досудового розслідування, формуючи основу для справедливого судового розгляду.

9. На підставі аналізу судової практики, норм КПК України та доктринальних джерел, запропоновано виокремлення спеціальної функції прокурора на завершальному етапі досудового розслідування – функції протидії процесуальним зловживанням, що полягає у виявленні недобросовісної процесуальної поведінки, ініціюванні її процесуального припинення та забезпеченні дотримання принципів добросовісності, розумних строків і змагальності.

10. Доведено, що чинне законодавство не містить чітких процесуальних критеріїв для кваліфікації дій як процесуального зловживання, а також відповідних інструментів реагування прокурора. Така прогалина створює правову невизначеність та унеможлиблює належне забезпечення справедливості й процесуальної дисципліни.

11. Запропоновано доповнити КПК України окремою процесуальною нормою, яка б передбачала визначення ознак процесуального зловживання, право прокурора звертатися до суду з клопотанням про визнання таких дій як зловживання та визначення можливих процесуальних наслідків для сторони, що їх вчинила.

12. Обґрунтовано, що цифровізація кримінального провадження відкриває нові можливості для протидії процесуальним зловживанням, зокрема способом унеможливлення затягування ознайомлення з матеріалами або перешкод у комунікації. У зв'язку з цим запропоновано внести зміни до Перехідних положень КПК України, передбачивши можливість офіційного інформування сторони захисту через зареєстровані електронні адреси, а також передачу копій матеріалів у цифровій формі за згодою учасника провадження. Це дозволить забезпечити оперативність, фіксацію повідомлень та уникнення зловживань із формальним ігноруванням повідомлень чи затягуванням процесу ознайомлення.

ВИСНОВКИ

За результатами дисертаційного дослідження ролі прокурора на завершальному етапі досудового розслідування сформульовано наукові положення, рекомендації та пропозиції, що мають значення для науки й практики кримінального процесу, зокрема:

1. Проведений аналіз доктринальних підходів, нормативних положень та практики дозволив дійти висновку, що завершальний етап досудового розслідування становить самостійну та логічно завершальну стадію кримінального процесу, метою якої є ухвалення остаточного й обґрунтованого рішення щодо подальшої долі кримінального провадження. Його зміст охоплює комплекс процесуальних дій прокурора, пов'язаних з оцінкою доказів, відкриттям матеріалів стороні захисту, складанням чи затвердженням обвинувального акта, прийняттям рішення про закриття провадження або зверненням до суду з відповідними клопотаннями. Процесуальні межі цієї стадії визначаються часовими рамками, закріпленими у ст. 219 КПК України, та формами завершення, передбаченими статтями 283–284 КПК України, що відокремлюють її від судового розгляду. Попри відсутність чіткого нормативного визначення, завершальний етап виконує функцію процесуального фільтрування, забезпечуючи законність, обґрунтованість і доцільність подальшого розгляду справи в суді чи її закриття.

2. Встановлено, що прокурор на завершальному етапі досудового розслідування виконує центральну процесуальну роль і виступає гарантом дотримання засад кримінального процесу, зокрема верховенства права, змагальності, презумпції невинуватості, рівності сторін та розумних строків. Його рішення визначають подальший рух кримінального провадження та межі судового розгляду, поєднуючи в собі як юридичне, так і стратегічне значення. Водночас надмірне процесуальне навантаження на прокурорів призводить до того, що їхня участь на завершальному етапі досудового розслідування нерідко обмежується лише загальним контролем за рішеннями слідчих та формальним

виконанням процесуальних дій. Такий стан справ знижує дієвість процесуального керівництва і негативно впливає на реалізацію функції публічного обвинувачення, адже саме на цьому етапі від якості роботи прокурора залежить як обґрунтованість обвинувачення, так і дотримання прав сторін у подальшому судовому розгляді.

3. Узагальнено, що завершальний етап досудового розслідування реалізується у формах, прямо передбачених КПК України, а саме: закриття кримінального провадження; звернення прокурора з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; скерування обвинувального акта до суду; звернення з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; звернення до суду з клопотанням про закриття провадження у зв'язку із закінченням строків давності. Усі ці процесуальні форми є виключною компетенцією прокурора, що підкреслює його центральну роль на завершальному етапі. Запропоновано розширити підходи до їх класифікації, виокремивши звернення прокурора до суду з клопотанням про закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності як самостійну процесуальну форму, передбачену п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України.

4. Система правового регулювання діяльності прокурора на завершальному етапі досудового розслідування ґрунтується на багаторівневому нормативному підґрунті, яке охоплює Конституцію України, КПК України та Закон України «Про прокуратуру», міжнародні стандарти, зокрема Рекомендації Rec(2000)19 Ради Європи, Керівні принципи ООН щодо ролі прокурора та Римський статут МКС, підзаконні акти ОПП, а також практику ЄСПЛ та ВС. У своїй сукупності ці джерела формують цілісну правову основу, яка забезпечує прокурору можливість реалізовувати функції процесуального керівника на завершальному етапі досудового розслідування.

5. Проведений історико-правовий аналіз дозволив встановити, що у радянській кримінальній юстиції прокурор на завершальному етапі досудового розслідування виконував переважно функцію нагляду за законністю, не маючи

повноважень на самостійне прийняття рішень про закриття провадження чи формування обвинувачення. Прийняття КПК України 2012 року докорінно трансформувало цей підхід, надавши прокурору статус повноцінного процесуального керівника, який приймає ключові рішення щодо долі кримінального провадження, несе персональну відповідальність за якість зібраних доказів та юридичну обґрунтованість обвинувачення. Така еволюція підтверджує перехід від адміністративно-каральної до змагальної моделі кримінального процесу та зумовлює необхідність формування нової правової культури прокурорської діяльності.

6. Порівняльно-правовий аналіз засвідчив, що у європейських моделях кримінального процесу (Французька Республіка, ФРН, Італійська Республіка, Республіка Польща, Велика Британія, США) простежується загальна тенденція до розширення дискреційних повноважень прокурора при одночасному запровадженні запобіжників, спрямованих на забезпечення захисту прав людини. Такий підхід підкреслює особливу роль прокурора не лише як представника сторони обвинувачення, а й як процесуального контролера, на якого покладається обов'язок ухвалювати об'єктивне та виважене рішення з урахуванням принципів справедливості, верховенства права та публічного інтересу.

7. Обґрунтовано, що ключова роль у закритті кримінального провадження належить прокурору, оскільки саме він уповноважений приймати остаточне рішення щодо підозрюваного, як це передбачено ст. 284 КПК України. Така діяльність уособлює концепцію прокурора як процесуального фільтра, який не допускає скерування до суду необґрунтованих обвинувачень і забезпечує баланс між публічним інтересом та правами особи. У цьому контексті підкреслено невідповідність положень наказу Офісу Генерального прокурора № 309 від 30.09.2021 вимогам кримінального процесуального закону, адже покладений ним на прокурора обов'язок після закриття провадження надсилати матеріали до прокуратури вищого рівня не має нормативного закріплення у КПК України. Такий підхід створює додаткове адміністративне навантаження і суперечить

принципу процесуальної незалежності прокурора, що негативно позначається на оперативності та ефективності здійснення кримінального провадження.

8. Узагальнення прокурорської практики та аналіз змін до кримінального процесуального законодавства дозволили виокремити актуальну проблему застосування п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України. До внесення змін Законом України № 2462-IX від 27.07.2022 ця підстава могла застосовуватися виключно щодо осіб, яким уже було повідомлено про підозру, що породжувало практичні суперечності у випадках, коли особа померла до формального набуття статусу підозрюваного. Запровадження можливості закриття провадження стосовно померлого, щодо якого було зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру, сприяло усуненню зазначених колізій і підвищило правову визначеність. Водночас підкреслено, що рішення про наявність таких доказів має ухвалювати виключно прокурор, який, здійснюючи процесуальне керівництво, несе відповідальність за законність і обґрунтованість дій слідства. При цьому від прокурора вимагається не формальне констатування факту смерті, а чітке й вичерпне відображення зібраних доказів, що підтверджують вину особи, адже саме це є запорукою процесуальної доброчесності та дотримання принципу презумпції невинуватості.

9. Встановлено, що звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності є не правом, а процесуальним обов'язком у разі наявності підстав, визначених статтями 45–48 КК України. Прокурор, як носій публічного інтересу та гарант дотримання принципу справедливості, зобов'язаний ініціювати відповідну процедуру, дотримуючись встановлених кримінальним процесуальним законом вимог до форми і змісту такого клопотання (ст. 287 КПК України). Реалізація цього обов'язку забезпечує баланс між інтересами держави у протидії злочинності та правами особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, дозволяючи уникнути необґрунтованого кримінального переслідування в умовах, коли наявні підстави для звільнення від кримінальної відповідальності.

10. Доведено, що звернення прокурора до суду з клопотанням про закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності (п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України) є не формальним, а комплексним процесуальним рішенням. Нормативне закріплення цієї підстави стало результатом тривалих доктринальних дискусій та значної потреби правозастосовної практики, що підтверджувалося статистикою: лише у 2009–2012 роках понад 650 тисяч проваджень було закрито у зв'язку зі спливом строків давності. Запровадження цього механізму у 2019 році дозволило розвантажити органи досудового розслідування та прокуратури від проваджень, які не мали перспективи завершення. Водночас закінчення строків давності не є безумовною підставою для закриття. Закон передбачає винятки щодо особливо тяжких злочинів проти життя чи здоров'я особи, а також злочинів, за які може бути призначене довічне позбавлення волі. Саме тому прокурор зобов'язаний не лише констатувати сплив строку, але й провести ретельну перевірку кваліфікації діяння, аналіз усіх доказів, що підтверджують чи спростовують можливість застосування цієї підстави. Практика ВС (постанова від 05.06.2025 у справі № 552/6926/23) підтвердила, що таке закриття кримінального провадження є способом остаточного вирішення справи, яке може бути легітимним лише за умови повного та об'єктивного розслідування. Відтак, ініціатива прокурора щодо закриття кримінального провадження повинна ґрунтуватися на дотриманні принципів законності, повноти, об'єктивності й неупередженості (ст. 2, 9 КПК України), адже в іншому випадку вона ризикує стати предметом критики з боку потерпілих, оскарження у судовому порядку та можливого скасування відповідного рішення.

11. З'ясовано, що попри суттєву трансформацію функцій прокурора після прийняття КПК України 2012 року, повноцінний перехід від моделі наглядової діяльності до концепції процесуального керівництва ще не відбувся. Це особливо проявляється у практиці скасування рішень про закриття кримінальних проваджень, де акцент часто робиться не на змісті та якості досудового розслідування, а на досягненні статистичних показників. Аналіз даних за 2019–2024 роки засвідчує стабільно високі обсяги втручання прокурорів: від 38 до

майже 60 тисяч скасованих постанов щороку, що становило від 9 до понад 24 % від загальної кількості закритих кримінальних проваджень. Це підтверджує не лише про відсутність тенденції до зниження кількості помилкових рішень, але й про збереження практики «ретроспективного контролю», яка не відповідає природі процесуального керівництва. Результати опитування підтвердили, що майже половина прокурорів вимушено скасовують постанови про закриття проваджень задля підтримання звітних показників, ще близько 20 % іноді враховують цей чинник при ухваленні рішень. У таких умовах механізм скасування нерідко використовується як інструмент адміністративного контролю, що знижує його потенціал у забезпеченні якості та обґрунтованості рішень. Це вказує на те, що процесуальне керівництво у сфері перевірки рішень про закриття кримінальних проваджень потребує подальшого розвитку з метою підвищення його орієнтованості на змістовні критерії законності та ефективності.

12. У роботі запропоновано класифікацію функцій прокурора на етапі відкриття матеріалів іншої сторони, що підкреслює трансформацію його ролі після прийняття КПК України 2012 року – від наглядової до активної та багатофункціональної. До таких функцій належать: 1) оцінювально-аналітична, яка передбачає визначення достатності доказів і прийняття рішення про їх відкриття; 2) інформаційно-забезпечувальна, що полягає у наданні стороні захисту доступу до доказів і створенні умов для реалізації права на захист; 3) організаційно-контрольна, яка охоплює узгодження дій слідчого та забезпечення своєчасності й повноти відкриття; 4) гарантійно-змагальна, спрямована на реалізацію принципу змагальності та забезпечення процесуальної рівності сторін; 5) процесуально-регулююча, яка полягає в усуненні можливих порушень і визначенні належної послідовності процесуальних дій. Така класифікація дозволяє розглядати діяльність прокурора не лише як виконання окремого процесуального обов'язку, а як комплексний інструмент забезпечення справедливості, рівності сторін та ефективності кримінального провадження.

13. Узагальнено, що обвинувальний акт є ключовим інструментом завершення досудового розслідування та водночас головною формою реалізації повноважень прокурора на цьому етапі. Він інтегрує у собі функції процесуального керівництва, оцінювання доказів, забезпечення реалізації права на захист та ініціювання судового розгляду. Обвинувальний акт повинен відповідати не лише формальним вимогам ст. 291 КПК України, але й відзначатися внутрішньою логікою, повнотою та юридичною визначеністю викладеного обвинувачення. Це забезпечує можливість суду належним чином оцінити обґрунтованість пред'явленого обвинувачення і визначити межі розгляду справи по суті. Особливу увагу приділено праву прокурора самостійно складати обвинувальний акт згідно з п. 13 ч. 2 ст. 36 КПК України. Це право є безумовним, не залежить від позиції чи бездіяльності слідчого або дізнавача й має системоутворюючий характер у контексті процесуального керівництва. Оскарження цього права стороною захисту без наведення конкретних доказів порушення прав підозрюваного розглядається як форма зловживання процесуальними правами, що підлягає належному процесуальному стримуванню. Водночас прокурор зобов'язаний забезпечити контроль за повним процесом скерування обвинувального акта до суду: перевірити своєчасність та правильність його вручення учасникам провадження, наявність розписок, додавання їх до матеріалів та фактичне надходження документа до суду.

14. Визначено доцільність внесення змін до ч. 1 ст. 293 КПК України, оскільки чинна редакція цієї норми містить вимогу про «одночасність» вручення копій обвинувального акта та його направлення до суду, що з точки зору логіки процесуального порядку дій є суперечливою. Розписка про отримання документів є обов'язковим додатком до обвинувального акта, який подається до суду, а тому вручення має відбуватися раніше і передувати його скеруванню. Фактична прокурорська практика підтверджує саме таку послідовність: спочатку надання підозрюваному та його захиснику копій обвинувального акта й реєстру матеріалів досудового розслідування з отриманням розписки, і лише після цього – включення відповідної розписки до матеріалів та звернення до суду. Наявність

розбіжності між формальними вимогами закону і реальною практикою створює правову невизначеність, яка може стати підставою для повернення обвинувальних актів із суто формальних причин, що суперечить завданню кримінального провадження, визначеному ст. 2 КПК України. У роботі обґрунтовано пропозицію викласти ч. 1 ст. 293 КПК України в редакції, яка закріплює логічну та послідовну процедуру: «перед направленням обвинувального акта до суду прокурор зобов'язаний під розписку надати його копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному (крім випадку, передбаченого частиною другою статті 297-1 цього Кодексу), його захиснику та іншим учасникам». Таке уточнення дозволяє гармонізувати положення статей 291 і 293 КПК України, усуває двозначність тлумачення терміну «одночасно», знижує ризики формального повернення обвинувальних актів судами та зміцнює гарантії права на захист на завершальному етапі досудового розслідування.

15. З'ясовано, що повернення обвинувального акта прокурору за рішенням суду не є підставою для поновлення досудового розслідування, а покладає на прокурора обов'язок здійснити лише ті процесуальні дії, які необхідні для приведення обвинувального акта у відповідність до вимог закону. Таке повернення має виключно техніко-юридичний характер, оскільки стосується усунення формальних недоліків документа, і не повинно призводити до фактичного відновлення слідчих чи розшукових дій. Такий підхід відповідає принципу правової визначеності та забезпечує баланс між публічним інтересом і процесуальними гарантіями учасників кримінального провадження, унеможливаючи використання повернення обвинувального акта як способу затягування розслідування чи ухилення від дотримання процесуальних строків.

16. Встановлено, що ключовою передумовою завершення досудового розслідування є комплексна оцінка доказів, здійснювана прокурором за критеріями належності, допустимості, достовірності та достатності. Таке оцінювання є не механічним, а результатом складного інтелектуального процесу, що охоплює логічний аналіз, критичне мислення та формування внутрішнього

переконання як основи для ухвалення остаточного процесуального рішення. Внутрішнє переконання прокурора повинно ґрунтуватися виключно на об'єктивному аналізі матеріалів кримінального провадження, їх правової природи, способу отримання та змістової достовірності, що узгоджується із засадами змагальності, презумпції невинуватості та добросовісності. При цьому прокурор зобов'язаний не обмежуватися констатацією наявності чи відсутності доказів, а оцінювати їхню взаємну узгодженість, логічну цілісність та здатність спростовувати альтернативні версії подій. Такий підхід забезпечує виконання прокурором ролі гаранта справедливості процедури, відповідального за допустимість справи до судового розгляду, та унеможливорює ініціювання необґрунтованого кримінального переслідування.

17. Досліджено, що принцип змагальності як фундаментальна засада кримінального процесу знаходить свій практичний прояв у забезпеченні сторонам рівних можливостей для відстоювання власної позиції. Одним із центральних механізмів його реалізації виступає інститут відкриття матеріалів іншій стороні. Ключова роль у цьому процесі належить прокурору, який на завершальному етапі досудового розслідування зобов'язаний створити належні умови для ефективного здійснення права на захист, забезпечуючи підозрюваному доступ до всіх матеріалів провадження, у тому числі тих, що можуть мати виправдувальне або пом'якшуюче значення. Порушення цього обов'язку ставить під сумнів не лише справедливість судового розгляду, а й легітимність самого обвинувачення. Разом із тим чинне законодавство передбачає умовний характер обов'язку сторони захисту щодо відкриття власних доказів, який виникає лише у відповідь на активні дії прокурора. Аналіз судової практики підтверджує, що у випадку відсутності запиту з боку обвинувачення такий обов'язок фактично не реалізується. Такий підхід забезпечує баланс процесуальних можливостей сторін, але водночас вимагає від прокурора активної та добросовісної реалізації своїх повноважень у межах змагального процесу.

18. Запропоновано удосконалити порядок поводження з матеріалами НСРД, оскільки саме вони нерідко становлять найбільш вагомий і водночас найбільш чутливий докази у кримінальному провадженні. Прокурор, реалізуючи функцію гаранта справедливості та змагальності, зобов'язаний забезпечити їх відкриття стороні захисту в повному обсязі, включаючи ті, що можуть свідчити на користь підозрюваного або пом'якшувати його відповідальність. Недотримання цього обов'язку ставить під сумнів дотримання принципу рівності сторін і може стати підставою для визнання судового розгляду несправедливим. У роботі запропоновано запровадити законодавчу заборону на знищення матеріалів НСРД до моменту набрання вироком законної сили, а також передбачити процесуальну можливість сторони захисту звертатися з клопотанням про їх розсекречення. Такий підхід виключає ризик вибіркового розкриття доказів стороною обвинувачення, підсилює гарантії права на справедливий суд і забезпечує належний баланс між публічним інтересом та процесуальними правами особи.

19. У роботі вперше запропоновано законодавчо закріпити заборону на знищення матеріалів НСРД до моменту набрання вироком суду законної сили. Така пропозиція зумовлена тим, що НСРД становлять особливо чутливий сегмент доказової бази, від якого нерідко залежить як результативність кримінального переслідування, так і забезпечення права підозрюваного на захист. Саме прокурор відіграє центральну роль у визначенні обсягу й меж розкриття цих матеріалів, адже він зобов'язаний одночасно гарантувати доступ стороні захисту до потенційно виправдувальних доказів і водночас охороняти публічний інтерес, включно із захистом державної таємниці та збереженням оперативних можливостей правоохоронних органів. Запропонована норма усуне ризику вибіркового відкриття матеріалів обвинувачення, унеможливить їх втрату чи штучне приховування та зміцнить процесуальні гарантії справедливого судочинства. Додатково запропоновано надати стороні захисту процесуальне право звертатися з клопотанням про розсекречення матеріалів НСРД, що

забезпечить більш ефективну реалізацію принципу змагальності та унеможливить асиметрію процесуальних можливостей сторін.

20. Встановлено, що зловживання процесуальними правами становлять одну з найбільш небезпечних загроз ефективності кримінального провадження, оскільки вони здатні перетворювати інструменти захисту на засоби протидії правосуддю. Такі дії спотворюють суть принципу добросовісності, закріпленого у ст. 22 КПК України та впливаючого з вимог верховенства права. На завершальному етапі досудового розслідування саме прокурор виступає ключовим процесуальним запобіжником, покликаним виявляти, фіксувати й протидіяти недобросовісній поведінці учасників провадження. Його завдання полягає не лише у фіксації зловживань, а й у забезпеченні процесуального балансу між публічними інтересами та правами сторони захисту.

Обґрунтовано, що у сучасних умовах необхідним є виокремлення спеціальної функції прокурора на завершальному етапі – функції протидії процесуальним зловживанням. Вона охоплює своєчасне реагування на затягування ознайомлення з матеріалами, безпідставні клопотання, маніпулятивні спроби оскарження без законних підстав, а також інші форми недобросовісної процесуальної активності. Реалізація цієї функції забезпечує дотримання принципів змагальності, розумних строків та справедливості кримінального процесу.

21. З'ясовано, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить чітких критеріїв для кваліфікації дій як процесуального зловживання та відповідних механізмів реагування з боку прокурора. Така прогалина призводить до правової невизначеності та ускладнює забезпечення процесуальної дисципліни, оскільки прокурори змушені орієнтуватися лише на власне розуміння меж добросовісності. Це створює ризик неоднакової практики та знижує ефективність протидії недобросовісним процесуальним діям.

У цьому контексті особливого значення набувають законодавчі ініціативи щодо доповнення КПК України нормою, яка б закріплювала визначення ознак процесуального зловживання, передбачала право прокурора звертатися до суду з

клопотанням про визнання певної поведінки сторони як зловживання та визначала можливі процесуальні наслідки таких дій. Їх ухвалення здатне уніфікувати практику, забезпечити баланс між правами сторін та ефективністю досудового розслідування, а також посилити гарантії справедливого судочинства на завершальному етапі досудового розслідування.

22. З'ясовано, що ефективна протидія процесуальним зловживанням на завершальному етапі досудового розслідування не може обмежуватися лише орієнтацією на судову практику, адже аналіз рішень Верховного Суду, хоча й має важливе значення для формування професійної інтуїції прокурора, не усуває глибинних причин таких зловживань. Вони значною мірою зумовлені недосконалістю процесуальних норм, прогалинами у регулюванні строків, механізмів повідомлення та ознайомлення з матеріалами, що створюють сприятливий ґрунт для недобросовісної поведінки сторін. Тому нагальною є потреба у вдосконаленні кримінального процесуального законодавства, спрямованого на мінімізацію можливостей для зловживань із одночасним забезпеченням справедливого балансу прав і обов'язків. У цьому контексті особливу роль відіграють сучасні процеси цифровізації. Зміни до КПК України, що набрали чинності 16 березня 2024 року і передбачають обов'язкову реєстрацію офіційних електронних адрес адвокатами та державними органами у межах Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, сприяють упорядкуванню офіційної комунікації та підвищенню прозорості процесуального обміну. Додаткове значення має впровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування «іКейс», що покликана автоматизувати окремі етапи досудового розслідування та інтегруватися із судовою інформаційною системою. Це відкриває перспективу надання стороні захисту віддаленого доступу до матеріалів кримінального провадження, унеможливаючи затягування ознайомлення та інші маніпуляції з процесуальними строками. У світлі зазначеного обґрунтовано доцільність внесення змін до Перехідних положень КПК України з метою нормативного закріплення можливості надсилання повідомлень про завершення досудового розслідування та відкриття

матеріалів на офіційні електронні адреси, зареєстровані у відповідній системі. Це дозволить одночасно забезпечити належне інформування сторони захисту та процесуальну фіксацію моменту повідомлення, що особливо важливо в умовах скорочених строків. Крім того, положення ч. 14 ст. 615 КПК України, які передбачають збереження копій матеріалів у цифровій формі у провадженнях, здійснюваних в умовах воєнного стану, створюють додаткові підстави для надання матеріалів стороні захисту способом їх електронного надсилання за її згодою. Такий механізм не лише забезпечує швидкий і безперешкодний доступ до матеріалів, але й виступає дієвим інструментом запобігання процесуальним зловживанням, підвищуючи ефективність і дисципліну на завершальному етапі досудового розслідування.

Врахування сформульованих у роботі висновків і пропозицій у нормотворчій та правозастосовній діяльності дозволить посилити процесуальну роль прокурора на завершальному етапі досудового розслідування, забезпечити узгодженість і стабільність правозастосування, сприяти утвердженню верховенства права та балансу між публічними і приватними інтересами. Запровадження окреслених підходів також сприятиме мінімізації процесуальних зловживань і підвищенню ефективності виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адвокатська монополія – так чи ні? URL: <https://unba.org.ua/publications/4640-advokats-ka-monopoliya--tak-chi-ni.html> (дата звернення: 21.12.2023).
2. Аленін Ю.П. Особливості відкриття матеріалів іншій стороні за новим КПК України: здобутки та прорахунки. *Юридичний вісник*. 2013. № 4. С. 89–94.
3. Балацька О.Р., Нижник Г.П. Еволюція інституту відкриття матеріалів кримінального провадження в контексті забезпечення права на захист. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Випуск 2/2025. С. 935–940.
4. Басиста І. В. Невідкриття матеріалів досудового розслідування іншій стороні як імовірна підстава визнання недопустимими доказами у кримінальному провадженні відомостей, що містяться у відкритих процесуальних документах. *Соціально-правові студії*. 2019. Випуск 1 (3). С. 69–80.
5. Басиста І. В., Йосифович Д. І. Проблематика набрання чинності положеннями пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України (або чому важливо розмежовувати правила обчислення процесуальних строків від правил набрання чинності положеннями нормативно-правових актів), неможливість зворотної дії та аспекти його застосування у випадку направлення обвинувального акту до суду за 203 межами строку досудового розслідування. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Корля Данила Галицького* : Журнал. Серія Право. Вип. 16 (28). 2023. С. 100–116
6. Басиста І.В., Галаган В.І., Удовенко Ж.В. Повноваження прокурора на проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні: окремі проблеми. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». №1. 2023. С. 16–25.
7. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ : «Центр навчальної літератури», 2004. 296 с.

8. Берназюк Я.О. Міжнародні стандарти дотримання принципу змагальності в судовому процесі. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/779322/> (дата звернення: 10.11.2024).

9. Благута Р.І., Гуцуляк Ю.В., Дуфенюк О.М. та ін. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 272 с.

10. Богаченко А.А. Зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві України. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 року) У 2-х т. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Т. 2. С. 77–79.

11. Брожецька Н.Л. Форми закінчення досудового розслідування: правові, теоретичні та прикладні проблеми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національний університет «Острозька академія». Острог, 2016. 252 с.

12. Вапнярчук В.В. Сутність внутрішнього переконання в кримінальному процесуальному доказуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 31(3). С. 78–81.

13. Вдовичен О.О. Поняття зловживанням правом. *Право і суспільство*. 2008. № 4. С. 47–52.

14. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000. уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.

15. Висновок Головного науково-експертного управління від 05.09.2019 на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства».

URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1009&skl=10 (дата звернення: 20.03.2025).

16. [Висновок № 10 \(2015\) КРЄП «Про роль прокурорів у розслідуванні злочинів»](https://rm.coe.int/1680747720). URL: <https://rm.coe.int/1680747720> (дата звернення: 28.03.2025).

17. Висновок №11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до Комітету Міністрів Ради Європи «Щодо якості судових рішень». URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf (дата звернення: 03.01.2025).

18. Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи. Страсбург, 26 вересня 1995 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_590 (дата звернення: 20.03.2025).

19. Гафич І.І. Правова природа діяльності прокурора в закритті кримінального провадження. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 4 (32), vol. 1. С. 168–172.

20. Гафич І.І. Предмет діяльності прокурора щодо закриття кримінального провадження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 5(2). С. 150–155.

21. Герасимчук Н.А. Зловживання адвокатом процесуальними правами у кримінальному провадженні: дис. ... доктор філософії: за спеціальністю 081 «Право». Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського. Київ, 2024. 293 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1_0li7dk9_Ion-bvjVwJPRS0amJQdXZb6/view (дата звернення: 07.07.2025).

22. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.: монографія. Одеса: Юридична література, 2015. 712 с.

23. Головка Б.Ю. Звільнення особи від кримінальної відповідальності як окрема форма закінчення досудового розслідування та її значення у діяльності прокурора в кримінальному провадженні. *Форум права*. 2017. № 5. С. 91–98.

24. Гошовський М.І. Роль прокурора на стадії досудового розслідування. Забезпечення процесуального керівництва розслідуванням. *Слово національної школи суддів України*. № 4(5). 2013. С. 71–74.

25. Гуртова К.М. Неприпустимість зловживання правом як комплексний міжгалузевий правовий інститут: дис. ... доктор філософії: за спеціальністю 081 «Право». Харківський національний університет внутрішніх справ. Вінниця,

2024. 260 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c91f1768-0ba1-498a-b1b1-c07b7bcf3b2e/content> (дата звернення: 07.07.2025).

26. Дєєв М.В. Доказування у кримінальному процесі: монографія. Харків: Право, 2008. 176 с.

27. Дем'янова О.В. Несвоєчасне відкриття стороною обвинувачення доказів як загроза порушення справедливості судового розгляду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №7. С. 19–23. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/2> (дата звернення: 04.02.2025).

28. Депутати, НАБУ, НАЗК та ВРП вважають за потрібне закріпити у КПК норми для покарання за зловживання процесуальними правами. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/333281-deputaty-nabu-napk-i-vsp-schitayut-nuzhnym-zakremit-v-upk-normy-dlya-nakazaniya-za-zloupotreblenie-protseessualnymi-pravami> (дата звернення: 20.06.2025).

29. Долгополов А.М. Співвідношення пізнання та доказування у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 609–610. URL: <http://lsey.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-uncategorised/155-10-2022> (дата звернення: 12.05.2025).

30. Дроздов О.М., Глинська Н.В., Басиста І.В. Кримінальні процесуальні наслідки повернення судом обвинувального акта прокурору. *Право і безпека*. 2024. № 92(1), С. 53–65.

31. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2024 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 25.03.2025).

32. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2019 – 2024 роки. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 10.04.2025).

33. Історія документа Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового

розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 720-IX від 04.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-20/card4#History> (дата звернення: 25.04.2025).

34. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» від 04.10.2019 № 187-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20#n73> (дата звернення: 27.03.2025).

35. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n99> (дата звернення: 26.03.2025).

36. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи» № 3604-IX від 23.02.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3604-20#n50> (дата звернення: 14.03.2025).

37. Закон України «Про прокуратуру» від 5.11.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-12#Text> (дата звернення: 10.03.2025).

38. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 26.03.2025).

39. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#Text> (дата звернення: 12.01.2025).

40. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 20.01.2025).

41. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 20.01.2025).

42. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text> (дата звернення: 20.01.2025).

43. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1993 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (дата звернення: 20.01.2025).

44. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів» 3886-IX від 18.07.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3886-20#Text> (дата звернення: 04.04.2025).

45. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» № 2462-IX від 27.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#Text> (дата звернення: 25.03.2025).

46. Закон України «Про внесення зміни до статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України щодо обов'язків слідчого» 2396-VI від 01.07.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2396-17#Text> (дата звернення: 25.12.2024).

47. Закон України «Про внесення змін до статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України щодо ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи» №3228-VI від 07.04.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3228-17#Text> (дата звернення: 20.12.2024).

48. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 03.10.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#n212> (дата звернення: 10.03.2025).

49. Звіт Європейської комісії щодо України за 2024 рік. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf&fbclid=IwY2xjawLaIzxleHRuA2FlbQIxMAABHY-gLjLCKbwuWRZBN7mxwO2zvq9-

[M4eZ9HZTNp6HwuE1vsUOSWEVdYmKPA_aem_uq3eRmpgyzLxlt-g9rlk1g](#) (дата звернення: 08.07.2025).

50. Звіт НАЗК про штат спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, кваліфікація та досвід його працівників, підвищення їх кваліфікації. URL: <https://dap.nazk.gov.ua/kpi/info/pdf/?cid=23&id=4> (дата звернення: 25.03.2025).

51. Звіти ОГП Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2020–2025 роки. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 10.02.2025).

52. Звіти про роботу органів прокуратури за 2019–2024 роки. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-robotu-organiv-prokuraturi-2> (дата звернення: 03.02.2025).

53. Зінченко В.М. Достатність доказів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса: НУ «ОЮА», 2019. 244 с.

54. Зінченко В.М. Достатність доказів у ході закінчення досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 237–240. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2019/65.pdf (дата звернення: 12.04.2025).

55. Карпов Н.С. Криміналістика: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 479 с.

56. Керівні принципи ООН щодо ролі обвинувачів (Прийнято восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй з профілактики злочинності і поведження з правопорушниками. Гавана, Куба, 27 серпня - 7 вересня 1990 року). URL: <https://kdkp.gov.ua/uploads/files/Керівні%20принципи%20щодо%20ролі%20прокурорів.pdf> (дата звернення: 28.03.2025).

57. Кобернюк В.М. Закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014. 20 с.

58. Коваленко А.В. Роль відкриття доказів як складової процесу доказування в українському кримінальному судочинстві. Міжнародна наукова

конференція «*Останні тенденції розвитку філологічної науки та освіти*», Рига, Латвія, 7–8 лютого 2024. С. 164–168.

59. Колос М.І., Стрельбіцька Л.Я. Статус прокурора на стадії досудового розслідування в контексті засади змагальності кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2025. Випуск 88, частина 3. С. 269–276.

60. Колот Н.М. Забезпечення прокурором законності під час закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Випуск № 01, 2025. С. 719–724 DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.120> (дата звернення: 04.04.2025).

61. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, ратифікована Законом №475/97-ВР від 17 липня 1997 року. *Офіційний вісник України*. 1998. №13. 270 с.

62. Конституція України від 28.06.1996 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.03.2025).

63. Концепція судово-правової реформи в Україні: постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 № 2296-12. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 30. 426 с.

64. Копиленко О.Л. Міжнародні стандарти та вітчизняний досвід правового регулювання статусу прокуратури (на основі аналізу проєктів законодавчих актів, внесених на розгляд Верховної Ради України шостого скликання). *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 2. С. 35–44.

65. Коробко Ю.В. Процесуальні повноваження прокурора на етапі закінчення досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 210 с.

66. Крет Г.Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2020. 530 с.
67. Кримінально-процесуальний кодекс України: Кодекс України від 28.12.1960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05/ed20120802#o773> (дата звернення: 06.11.2024).
68. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.03.2025).
69. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Відп.ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Х.: Одісей, 2013. 1104 с. та Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар за заг.ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Носа, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.
70. Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05#o760> (дата звернення: 05.06.2025).
71. Кучинська О.П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників. Монографія. Київ. 2013. 288 с.
72. Лапкін А.В. Диференціація форм закінчення досудового розслідування і роль прокурора в їх застосуванні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. Вип. 3. С. 87–97.
73. Лапкін А.В. Міжнародні стандарти прокуратури як орієнтир європейської інтеграції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. С. 70–76.
74. Лапкін А.В. Періодизація діяльності прокурора в досудовому розслідуванні. *Судова та слідча практика в Україні*. Випуск 6. 2018. С. 116–120.
75. Лапкін А.В. Прокурорський нагляд за законністю закриття кримінальних проваджень. *Прокуратура України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (19 трав. 2016р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України. 2016. С.169-171.

76. Луцик В.В. Повноваження прокурора спрямовані на попередження порушень закону, в ході досудового розслідування, у кримінальному процесі України та Польщі. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 9. С. 162–169.

77. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій: навч. посіб. Київ: Істина, 2005. 456 с.

78. Лобойко Л.М. Наукові висновки для Верховного Суду України з питань неоднакового застосування норм кримінального та кримінального процесуального права (2011–2017 роки): довідково-практичне видання. Х.: ФОП Здоровий Я. А. «Оперативна поліграфія». 2017. 256 с.

79. Луцик В.В. Процесуальний статус прокурора у кримінальному судовому провадженні ФРН. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 175–179.

80. Луцик В.В. Стандарти діяльності прокурора у кримінальному процесі США. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 46–53.

81. Мавдрик М.Я. Становлення та розвиток прокуратури України як інституту захисту прав і свобод людини і громадянина. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 22–35.

82. Маліневський О.М. Зловживання правом адвокатом: теоретичний аспект. *Журнал «Наукові інновації та передові технології»* № 6 (34) 2024. С. 589–605.

83. Маляренко В.Т. Конституційні засади кримінального судочинства. К.: Юрінком Інтер, 1999. 320 с.

84. Меркулова В.О. Звільнення від кримінальної відповідальності: особливості методології дослідження стимулюючого міждисциплінарного інституту. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. №3. С. 78–84.

85. Миронов А.М. Прокурорський нагляд за законністю закриття кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2016. № 1(2). С. 159–164.

86. Мирошниченко Т.М. Щодо питання правової регламентації оцінки доказів у кримінальному процесі. *Кримінальний процес: сучасний вимір та*

проспективні тенденції: перший Харківський кримінальний процесуальний полілог (присвячений 50-річчю кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та 85-річчю від дня народження Ю.М. Грошевого) (м. Харків, 16 грудня 2016 року). Х.: Право, 2017. С. 124–129.

87. Михайленко В.В. Реалізація засади змагальності на стадії досудового розслідування (на матеріалах практики слідчих суддів Вищого антикорупційного суду) URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/185570-realizatsiya-zasadi-zmagalnosti-na-stadiyi-dosudovogo-rozsliduvannya-na-materialakh-praktiki-slidchikh-suddiv-vischogo-antikoruptsiynogo-sudu> (дата звернення: 11.11.2024).

88. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. (2-е вид., перероб. і допов.). К. : Либідь, 1999. 536 с.

89. Михеєнко М.М. Принцип вільної оцінки доказів у радянському кримінальному процесі. *Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні*. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 240 с.

90. Мовчан Г.В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2010. 219 с.

91. Мохонько О.О. Поняття і сутність засади змагальності сторін у кримінальному процесі України. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2015. № 4. С. 250–253.

92. Навроцька В.В. Закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю особи, котра вчинила кримінальне правопорушення чи інше суспільно небезпечне діяння. *Науковий вісник. Львівський державний університет внутрішніх справ*. 2023 С. 85–93.

93. Наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року №4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_004900-12#Text (дата звернення: 11.02.2025).

94. Наказ Генерального прокурора № 509 від 04.11.2020 «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#Text> (дата звернення: 10.12.2024).

95. Наказ Генерального прокурора № 309 від 30 вересня 2021 року «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

96. Наказ Генерального прокурора № 258 від 12.09.2023 «Про організацію роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0258905-23#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

97. Наказ Генерального прокурора № 263 від 28.10.2024 «Про організацію діяльності органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0263905-24#Text> (дата звернення: 10.12.2024).

98. Наказ НАБУ, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України та Вищого антикорупційного суду № 175/390/57/72 від 15.12.2021 «Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21#Text> (дата звернення: 14.03.2025).

99. Нижник Г.П. Перевірка прокурором законності рішень про закриття кримінального провадження: прокурорський нагляд чи процесуальне керівництво? *Науковий вісник УжНУ*. Серія Право. Випуск 89: частина 3. С. 404–409.

100. Нижник Г.П. Роль та функції прокурора при відкритті матеріалів іншої стороні. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 748–754.

101. Нижник Г.П. Досвід європейських країн щодо функцій прокурора на завершальному етапі досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 455–462.

102. Нижник Г.П. Реалізація прокурором принципу змагальності на завершальному етапі досудового розслідування. *Юридичний електронний журнал*. 2024. № 12. С. 647–650.

103. Nyzhnyk Grygorii. Countering illegal activities of the defender: the function of the prosecutor in the criminal proceedings. *Visegrad journal on human rights*. 2020. №5. С. 166–170.

104. Нижник Г.П. Перспективи удосконалення чинного законодавства щодо протидії процесуальним зловживанням при відкритті матеріалів іншої сторони. «Березневі читання пам'яті Василя Попелюшка»: матеріали круглого столу (31 березня 2025 року). Острог. С. 91–95

105. Нижник Г.П. Особливості відкриття матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій. Матеріали XIII Всеукраїнської наукової конференції студентів та аспірантів «Кримінальний процес очима молодих дослідників» (15 травня 2025 року). Харків. С. 107–111.

106. Нижник Г.П. Відкриття матеріалів стороною захисту: право чи обов'язок? Міжнародна науково-практична конференція «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (30 травня 2025 року). Хмельницький. С. 153–156

107. Нижник Г.П. Практичні проблеми протидії незаконній діяльності захисника при відкритті матеріалів іншої сторони та правові засоби їх вирішення. *Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні*: збірник матеріалів XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 травня 2022 року). Рівне. С. 198–202

108. Ніколайчук Г.А. Повноваження прокурора та їх реалізація у судовому провадженні.: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів. 2019. 262 с.

109. Нор В.Т. Істина у кримінальному судочинстві: ідея, догма права, реалізація. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2010. №2. С. 1–14.

110. Нор В.Т. Проблеми теорії і практики судових доказів: навч. посібник для студентів юридичних вузів. Львів: 1978, вид-во ЛДУ. 110 с.

111. Павич Х.М. Закриття кримінального провадження судом першої інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет імені Івана Франка. Львів, 2017. 233 с.

112. Павлишин А.А. Процесуальна форма як інструмент забезпечення достовірності доказів у кримінальному процесі. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 204–211.

113. Подкопаєв С.В. Якість кримінального процесуального закону як умова результативної та ефективної діяльності прокурора. *Публічне право*. № 2 (38) (2020). С. 99–105.

114. Попелюшко О.В. Доказування у кримінальній справі: логічний аспект. *Наукові записки: серія «Право»*. Випуск 7. Острог, 2006. С. 110–118.

115. Попелюшко О.В. Принцип забезпечення доведеності вини в кримінальному судочинстві. *Проблеми кримінального процесу та захисту у кримінальній справі*. Острог, 2008. С. 156–163.

116. Попелюшко В.О. Чи можливий справжній змагальний судовий розгляд в українському кримінальному процесі? *Право України*. 2006. №3. С. 94–97.

117. Постанова Кабінету Міністрів України №476 від 30.04.2024 «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні» URL: <https://zako.rada.gov.ua/laws/show/476-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.07.2025).

118. Постанова ВС від 05.06.2025 у справі № 552/6926/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/> (дата звернення: 07.07.2025).

119. Постанова ВС від 13.09.2023 у справі № 752/15156/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113536465> (дата звернення: 20.11.2024).

120. Постанова ВС від 22.02.2022 у справі № 543/1309/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103906811> (дата звернення: 20.11.2024).

121. Постанова ВС від 14.07.2022 у справі № 183/6198/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105402409> (дата звернення: 20.11.2024).
122. Постанова ВС від 28.09.2021 у справі № 758/12538/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100063308>(дата звернення: 21.11.2024).
123. Постанова ВС від 21.02.2024 у справі № 359/7681/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117277334>(дата звернення: 21.11.2024).
124. Постанова ВС від 21.02.2023 у справі № 760/2257/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109176660> (дата звернення: 22.11.2024).
125. Постанова ВС від 10.11.2022 у справі № 203/2076/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107251801>(дата звернення: 22.11.2024).
126. Постанова ВС від 28.05.2024 у справі № 541/1560/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119523487> (дата звернення: 20.10.2024).
127. Постанова ВС від 16.10.2019 у справі № 640/6847/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85174578> (дата звернення: 13.03.2024).
128. Постанова ВС від 15.10.2024 у справі № 303/1425/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122333175> (дата звернення: 11.04.2025).
129. Постанова ВС від 21.11.2023 у справі № 991/722/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115409309> (дата звернення: 10.04.2025).
130. Постанова ВС від 16.10.2024 у справі № 279/315/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122510897> (дата звернення: 29.03.2025).
131. Постанова ВС від 24.11.2016 у справі № 5-328кc16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63392983> (дата звернення: 03.02.2025).
132. Постанова ВС від 17.01.2023 у справі № 662/2625/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108488332> (дата звернення: 12.12.2024).
133. Постанова ВС від 08.04.2024 у справі № 192/1505/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118393632> (дата звернення: 13.12.2024).
134. Постанова ВС від 23.11.2022 у справі № 373/108/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107556900> (дата звернення: 20.12.2024).
135. Постанова ВС від 16.01.2023 у справі № 635/7519/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108526621> (дата звернення: 23.12.2024).

136. Постанова ВС від 15.09.2021 у справі № 711/3111/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99687323> (дата звернення: 05.04.2023).
137. Постанова ВС від 15.04.2024 у справі № 753/25892/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118520015> (дата звернення: 15.04.2025).
138. Постанова ВС від 17.04.2024 у справі №520/4615/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118519998> (дата звернення: 26.04.2025).
139. Постанова ВС від 06.04.2021 у справі № 364/439/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96342826> (дата звернення: 30.03.2024).
140. Постанова ВС від 26.09.2023 у справі № 132/3806/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114086665> (дата звернення: 20.10.2024).
141. Постанова ВС 23.01.2025 у справі №759/7753/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124718069> (дата звернення: 10.05.2025).
142. Постанова ВС від 15.06.2021 у справі №305/2022/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98083502> (дата звернення: 15.11.2023).
143. Постанова ВС від 05.09.2023 у справі № 333/1286/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113324601> (дата звернення: 14.10.2023).
144. Постанова ВС від 28.04.2021 у справі №759/833/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96669438> (дата звернення: 22.09.2023).
145. Постанова ВС від 22.02.2021 у справі № 754/7061/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95139651> (дата звернення: 21.11.2023).
146. Постанова ВС від 31.08.2022 у справі № 756/10060/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141457> (дата звернення: 21.12.2023).
147. Постанова ВС від 30.05.2024 у справі № 167/1442/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119493855> (дата звернення: 21.12.2023).
148. Постанова ВС від 16.01.2025 у справі № 935/2746/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124522432> (дата звернення: 28.06.2025).
149. Постанова ВС від 13.02.2020 у справі №755/6685/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87760561> (дата звернення: 11.12.2023).
150. Постанова ВС від 26.10.2023 у справі № 608/1733/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114581900> (дата звернення: 20.02.2024).

151. Постанова ВС від 24.01.2023 у справі № 727/9754/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108710739> (дата звернення: 26.06.2024).
152. Постанова ВС від 26.07.2022 у справі № 727/7987/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105505293> (дата звернення: 03.09.2024).
153. Постанова ВС від 10.04.2024 у справі № 344/12022/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118422077> (дата звернення: 01.11.2024).
154. Постанова ВС від 13.12.2021 у справі № 754/2818/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102050968> (дата звернення: 12.01.2023).
155. Постанова ВС від 17.10.2023 у справі № 455/844/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114423741> (дата звернення: 24.09.2024).
156. Постанова ВС від 15.09.2021 у справі №713/1699/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99687321> (дата звернення: 24.08.2023).
157. Постанова ВС від 02.09.2021 у справі № 758/6127/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99426218> (дата звернення: 24.08.2023).
158. Постанова ВС від 02.09.2021 у справі № 722/910/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99426259> (дата звернення: 24.08.2023).
159. Постанова ВС від 17.08.2021 у справі № 688/1436/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99088533> (дата звернення: 24.08.2023).
160. Постанова ВС від 17.06.2021 у справі № 755/15128/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97736441> (дата звернення: 24.08.2023).
161. Постанова ВС від 05.08.2021 у справі № 726/394/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98882026> (дата звернення: 24.08.2023).
162. Постанова ВС від 18.05.2021 у справі № 162/512/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97034837> (дата звернення: 24.08.2023).
163. Постанова ВС від 10.03.2021 у справі № 514/662/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95616561> (дата звернення: 24.08.2023).
164. Постанова ВС від 18.10.2023 у справі № 128/3780/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114357486> (дата звернення: 02.02.2025).
165. Постанова ВС від 27.09.2023 у справі № 729/521/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113867340> (дата звернення: 02.02.2025).

166. Постанова ВС від 22.08.2023 у справі № 334/3698/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113282425> (дата звернення: 02.02.2025).
167. Постанова ВС від 25.09.2023 у справі № 208/2160/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113817314> (дата звернення: 02.02.2025).
168. Постанова ВС від 17.05.2023 у справі № 607/20877/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111036691> (дата звернення: 10.04.2025).
169. Постанова ВС від 17.03.2020 у справі № 691/1358/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88401654> (дата звернення: 05.05.2025).
170. Постанова ВС від 11.11.2021 у справі № 721/104/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101240845> (дата звернення: 06.05.2025).
171. Постанова ВС від 07.06.2022 у справі № 462/1710/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104849853> (дата звернення: 07.07.2025).
172. Постанова ВС від 09.03.2023 у справі № 359/6765/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109548036> (дата звернення: 07.07.2025)
173. Ухвала ВС від 30.05.2018 у справі №676/7346/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74440103> (дата звернення: 13.03.2025).
174. Постанова ВС від 27.12.2022 у справі № 607/21493/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108225982> (дата звернення: 14.03.2025).
175. Постанова ВС від 01.08.2024 у справі № 308/4632/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120838478> (дата звернення: 13.03.2025).
176. Постанова ВС від 09.10.2024 у справі № 276/900/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122302636> (дата звернення: 13.07.2025).
177. Постанова ВС від 09.07.2024 у справі № 147/197/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120342067> (дата звернення: 13.07.2025).
178. Постанова ВС від 18.06.2024 у справі № 183/1682/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119941030> (дата звернення: 13.07.2025).
179. Постанова ВС від 20.06.2024 у справі № 202/6609/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120029807> (дата звернення: 13.07.2025).
180. Постанова ВС від 24.10.2022 у справі № 216/4805/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107050550> (дата звернення: 15.07.2025).

181. Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 року № 1104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-п#n19> (дата звернення: 29.01.2025).

182. Пояснювальна записка до проекту КПК України від 12.01.2012. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42312 (дата звернення: 17.01.2025).

183. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо удосконалення окремих положень про судовий розгляд та досудове розслідування №5661 від 14.06.2021. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/26991> (дата звернення: 15.06.2025).

184. Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя від 6 жовтня 2000 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf (дата звернення: 12.11.2024).

185. Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя. URL: [https://kdkp.gov.ua/uploads/files/28.%20Рекомендація%20Rec%20\(2000\)%2019%20щодо%20ролі%20прокуратури%20у%20системі%20кримінального%20правосуддя.pdf](https://kdkp.gov.ua/uploads/files/28.%20Рекомендація%20Rec%20(2000)%2019%20щодо%20ролі%20прокуратури%20у%20системі%20кримінального%20правосуддя.pdf) (дата звернення: 26.03.2025).

186. Резнікова В.В. Зловживання правом: поняття та ознаки. *Університетські наукові записки*. № 1 (45). 2013. С. 23–35.

187. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 28.03.2025).

188. Рішення Європейського суду з прав людини по справі “Роу і Девіс проти Сполученого Королівства” (Rowe and Davis v. the United Kingdom) від 16 лютого 2000 року. Заява № 28901/95. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58496%22%5D%7D> (дата звернення: 20.06.2025).

189. Рішення Європейського суду з прав людини по справі “Мірілашвілі проти Росії” (Mirilashvili v. Russia) від 11 грудня 2008 року. Заява № 6293/04. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-90099%22%5D%7D> (дата звернення: 20.06.2025).

190. Рішення Європейського суду з прав людини по справі “Леас проти Естонії” (Leas v. Estonia) від 6 березня 2012 року. Заява № 59577/08. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-109343%22%5D%7D> (дата звернення: 21.06.2025).

191. Рішення Європейського суду з прав людини по справі “Матанович проти Хорватії” (Matanović v. Croatia) від 4 квітня 2017 року. Заява № 2742/12. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-172466%22%5D%7D> (дата звернення: 21.06.2025).

192. Рішення Кваліфікаційної дисциплінарної комісії прокурорів №202дп-23 від 11.10.2023. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2023/10/11/4244> (дата звернення: 10.03.2025).

193. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» №2-рп/2016 від 01.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text> (дата звернення: 09.02.2025).

194. Рогач О.Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження: монографія. Ужгород: Ліра. 2011. 368 с.

195. Романюк В.М. Розуміння звільнення від кримінальної відповідальності через призму соціальної справедливості. *Університетські наукові записки*. 2020. № 3-4 (75-76). С. 320–328.

196. Рось Г.В. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ, 2009. 253 с.

197. Рось Г.В. Щодо визначення системи підстав до закриття кримінального провадження. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 22. С. 70–78.

198. Руденко М.В. Сутність прокурорського процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 2. С. 34–38.

199. Сергєєва Д.Б. Проблеми визначення достовірності доказу як його властивості за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Юрист України*. 2013. № 4. С. 106–111.

200. Сімонович Д.В. Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження: монографія. Харків, 2016. 443 с.

201. Смуригін О.О. Внутрішнє переконання при оцінці доказів. *Закарпатські правові читання: мат. II Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів (29–30 квітня 2010 року, м. Ужгород) : у 2-х томах*. Ужгород, 2010. Т. 2. С. 321–323.

202. Соловей Г.В. Теоретичні аспекти принципу змагальності в кримінальному процесі. *Форум права*. 2012. № 1. С. 883–887.

203. Степаненко О.В. Принцип доцільності в кримінально-правовій доктрині та кримінальному законодавстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2017. 249 с.

204. Стрілецька О.В. Принцип змагальності в кримінальному процесі: стан, проблеми реалізації, перспективи вдосконалення: дис. ... доктор філософії:

за спеціальністю 081 «Право». Державний податковий університет. Ірпінь, 2024. 212 с.

205. Татаров О.Ю. Практичні та організаційні проблеми діяльності органів досудового розслідування за новим КПК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2012. №4. С. 445–457.

206. Тепак С.Я. Сутність достовірності доказів як їх процесуальної властивості у кримінальному провадженні: доктринальні підходи і судова практика. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 270–278.

207. Тихомиров Д.О. Зловживання правом як відхилення від правомірної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 38(1). С. 26–29.

208. Тітко І.А. Новий КПК: проблеми, виявлені практикою. *Адвокатське бюро*. 2013. № 1. С. 45–49.

209. Токаренко І.В. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2016. 197 с.

210. Токаренко К.В. Поняття й сутність закриття кримінального провадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. Вип. 1(4). С. 108–110.

211. Токаренко К.В. Рішення слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження. *Юридична наука*. 2016. № 1. С. 148–155.

212. Толочко О.М. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні: структурно-функціональний аспект. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 49–55.

213. Торбас О.О., Чебанов А.В. Відкриття матеріалів іншій стороні в порядку ч. 11 ст. 290 КПК України: аналіз практики Верховного Суду. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 1 (54) 2024. С. 136–139

214. Торбас О.О. *Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України: монографія*. Одеса: Юридична література, 2015. 168 с.

215. Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 «Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> (дата звернення: 07.07.2025).

216. Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733> (дата звернення: 10.12.2024).

217. Ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 13.04.2017 справа 204/7561/16-К. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66087122> (дата звернення: 12.12.2024).

218. Циганюк Ю.В. Внутрішній системний зв'язок засади презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини. *Вісник кримінального судочинства*. № 4/2015. С. 96–102

219. Шилова Д.В. Класифікація підстав до закриття кримінальної справи. *Університетські наукові записки*. 2010. № 1. С. 152–159.

220. Шульган І.І. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як окрема функція органів прокуратури. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 837. С. 516–520.

221. Щербак К.В. Сучасні погляди на повноваження прокурора під час здійснення дізнання. *Європейські перспективи*. 2022. № 4. С. 273–280.

222. Щиголь О.В. Монографія. Гарантії прав потерпілого та досудовому розслідуванні. Харків 2024. 300 с.

223. Хрущ О.О. Діяльність прокурора під час відкриття матеріалів кримінального провадження за законодавством України та зарубіжних країн. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2 (48). С. 95–99.

224. Яворський Б.І. Ознайомлення сторони захисту із матеріалами кримінальної справи як елемент в реалізації інституту сприяння захисту. *Адвокат*. 2009. № 3. С. 4–8.

225. California District Attorneys Association, Uniform Crime Charging Standards, Section 1.4 ('The DA's Standard for Charging Cases') URL: <https://sfbos.org/section-14-das-standard-charging-cases> (дата звернення: 01.08.2025).

226. Crime Charging adopted by the California District Attorneys Association (Electronic resource). URL: <http://sfbos.org/section-14-das-standard-charging-cases> (дата звернення: 5.03.2025).

227. Gilliéron G. Public Prosecutors in the United States and Europe. Zurich, Springer International Publishing. 2014. 362 p.

228. Kodeks postępowania karnego - KPK. System informacji prawnej LexLege: akty prawne, orzecznictwo, wzory dokumentów. URL: <https://lexlege.pl/kodeks-postepowania-karnego/> (дата звернення: 14.03.2025).

229. Ministero della giustizia | XVIII LEG. - Schema di D.Lgs. - recante attuazione della legge 26 novembre 2021, n. 206, recante delega al governo per l'efficienza del processo civile e per la revisione della disciplina degli strumenti di risoluzione alternativa delle controversie e misure urgenti di razionalizzazione dei procedimenti in materia di diritti delle persone e delle famiglie nonché in materia di esecuzione forzata. Ministero della giustizia. URL: https://www.giustizia.it/giustizia/it/mg_1_2_1.page?contentId=SAN412227 (дата звернення: 10.03.2025).

230. Moeller U. Pre-trial procedure in germany. A comparative analysis of pre-trial procedure in europe: the search for an ideal model. ed. by E. Johnston, R. Erbaş, D. Jasinski. Istanbul, 2020. P. 87–107. URL: <https://iupress.istanbul.edu.tr/en/book/a-comparative-analysis-of-pre-trial-procedure-in-europe-the-search-for-an-ideal-model/chapter/pre-trial-procedure-in-germany> (дата звернення: 13.03.2025).

231. Opinion No. 4 (2009) CCPE & Opinion No. 12 (2009) CCJE «Judges and Prosecutors in a Democratic Society» (так звану «Bordeaux Declaration»), Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/1680747391> (дата звернення: 10.08.2025).

232. Pizzi W. T., Marafioti L. *The New Italian Code of Criminal Procedure: The Difficulties of Building an Adversarial Trial System on a Civil Law Foundation*. Yale Journal of International Law. 1992. Vol. 17. P. 1.

233. Sepúlveda C., & Wilenmann J. (2022). Structuring prosecutorial power. *Legal Studies*, 42(4), 680–695. URL: <https://doi.org/10.1017/lst.2022.14> (дата звернення: 01.08.2025).

234. Snohomish County Prosecuting Attorney's Office. *Charging and Disposition Standards*. 2021 Everett, WA: Snohomish County, 2021. 45 с. URL: <https://snohomishcountywa.gov/DocumentCenter/View/47736/Charging-and-Disposition-Standards-2021?bidId=> (дата звернення: 02.08.2025).

235. StPO - nichtamtliches Inhaltsverzeichnis. Gesetze im Internet. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/> (дата звернення: 13.03.2025).

236. Wielec M. Forms of prosecuting in the Polish criminal trial. *Central European Academy Law Review*. 2023. Vol. 1, no. 1. P. 25–38. URL: <https://doi.org/10.62733/2023.1.25-38> (дата звернення: 10.03.2025).

ДОДАТОК 1

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Nyzhnyk Grygorii. Countering illegal activities of the defender: the function of the prosecutor in the criminal proceedings. *Visegrad journal on human rights*. 2020. №5. С. 166–170. <https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/11/VJHR-521-Last.pdf>
2. Нижник Г.П. Роль та функції прокурора при відкритті матеріалів іншої стороні. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 748–754. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/5_2024/109.pdf
3. Балацька О.Р., Нижник Г.П. Еволюція інституту відкриття матеріалів кримінального провадження в контексті забезпечення права на захист. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Випуск 2/2025. С. 935–940. <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/141.pdf>
4. Нижник Г.П. Реалізація прокурором принципу змагальності на завершальному етапі досудового розслідування. *Юридичний електронний журнал*. 2024. № 12. С. 647–650. http://lsej.org.ua/12_2024/154.pdf
5. Нижник Г.П. Досвід європейських країн щодо функцій прокурора на завершальному етапі досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 455–462. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/1_2025/1_2025.pdf DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.66>
6. Нижник Г.П. Перевірка прокурором законності рішень про закриття кримінального провадження: прокурорський нагляд чи процесуальне керівництво?. *Науковий вісник УжНУ*. 2025. Серія Право. Випуск 89: частина 3. С. 404–409. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/89-part-3.pdf>

ДОДАТОК 2

Відомості про апробацію результатів дисертації

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

1. Нижник Г.П. Правові засоби протидії зловживання правом захисника на досудовому розслідуванні. *Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні*: збірник матеріалів X Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 травня 2020 року). Рівне. 2020. С. 215–219

2. Нижник Г.П. Практичні проблеми протидії незаконній діяльності захисника при відкритті матеріалів іншій стороні та правові засоби їх вирішення. *Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні*: збірник матеріалів XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 травня 2022 року). Рівне. 2022. С. 198–202

3. Нижник Г.П. Перспективи удосконалення чинного законодавства щодо протидії процесуальним зловживанням при відкритті матеріалів іншій стороні. *«Березневі читання пам'яті Василя Попелюшка»*: матеріали круглого столу (31 березня 2025 року). Острог. 2025. С. 91–96.

4. Нижник Г.П. Особливості відкриття матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій. Матеріали XIII Всеукраїнської наукової конференції студентів та аспірантів *«Кримінальний процес очима молодих дослідників»* (15 травня 2025 року). Харків. 2025. С. 107–111

5. Нижник Г.П. Відкриття матеріалів стороною захисту: право чи обов'язок? Міжнародна науково-практична конференція *«Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції»* (30 травня 2025 року). Хмельницький. 2025. С. 153–156

ДОДАТОК 3

Анкетування прокурорів

у межах дисертаційного дослідження «Роль прокурора на завершальному етапі досудового розслідування»

1. Чи приймали Ви самостійне рішення про закриття кримінального провадження стосовно підозрюваного?

- Ні
- Так, у зв'язку з відсутністю події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України)
- Так, у зв'язку з відсутністю складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України)
- Так, у зв'язку з відсутністю достатніх доказів причетності особи до вчинення кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України)
- Так, у зв'язку з наступною декриміналізацією діяння (п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України)
- Так, у зв'язку зі смертю підозрюваного (п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України)
- Так, інше (вкажіть підставу)

2. Чи вважаєте Ви доцільним скасування положення Наказу ОГП № 309 у частині обов'язку прокурора передавати матеріали закритого провадження стосовно підозрюваного для перевірки керівництву вищого рівня?

- Так, доцільно
- Ні, недоцільно
- Потрібне уточнення/альтернатива

3. Як Ви оцінюєте вплив Наказу ОГП № 309 на Вашу готовність ухвалювати рішення про закриття кримінального провадження стосовно підозрюваного?

- Суттєво стримує
- Помірно впливає

- Не має впливу
- Сприяє дотриманню законності

4. Чи погоджуєтесь Ви з думкою, що низький відсоток рішень про закриття кримінальних проваджень стосовно підозрюваних пов'язаний із ризиками дисциплінарного переслідування прокурорів?

- Так
- Частково
- Ні

5. Як Ви оцінюєте роль статистичних показників у прийнятті рішення про скасування постанов про закриття кримінального провадження?

- Часто змушений(а) скасовувати постанови задля досягнення «необхідного рівня показників»
- Іноді враховую статистику при ухваленні рішень
- Статистика не впливає на мої процесуальні рішення

6. Наскільки Ви оцінюєте своє навантаження під час виконання функцій із відкриття матеріалів іншій стороні на завершальному етапі досудового розслідування?

- Дуже високе – потребує значних зусиль і часу
- Помірне – виконується в межах звичайного навантаження
- Низьке – переважно здійснюється слідчим

7. Чи виникали у Вашій практиці випадки, коли результати НСРД, які могли містити докази на користь підозрюваного, не були відкриті стороні захисту з огляду на рішення про їх знищення?

- Так, неодноразово
- Так, але у виняткових випадках
- Ні, всі релевантні матеріали відкривалися
- Важко відповісти

8. Чи підтримуєте Ви запровадження законодавчої заборони на знищення матеріалів НСРД до моменту набрання законної сили вироком суду з одночасним правом сторони захисту звертатися з клопотанням про їх розсекречення та долучення до матеріалів провадження?

- Так, повністю підтримую
- Підтримую лише за умови встановлення судового контролю за розсекреченням
- Не підтримую – це створить загрози для національної безпеки та методів оперативної роботи
- Частково підтримую – лише щодо тих матеріалів, які містять ознаки виправдувального або пом'якшуючого змісту

9. Чи здійснюєте Ви контроль за фактичним надходженням обвинувального акта до суду?

- Так, обов'язково – особисто перевіряю
- Зазвичай покладаюся на канцелярію/інших працівників
- Залежить від обставин
- Ні, вважаю це технічним завданням

10. Чи доводилося Вам особисто складати обвинувальний акт у зв'язку з незгодою із його змістом, запропонованим слідчим або дізнавачем? Якщо так – з чим саме була пов'язана незгода?

- через незгоду з правовою кваліфікацією
- через невідповідність фабули обвинувачення фактичним обставинам
- через логічну або структурну неузгодженість акту
- інше

11. Чи доводилося Вам особисто складати обвинувальний акт у зв'язку з незгодою із його змістом, запропонованим слідчим або дізнавачем? Якщо ні – яким чином зазвичай досягається узгодження змісту обвинувального акта?

- обвинувальний акт доопрацьовується слідчим (дізнавачем) до стану, що відповідає вказівкам прокурора
- вважаю це результатом ефективного процесуального керівництва
- інше пояснення

12. Чи були у Вашій практиці були випадки повернення обвинувального акта судом на підготовчому засіданні?

- Такі випадки мали місце неодноразово
- Так, траплялись поодинокі випадки
- Ні, з такими ситуаціями не стикався(лась)

13. Якщо у Вашій практиці були випадки повернення обвинувального акта судом на підготовчому засіданні, якими були Ваші подальші дії (можна обрати кілька варіантів)?

- Особисто склав(ла) новий обвинувальний акт і подав(ла) до суду без відновлення розслідування
- Матеріали були повернуті слідчому (дізнавачу) для доопрацювання
- Було прийнято рішення про відновлення досудового розслідування
- Було повторно відкрито матеріали стороні захисту
- Інше

14. На Вашу думку, зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні:

- Поширене явище
- Має місце лише в окремих провадженнях
- Є перебільшеним поняттям
- Взагалі не є суттєвою проблемою

15. Хто, на Ваш погляд, найчастіше вдається до процесуальних зловживань?

- Адвокати
- Підозрювані

- Представники потерпілої сторони
- Сторона обвинувачення

16. Які зловживання Ви зустрічали найчастіше? (оберіть до 3-х)

- Необґрунтовані або повторювані клопотання
- Навмисна неявка до органів досудового розслідування
- Зміна захисника з метою затягування
- Ухилення від отримання повідомлення про відкриття матеріалів досудового розслідування
- Тривале ознайомлення з матеріалами досудового розслідування

17. Як часто Ви зіштовхуєтесь з такими зловживаннями на завершальному етапі досудового розслідування?

- Постійно
- Часто
- Іноді
- Рідко
- Ніколи

18. Чи доводилося Вам звертатися до слідчого судді щодо обмеження строків ознайомлення з матеріалами досудового розслідування?

- Так, неодноразово
- Так, 1–2 рази
- Ніколи

19. Як Ви оцінюєте ефективність вже наявних механізмів протидії процесуальним зловживанням?

- Ефективні
- Частково ефективні
- Недієві
- Відсутні

20. На Вашу думку, чи має прокурор володіти більш широкими повноваженнями для реагування на процесуальні зловживання?

- Так, безумовно
- Частково
- Ні

21. Як Ви ставитеся до ідеї надання прокурору повноваження звертатися до слідчого судді з клопотанням про накладення грошового стягнення за процесуальні зловживання?

- Позитивно
- Нейтрально
- Негативно
- Потребує додаткового обговорення

22. Чи підтримуєте Ви запровадження механізму офіційного повідомлення захисника про завершення досудового розслідування та відкриття матеріалів кримінального провадження шляхом надсилання такого повідомлення на його офіційну електронну адресу?

- Так, повністю підтримую – це забезпечить належну процесуальну фіксацію
- Підтримую за умови наявності технічної можливості та нормативного регулювання
- Частково підтримую – лише в умовах воєнного стану або в разі ухилення сторони захисту від вручення
- Не підтримую – повідомлення має здійснюватися виключно особисто, в традиційній письмовій формі

23. Чи підтримуєте Ви ідею електронного ознайомлення захисника з матеріалами досудового розслідування (наприклад, через систему “іКейс”, надання електронних копій тощо)?

- Так, повністю – це сучасно, ефективно і зручно для сторін

- Підтримую за наявності технічної можливості та підтвердження доступу захисника
- Частково підтримую – лише у виняткових випадках (наприклад, при значному обсязі матеріалів, відсутності доступу до органу досудового розслідування тощо)
- Не підтримую – сторона захисту має особисто ознайомлюватися з матеріалами в установленому місці

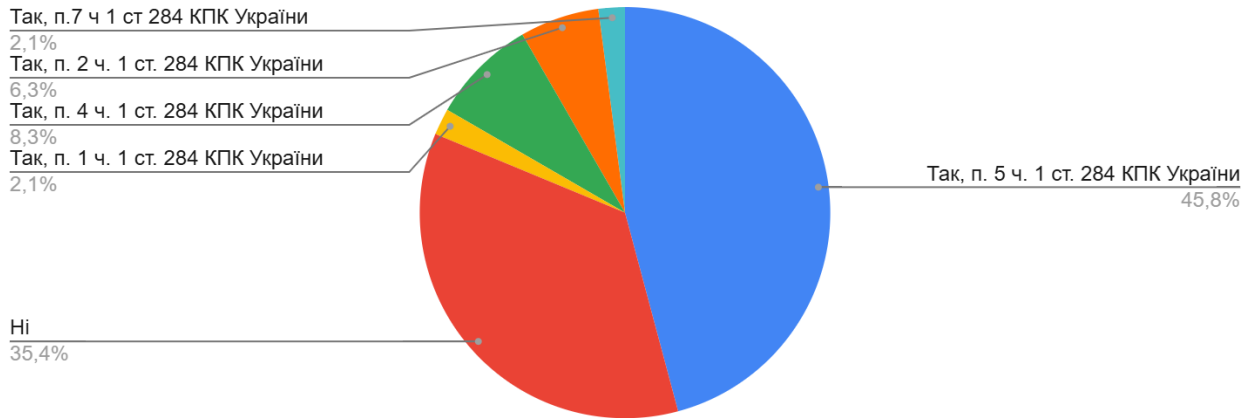
24. Чи сприяла б, на Вашу думку, цифровізація кримінального провадження зменшенню випадків зловживання процесуальними правами?

- Так
- Ні
- Лише за умови дотримання процесуальних гарантій
- Важко відповісти

результати опитування 148 прокурорів Волинської, Рівненської, Закарпатської областей та Офісу ГП, що здійснюють процесуальне керівництво

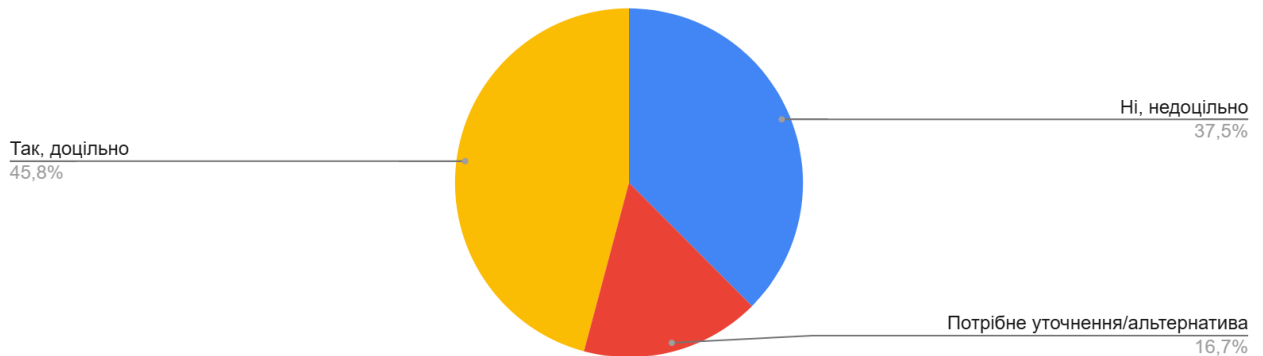
1.

Чи приймали Ви самостійне рішення про закриття кримінального провадження стосовно підозрюваного?

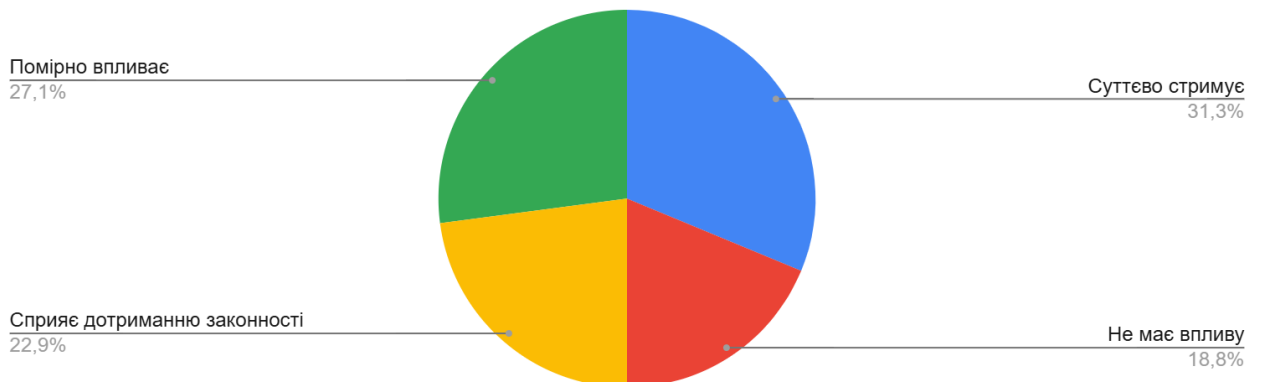
2.

Чи вважаєте Ви доцільним скасування положення Наказу ОГП № 309 у частині обов'язку прокурора передавати матеріали закритого провадження стосовно під...

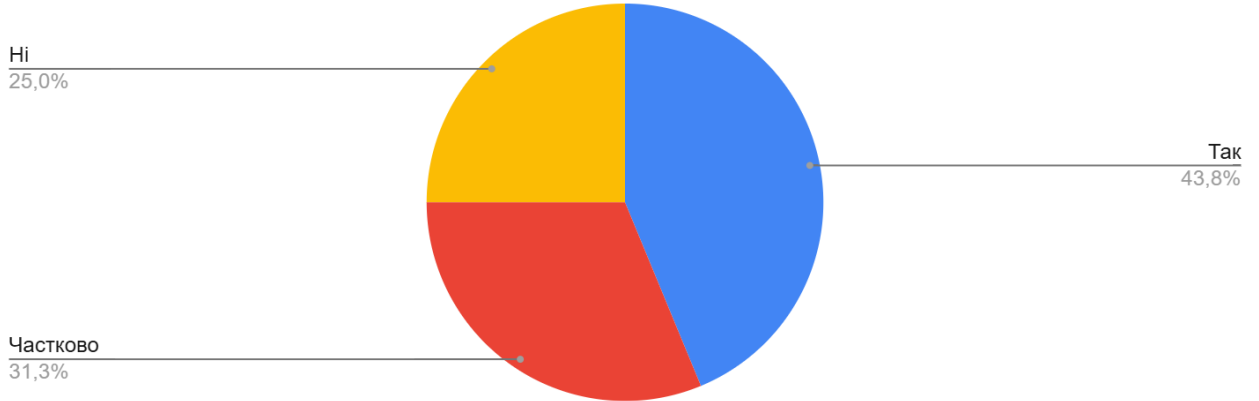
3.

Як Ви оцінюєте вплив Наказу ОГП № 309 на Вашу готовність ухвалювати рішення про закриття кримінального провадження стосовно підозрюваного?"

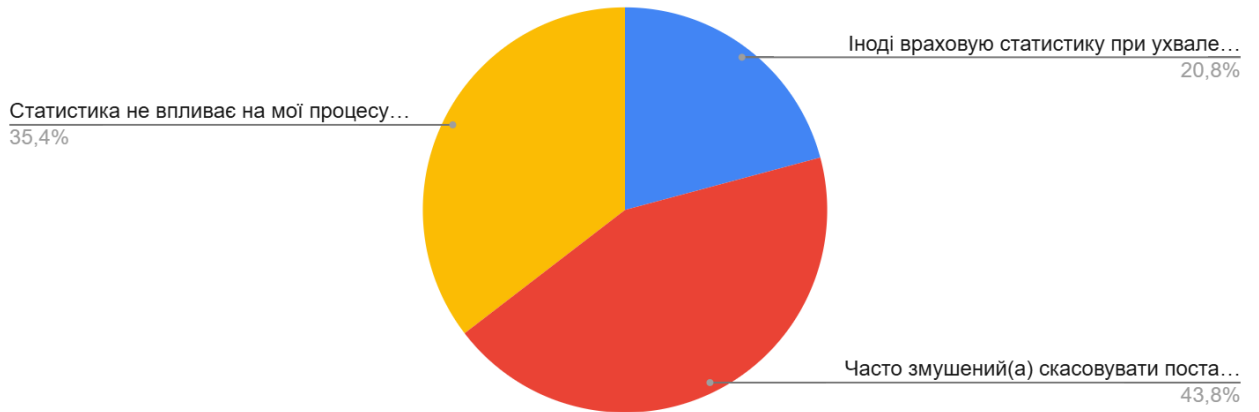
4.

Чи погоджуєтесь Ви з думкою, що низький відсоток рішень про закриття кримінальних проваджень стосовно підозрюваних пов'язаний із ризикам...

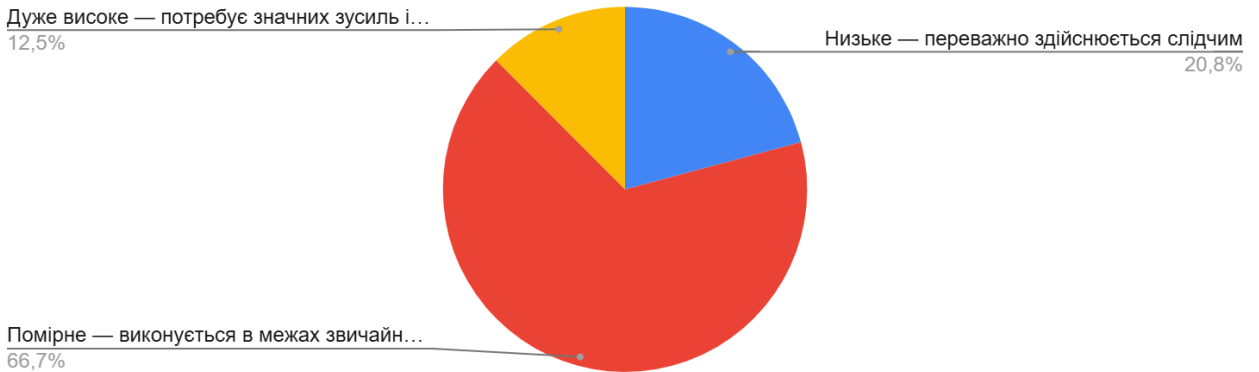
5.

Як Ви оцінюєте роль статистичних показників у прийнятті рішення про скасування постанов про закриття кримінального провадження?"

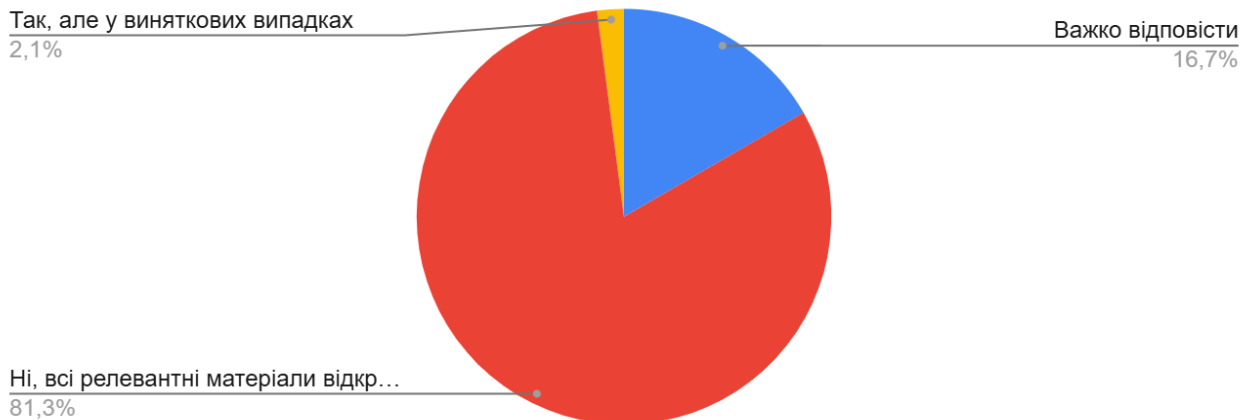
6.

Наскільки Ви оцінюєте своє навантаження під час виконання функцій із відкриття матеріалів іншій стороні на завершальному етапі досудового роз...

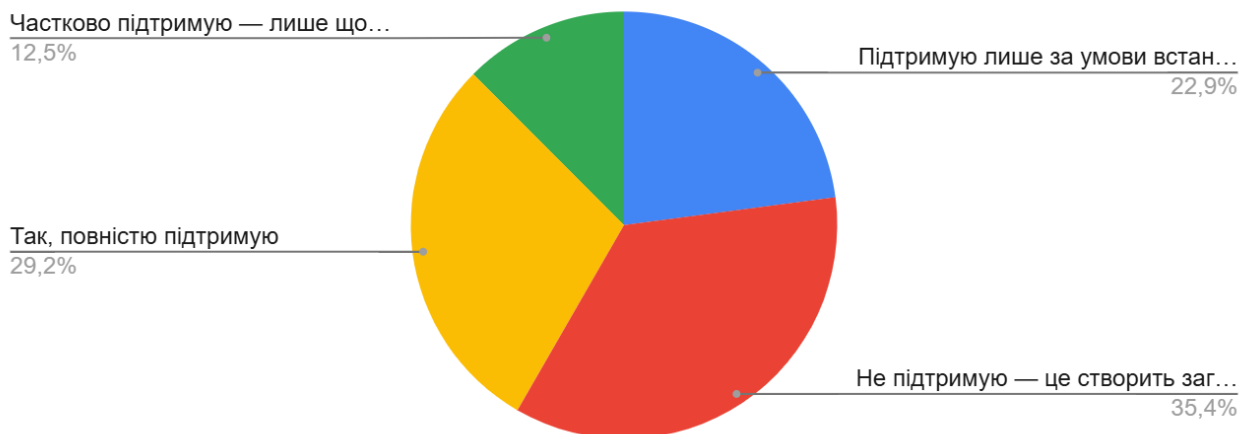
7.

Чи виникали у Вашій практиці випадки, коли результати НСРД, які могли містити докази на користь підозрюваного, не були відкриті...

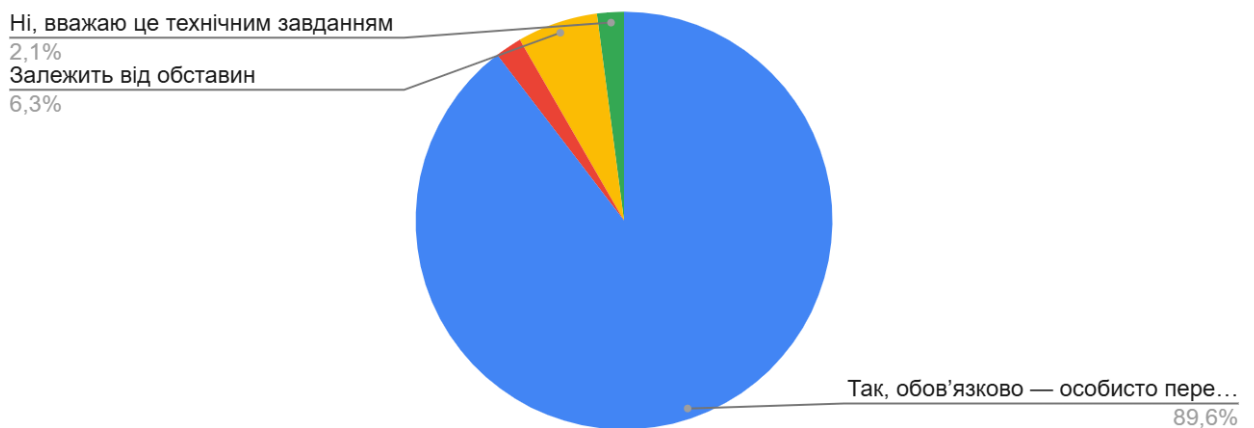
8.

Чи підтримуєте Ви запровадження законодавчої заборони на знищення матеріалів НСРД до моменту набрання законної сили...

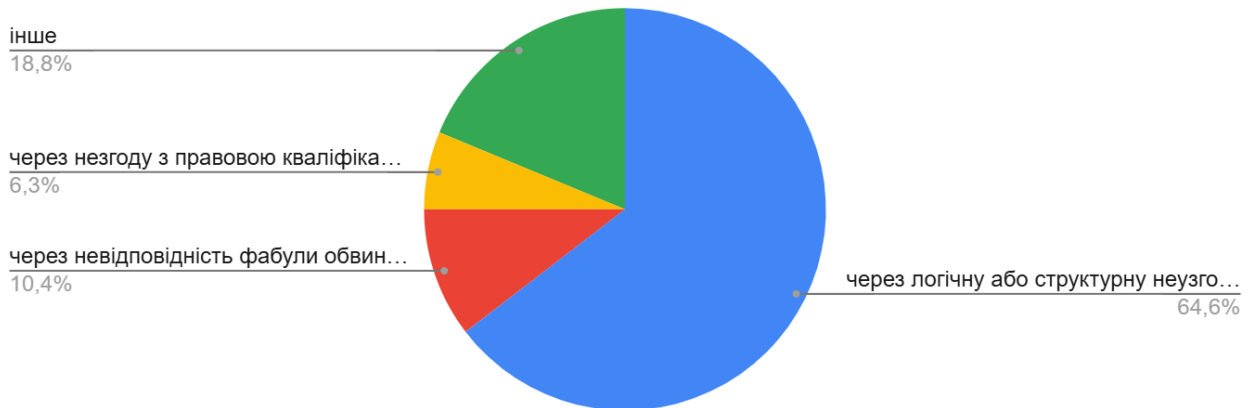
9.

Кількість значень для "Чи здійснюєте Ви контроль за фактичним надходженням обвинувального акта до суду?"

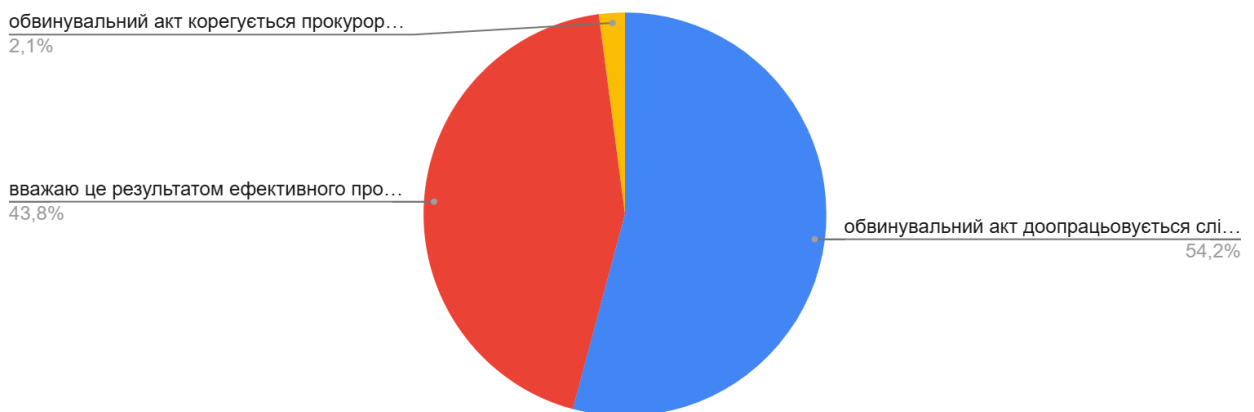
10.

Чи доводилося Вам особисто складати обвинувальний акт у зв'язку з незгодою із його змістом, запропонованим слідчим або дізнавачем?...

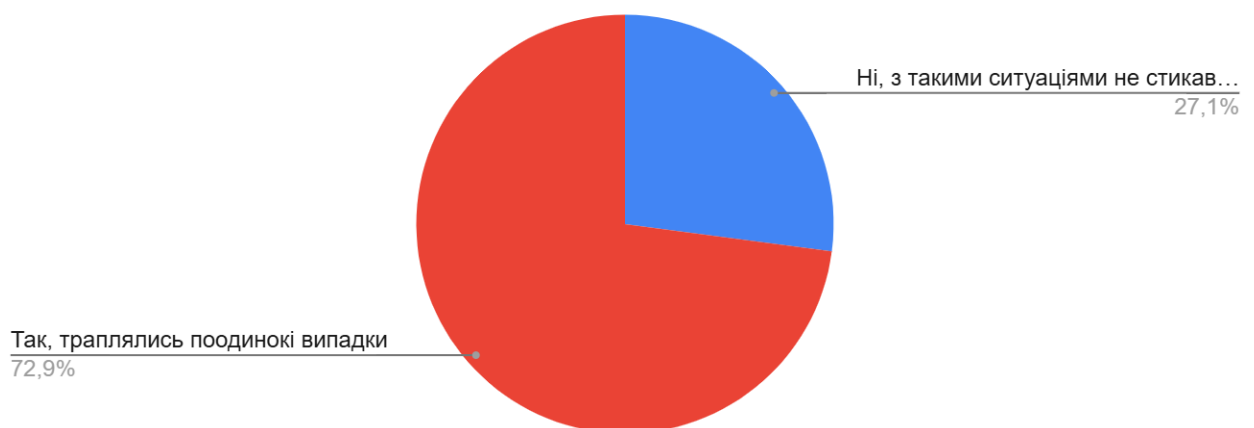
11.

Чи доводилося Вам особисто складати обвинувальний акт у зв'язку з незгодою із його змістом, запропонованим слідчим або дізнавачем? Якщо ні — яким чин...

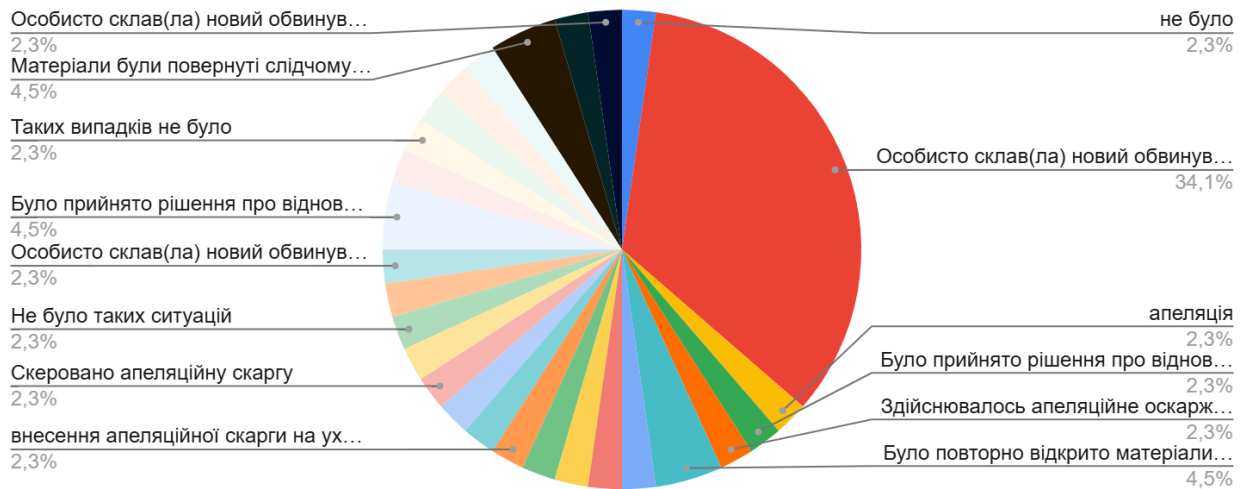
12.

Чи були у Вашій практиці були випадки повернення обвинувального акта судом на підготовчому засіданні?

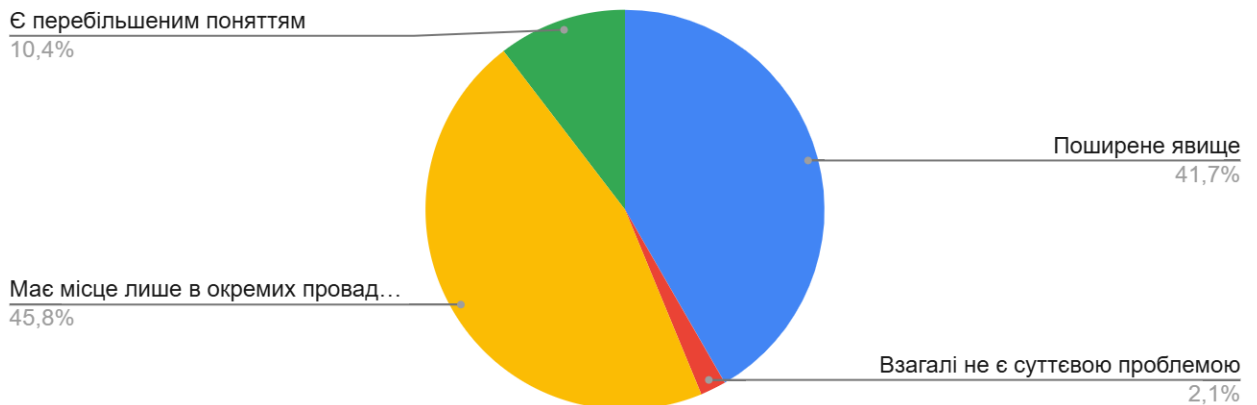
13.

Якщо у Вашій практиці були випадки повернення обвинувального акта судом на підготовчому засіданні, якими були Ваші подальші дії? (можна о...

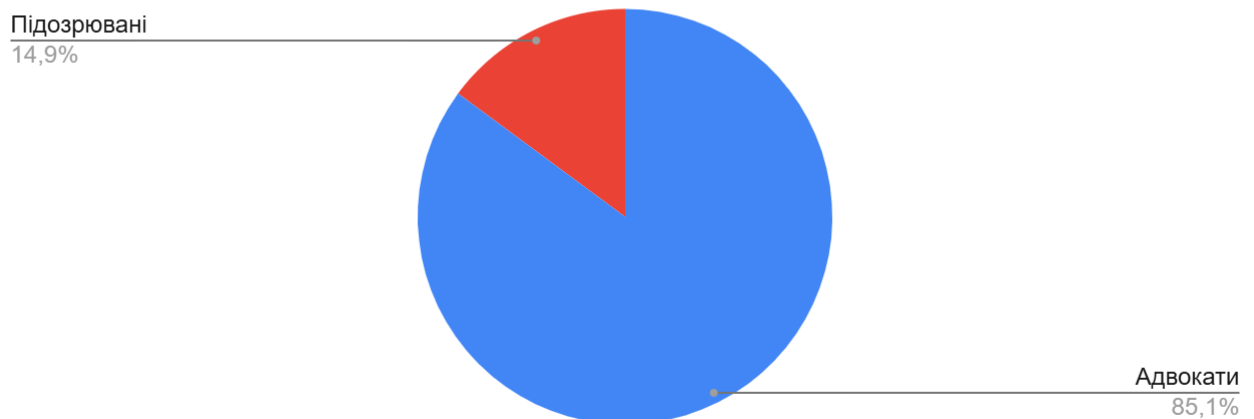
14.

На Вашу думку, зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні:

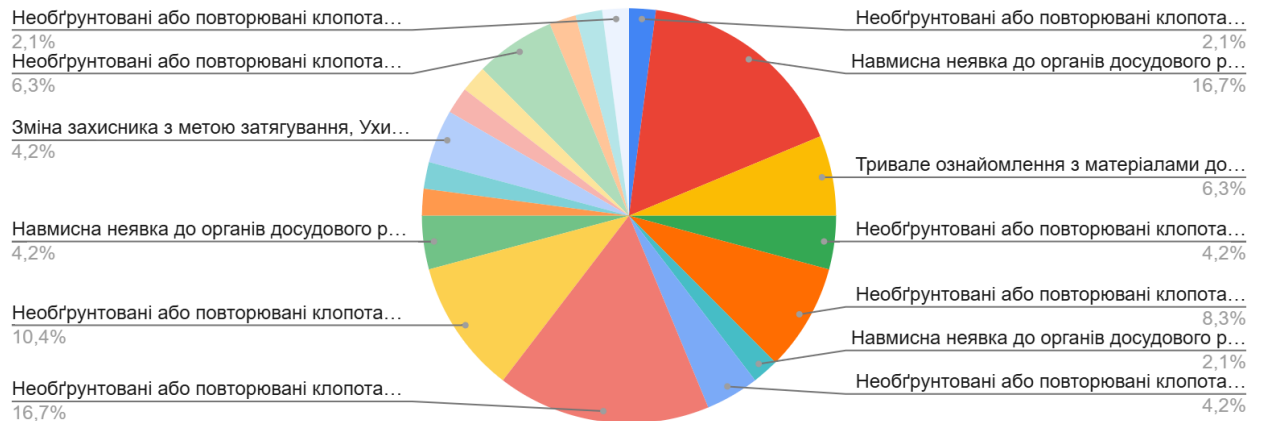
15.

"Хто, на Ваш погляд, найчастіше вдається до процесуальних зловживань на завершальному етапі досудового розслідування?"

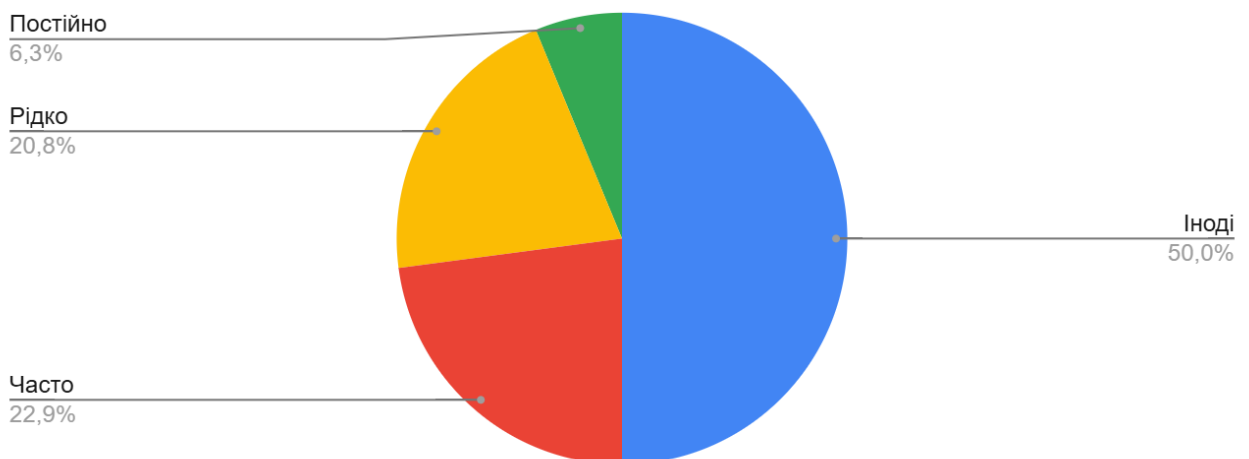
16.

"Які зловживання Ви зустрічали найчастіше? (оберіть до 3-х)"

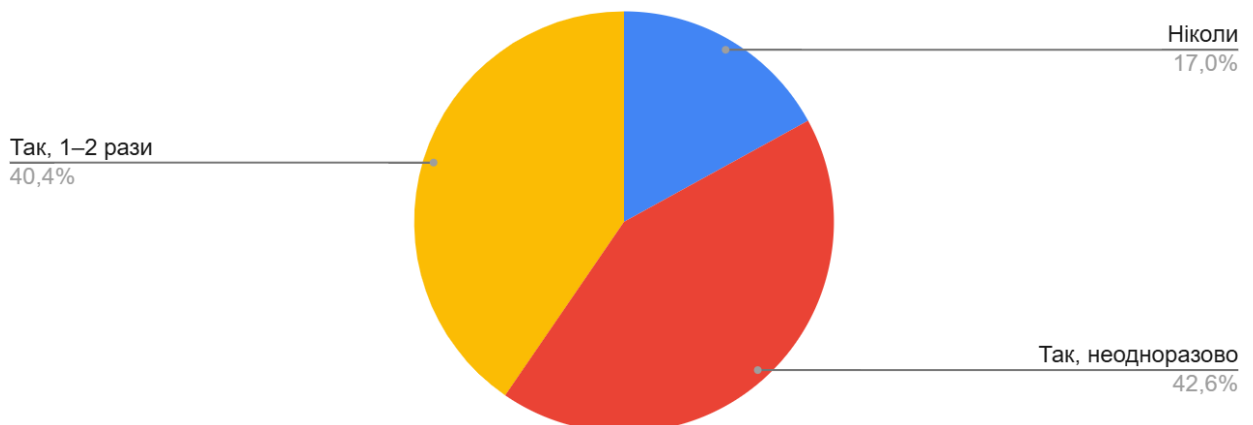
17.

"Як часто Ви зіштовхуєтеся з такими зловживаннями на завершальному етапі досудового розслідування?"

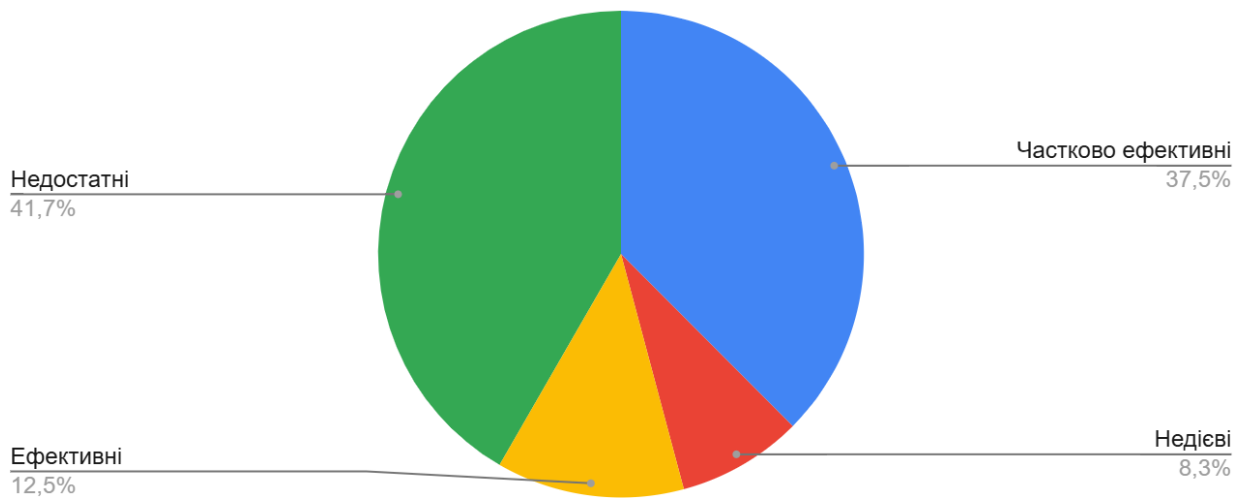
18.

"Чи доводилося Вам звертатися до слідчого судді щодо обмеження строків ознайомлення з матеріалами досудового розслідування?"

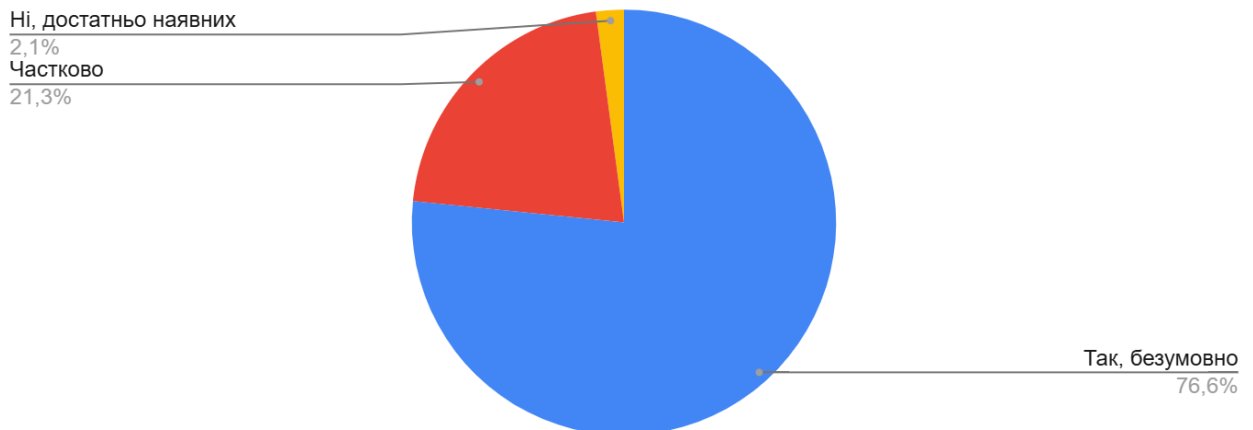
19.

"Як Ви оцінюєте ефективність вже наявних механізмів протидії процесуальним зловживанням?"

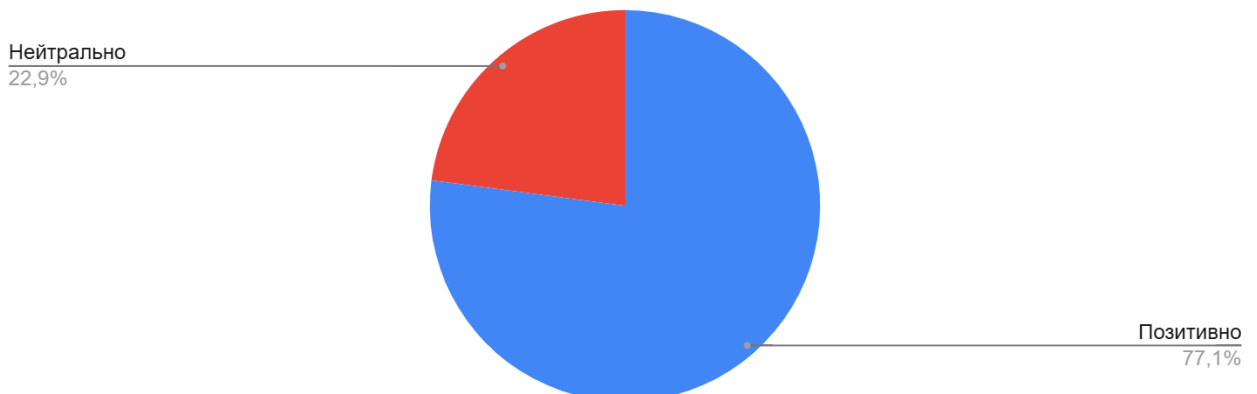
20.

"На Вашу думку, чи має прокурор володіти більш широкими повноваженнями для реагування на процесуальні зловживання на до..."

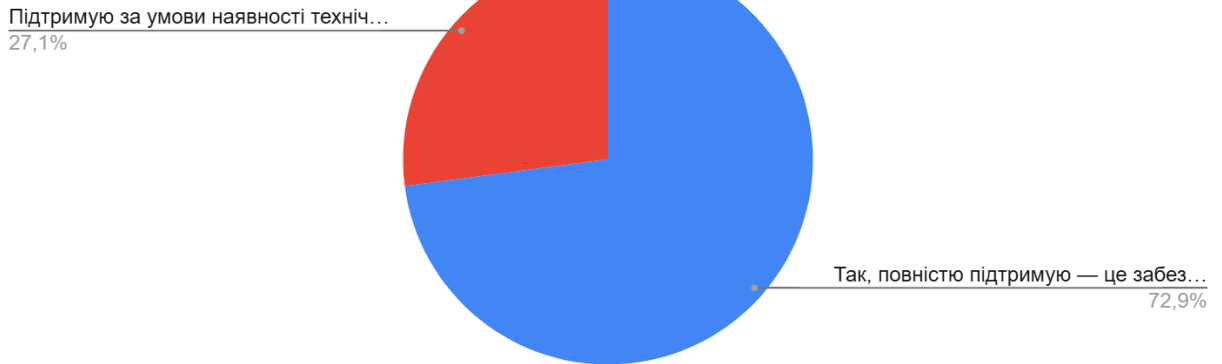
21.

"Як Ви ставитеся до ідеї надання прокурору повноваження звертатися до слідчого судді з клопотанням про накладення грошового стягнення за пр..."

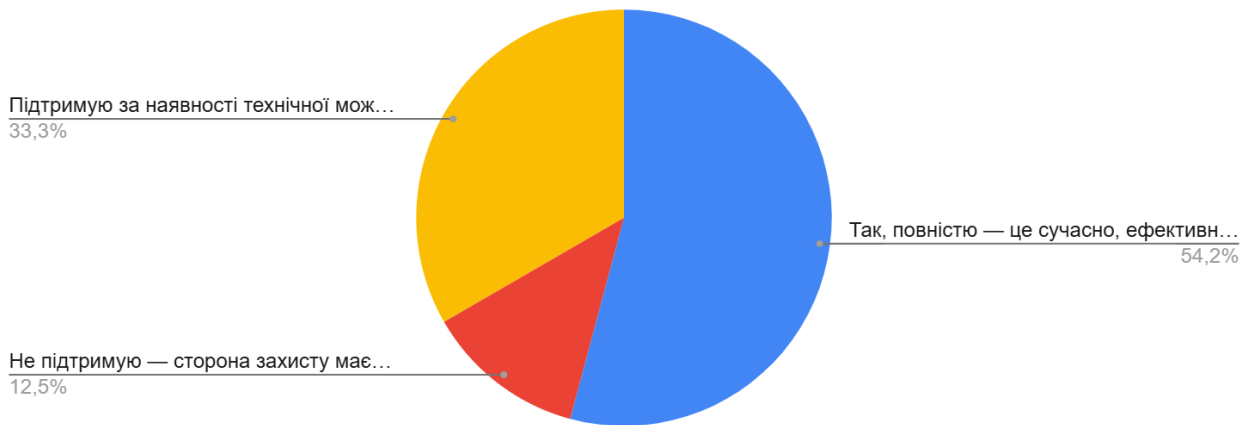
22.

"Чи підтримуєте Ви запровадження механізму офіційного повідомлення захисника про завершення досудового розслідування та відкриття матеріалів кримінального провадження шляхом надсилання такого повід...

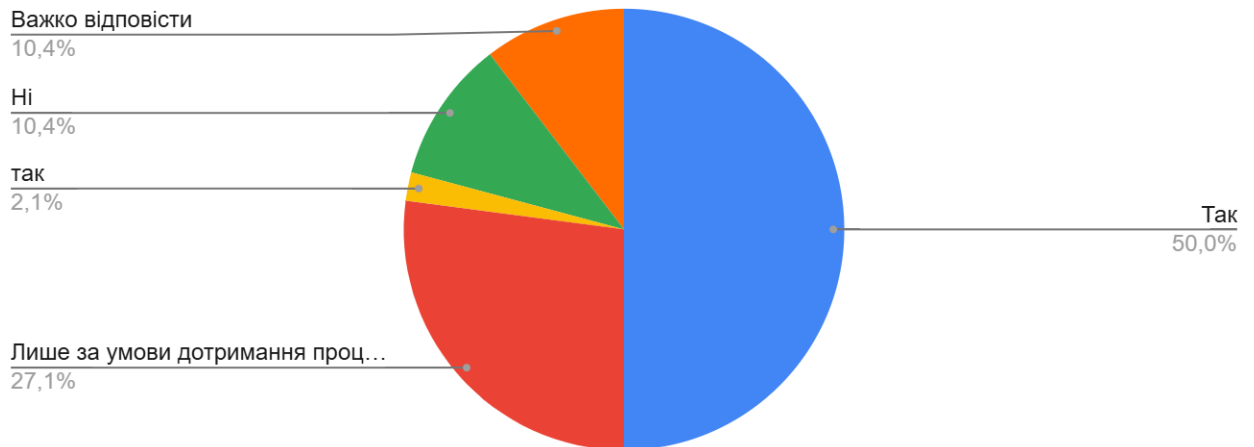

23.

"Чи підтримуєте Ви ідею електронного ознайомлення захисника з матеріалами досудового розслідування (наприклад, через систему "іКейс"...

"Чи сприяла б, на Вашу думку, цифровізація кримінального провадження зменшенню випадків зловживання процесуальними...

Додаток 5

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

вул. Семінарська, 2, м.Острого, Рівненська обл., Україна, 35800, тел./факс (03654) 2-29-49, e-mail: osa@oa.edu.ua, www.oa.edu.ua

№ _____
 на № _____

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Голова Вченої ради Національного
 університету «Острозька академія»

проф. Пасічник І.Д.

«23» червня 2025 року

Акт впровадження

результатів дисертаційного дослідження Нижника Григорія Петровича на тему:
 «Роль прокурора на завершальному етапі досудового розслідування»
 в галузі знань 08 - Право, спеціальності 081 Право в освітній та науковий процеси
 Національного університету «Острозька академія»

Комісія у складі:

1. Голови Іщука Сергія Івановича - професора кафедри теорії та історії держави і права, доктора юридичних наук, професора;
2. Дробуш Ірини Вікторівни - завідувача кафедри державно-правових дисциплін, доктора юридичних наук, професора;
3. Герасимчука Олега Павловича, - директора Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського, кандидата юридичних наук, доцента;
4. Кралука Петра Михайловича - завідувача кафедри теорії та історії держави і права, доктора філософських наук, професора;
5. Блащук Тетяни Володимирівни - доцента кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидата юридичних наук, доцента,

склали цей акт про те, що положення, висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертаційному дослідженні «Роль прокурора на завершальному етапі досудового розслідування» аспіранта Нижника Григорія Петровича, який здобуває науковий ступінь доктора філософії з галузі знань 08-Право, спеціальності 081 Право, є науково обґрунтованими та мають практичне значення, а тому впроваджені в освітній та науковий процеси Навчально-наукового інституту права імені І. Малиновського НаУОА.

Нижник Григорій Петрович навчався в аспірантурі Національного університету «Острозька академія», за спеціальністю 081 Право та протягом навчання на освітньо-науковій програмі опублікував публікації за тематикою дослідження. Особливо варто підкреслити важливе значення для подальшого вдосконалення освітнього процесу та наукової діяльності в галузі цивільного права наступних публікацій, зокрема статей у

Національний університет
 «Острозька академія»

Код ЄДРПОУ 22554101
 ГУДКСУ у Рівненській обл.
 МФО 833017
 p/p 35223201005402

XXVII Міжнародний
 приз "За якість"
 Париж 1999

XXVII International
 Trophy for Quality
 Paris 1999

наукових фахових виданнях України:

1. Нижник Г.П. Роль та функції прокурора при відкритті матеріалів іншої сторони. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 748 – 754. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/5_2024/109.pdf.
2. Балацька О.Р., Нижник Г.П. Еволюція інституту відкриття матеріалів кримінального провадження в контексті забезпечення права на захист. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Випуск 2/2025. С. 935 – 940. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/141.pdf>.
3. Нижник Г.П. Реалізація прокурором принципу змагальності на завершальному етапі досудового розслідування. *Юридичний електронний журнал*. 2024. № 12. С. 647 – 650. URL: http://lsej.org.ua/12_2024/154.pdf.
4. Нижник Г.П. Досвід європейських країн щодо функцій прокурора на завершальному етапі досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 455 – 462. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/1_2025/1_2025.pdf.
5. Нижник Г.П. Перевірка прокурором законності рішень про закриття кримінального провадження: прокурорський нагляд чи процесуальне керівництво? *Науковий вісник УжНУ*. Серія Право. Випуск 89; частина 3. С. 404 – 409. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/89-part-3.pdf>

праць апробаційного характеру:

1. Нижник Г.П. Правові засоби протидії зловживання правом захисника на досудовому розслідуванні. *Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні*: збірник матеріалів X Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 травня 2020 року). Рівне. 2020. С. 215 – 219.
2. Нижник Г.П. Практичні проблеми протидії незаконній діяльності захисника при відкритті матеріалів іншої сторони та правові засоби їх вирішення. *Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні*: збірник матеріалів XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 травня 2022 року). Рівне. 2022. С. 198 – 202.
3. Нижник Г.П. Перспективи удосконалення чинного законодавства щодо протидії процесуальним зловживанням при відкритті матеріалів іншої сторони. *Березневі читання пам'яті Василя Попелюшка*. Острог, 2025 с. 91 – 96.
4. Нижник Г.П. Особливості відкриття матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій. Харків. XIII Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів «Кримінальний процес очима молодих дослідників» (15 травня 2025 року). С. 107 – 111.
5. Нижник Г.П. Відкриття матеріалів стороною захисту: право чи обов'язок? Хмельницький. Міжнародна науково-практична конференція «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (30 травня 2025 року) с. 153 – 156.

Наукова цінність дисертаційного дослідження полягає у комплексному аналізі та систематизації процесуальних повноважень прокурора на завершальному етапі досудового розслідування, визначенні їх ролі у забезпеченні балансу між ефективністю кримінального переслідування та дотриманням прав і свобод учасників провадження. Робота розширює наявний науковий дискурс у сфері кримінального процесу, пропонує авторські підходи до удосконалення кримінального процесуального законодавства України та впровадження європейських стандартів у національну правозастосовну практику. Результати дослідження є цінною базою для подальших наукових розвідок, підготовки кваліфікаційних робіт, написання монографій, а також для проведення порівняльно-правових досліджень у контексті гармонізації кримінального процесуального права України з правом ЄС.

Голова Комісії

Сергій ІЩУК

Додаток 6

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор
Тренінгового центру прокурорів
УкраїниО. Отрадна
2025 р.

АКТ

**про впровадження в діяльність
Тренінгового центру прокурорів України
результатів дисертації Нижника Григорія Петровича:
«Роль прокурора на завершальному етапі досудового розслідування»**

Комісія у складі:

Голови – заступника директора Тренінгового центру прокурорів України, доктора юридичних наук, доцента А.М. Орлеана;

Членів комісії:

консультанта аналітичного відділу підготовки прокурорів Тренінгового центру прокурорів України, доктора юридичних наук, професора І.В. Берднік;

експерта аналітичного відділу підготовки прокурорів Тренінгового центру прокурорів України, кандидата юридичних наук І.В. Пилипенка,

склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспіранта Навчально-наукового інституту права імені І. Малиновського Національного університету «Острозька академія» Г.П. Нижника на тему «Роль прокурора на завершальному етапі досудового розслідування» впроваджуються в діяльність Тренінгового центру прокурорів України.

Під час підготовки тренінгів у рамках підвищення кваліфікації прокурорів, що здійснюються в Тренінговому центрі прокурорів України, слухачам рекомендовано до ознайомлення наукові праці Г.П. Нижника, у яких відображені основні положення дисертації, для врахування прокурорами під час здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням в частині особливостей реалізації прокурорами своїх повноважень на завершальному етапі досудового розслідування, а саме:

1. Nyzhnyk Grygorii. Countering illegal activities of the defender: the function of the prosecutor in the criminal proceedings. Visegrad journal on human rights. 2020. № 5. С. 166–170. <https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/11/VJHR-521-Last.pdf>.

2. Нижник Г.П. Роль та функції прокурора при відкритті матеріалів іншій стороні. Право і суспільство. 2024. № 5. С. 748–754. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/5_2024/109.pdf.

3. Балацька О.Р., Нижник Г.П. Еволюція інституту відкриття матеріалів кримінального провадження в контексті забезпечення права на захист. Аналітично-порівняльне правознавство. Випуск 2/2025. С. 935–940. <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/141.pdf>.

4. Нижник Г.П. Реалізація прокурором принципу змагальності на завершальному етапі досудового розслідування. Юридичний електронний журнал. 2024. № 12. С. 647–650. http://lsej.org.ua/12_2024/154.pdf.

5. Нижник Г.П. Досвід європейських країн щодо функцій прокурора на завершальному етапі досудового розслідування. Право і суспільство. 2025. № 1. С. 455–462. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/1_2025/1_2025.pdf.

6. Нижник Г.П. Перевірка прокурором законності рішень про закриття кримінального провадження: прокурорський нагляд чи процесуальне керівництво? Науковий вісник УжНУ. Серія Право. Випуск 89: частина 3. С. 404–409. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/89-part-3.pdf>.

7. Нижник Г.П. Правові засоби протидії зловживання правом захисника на досудовому розслідуванні. Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні: збірник матеріалів X Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 травня 2020 року). Рівне. 2020. С. 215–219.

8. Нижник Г.П. Практичні проблеми протидії незаконній діяльності захисника при відкритті матеріалів іншій стороні та правові засоби їх вирішення. Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні: збірник матеріалів XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 травня 2022 року). Рівне. 2022. С. 198–202.

9. Нижник Г.П. Перспективи удосконалення чинного законодавства щодо протидії процесуальним зловживанням при відкритті матеріалів іншій стороні. «Березневі читання пам'яті Василя Попелюшка». Острог, 2025 с. 91–96.

10. Нижник Г.П. Особливості відкриття матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій. Харків. XIII Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів «Кримінальний процес очима молодих дослідників» (15 травня 2025 року). С. 107–111.

11. Нижник Г.П. Відкриття матеріалів стороною захисту: право чи обов'язок? Хмельницький. Міжнародна науково-практична конференція «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (30 травня 2025 року). С. 153–156.

12. Нижник Г.П. Реформа прокуратури та незалежність процесуального керівника європейські орієнтири й українські рішення. Львів. Круглий стіл Україна та ЄС: адаптація кримінального та кримінального процесуального законодавства (23 травня 2025 року).

Вказані матеріали було використано під час розроблення і проведення тренінгів з тем «Закінчення досудового розслідування. Відкриття матеріалів іншій стороні», «Закриття кримінального провадження. Звільнення особи від кримінальної відповідальності» і «Кримінальні проступки» у межах первинної підготовки прокурорів – стажистів окружних прокуратур, а також

при оновленні змісту дистанційного курсу «Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням».

Голова комісії:

заступник
директора Тренінгового центру
прокурорів України,
доктор юридичних наук, доцент

А.М. Орлеан

Члени комісії:

консультант
аналітичного відділу
підготовки прокурорів
Тренінгового центру
прокурорів України,
доктор юридичних наук, професор

І.В. Берднік

експерт
аналітичного відділу
підготовки прокурорів
Тренінгового центру
прокурорів України,
кандидат юридичних наук

І.В. Пилипенко

Додаток 7

ВІДГУК

щодо впровадження результатів наукових досліджень дисертації
 Нижника Григорія Петровича на тему «Роль прокурора на завершальному етапі
 досудового розслідування»

Зважаючи на підвищену упродовж останніх років інтенсивність роботи правотворчих органів із внесення значного обсягу змін і доповнень до національного законодавства, у тому числі з метою його поступової адаптації до права (acquis) Європейського Союзу, своєчасного реагування на об'єктивну зміну суспільних відносин, урахуваючи зростаючу активність діяльності правозастосовних органів, обрана Нижником Г.П. тема для дисертаційного дослідження «Роль прокурора на завершальному етапі досудового розслідування» є надзвичайно актуальною.

У зв'язку із цим заслуговують на увагу створені та опубліковані Нижником Г.П. наукові статті при підготовці зазначеного дисертаційного дослідження, які мають прикладне значення для прокурорської діяльності, зокрема:

1. Nyzhnyk Grygorii. Countering illegal activities of the defender: the function of the prosecutor in the criminal proceedings. *Visegrad journal on human rights*. 2020. №5. С. 166-170. <https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/11/VJHR-521-Last.pdf>
2. Нижник Г.П. Роль та функції прокурора при відкритті матеріалів іншої стороні. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 748-754. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/5_2024/109.pdf
3. Балацька О.Р., Нижник Г.П. Еволюція інституту відкриття матеріалів кримінального провадження в контексті забезпечення права на захист. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Випуск 2/2025. С. 935-940. <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/141.pdf>
4. Нижник Г.П. Реалізація прокурором принципу змагальності на завершальному етапі досудового розслідування. *Юридичний електронний журнал*. 2024. № 12. С. 647-650. http://lsej.org.ua/12_2024/154.pdf
5. Нижник Г.П. Досвід європейських країн щодо функцій прокурора на завершальному етапі досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С.455-462. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/1_2025/1_2025.pdf
6. Нижник Г.П. Перевірка прокурором законності рішень про закриття кримінального провадження: прокурорський нагляд чи процесуальне керівництво?. *Науковий вісник УжНУ*. Серія Право. Випуск 89: частина 3. С. 404-409. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/89-part-3.pdf>
7. Нижник Г.П. Правові засоби протидії зловживання правом захисника на досудовому розслідуванні. Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні: збірник матеріалів X Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 травня 2020 року). Рівне. 2020. С. 215-219.

8. Нижник Г.П. Практичні проблеми протидії незаконній діяльності захисника при відкритті матеріалів іншій стороні та правові засоби їх вирішення. Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні: збірник матеріалів XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 травня 2022 року). Рівне. 2022. С. 198-202

9. Нижник Г.П. Перспективи удосконалення чинного законодавства щодо протидії процесуальним зловживанням при відкритті матеріалів іншій стороні. «Березневі читання пам'яті Василя Попелюшка». Острогоз, 2025 С. 91-96

10. Нижник Г.П. Особливості відкриття матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій. Харків. XIII Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів «Кримінальний процес очима молодих дослідників» (15 травня 2025 року). С. 107-111

11. Нижник Г.П. Відкриття матеріалів стороною захисту: право чи обов'язок? Хмельницький. Міжнародна науково-практична конференція «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (30 травня 2025 року) с. 153-156.

12. Нижник Г.П. Реформа прокуратури та незалежність процесуального керівника європейські орієнтири й українські рішення. Львів. Круглий стіл Україна та ЄС: Адаптація кримінального та кримінального процесуального законодавства (23 травня 2025 року).

Вищевказані дослідження є важливими при організації та забезпеченні процесуального керівництва у кримінальних провадженнях. Вони висвітлюють сучасні виклики у сфері реалізації функцій прокурора на завершальному етапі досудового розслідування, зокрема щодо належного відкриття матеріалів стороні захисту, перевірки рішень слідчого про закриття провадження, запобігання процесуальним зловживанням.

Висновки автора щодо правової природи функцій прокурора, ролі останнього у гарантуванні принципу змагальності, а також інструментів забезпечення процесуальної рівноваги є доречними та спрямовані на забезпечення ефективного здійснення процесуального керівництва, зміцнення правових засад кримінального провадження та підвищення якості прокурорської діяльності.

**Заступник начальника Департаменту
організаційно-контрольної діяльності,
правового та аналітичного забезпечення –
начальник управління правового забезпечення
Офісу Генерального прокурора,
кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України**

Сергій ШМАЛЕНЯ

ВІДГУК

щодо впровадження результатів наукових досліджень
дисертації Нижника Григорія Петровича на тему «Роль прокурора на
завершальному етапі досудового розслідування»

Представлена робота (дослідження) вирізняється новизною, теоретичною обґрунтованістю та практичною спрямованістю, що підтверджує її значний внесок у розвиток вітчизняної науки кримінального процесу та діяльності органів прокуратури.

Автор детально дослідив правову природу та практичні механізми діяльності прокурора на завершальній стадії досудового розслідування, виявив прогалини у чинному законодавстві та запропонував обґрунтовані шляхи їх подолання. Практична значущість роботи полягає у можливості використання отриманих результатів для вдосконалення правозастосовної діяльності органів прокуратури та підвищення ефективності кримінального провадження в цілому.

У зв'язку із цим підготовлені та опубліковані Нижником Г.П. наукові статті при підготовці зазначеного дисертаційного дослідження, які мають прикладне значення для прокурорської діяльності, заслуговують на увагу.

Опрацьовані дослідження:

1. Nyzhnyk Grygorii. Countering illegal activities of the defender: the function of the prosecutor in the criminal proceedings. *Visegrad journal on human rights*. 2020. №5. С. 166-170. <https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/11/VJHR-521-Last.pdf>.

2. Нижник Г.П. Роль та функції прокурора при відкритті матеріалів іншої стороні. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С.748 - 754. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/5_2024/109.pdf.

3. Балацька О.Р., Нижник Г.П. Еволюція інституту відкриття матеріалів кримінального провадження в контексті забезпечення права на захист. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Випуск 2/2025. С. 935 – 940. <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/141.pdf>.

4. Нижник Г.П. Реалізація прокурором принципу змагальності на завершальному етапі досудового розслідування. *Юридичний електронний журнал*. 2024. № 12. С. 647 – 650. http://lsej.org.ua/12_2024/154.pdf.

5. Нижник Г.П. Досвід європейських країн щодо функцій прокурора на завершальному етапі досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С.455 - 462. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/1_2025/1_2025.pdf.

6. Нижник Г.П. Перевірка прокурором законності рішень про закриття кримінального провадження: прокурорський нагляд чи процесуальне

керівництво?. *Науковий вісник УжНУ*. Серія Право. Випуск 89: частина 3. С. 404-409. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/89-part-3.pdf>

7. Нижник Г.П. Правові засоби протидії зловживання правом захисника на досудовому розслідуванні. Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні: збірник матеріалів X Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 травня 2020 року). Рівне. 2020. С. 215-219.

8. Нижник Г.П. Практичні проблеми протидії незаконній діяльності захисника при відкритті матеріалів іншій стороні та правові засоби їх вирішення. Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні: збірник матеріалів XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 травня 2022 року). Рівне. 2022. С. 198-202.

9. Нижник Г.П. Перспективи удосконалення чинного законодавства щодо протидії процесуальним зловживанням при відкритті матеріалів іншій стороні. «Березневі читання пам'яті Василя Попелюшка». Острог, 2025 с. 91-96.

10. Нижник Г.П. Особливості відкриття матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій. Харків. XIII Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів «Кримінальний процес очима молодих дослідників» (15 травня 2025 року). С. 107-111.

11. Нижник Г.П. Відкриття матеріалів стороною захисту: право чи обов'язок? Хмельницьк. Міжнародна науково-практична конференція «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (30 травня 2025 року) с. 153-156.

12. Нижник Г.П. Реформа прокуратури та незалежність процесуального керівника європейські орієнтири й українські рішення. Львів. Круглий стіл УКРАЇНА ТА ЄС: АДАПТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА (23 травня 2025 року).

Вищевказані дослідження є важливими при організації та забезпеченні процесуального керівництва у кримінальних провадженнях.

Зокрема, положення та висновки цих досліджень сприятимуть удосконаленню підготовки процесуальних документів прокурора під час затвердження обвинувальних актів та прийняття рішень про закриття кримінальних проваджень; застосовані у навчальному процесі при викладанні дисциплін «Кримінальний процес», та під час проведення практичних занять з прокурорами-стажистами; сприятимуть підвищенню ефективності взаємодії між прокурором та слідчим на стадії прийняття кінцевих процесуальних рішень.

Впровадження результатів дослідження на тему «Роль прокурора на завершальному етапі досудового розслідування» дозволить покращити якість організації процесуальної діяльності прокурора, підвищити рівень

правозастосовної практики та забезпечити дотримання принципу верховенства права на завершальному етапі досудового розслідування.

Зазначені статті при підготовці вищевказаного дисертаційного дослідження Нижника Г.П. мають значну науково-практичну цінність та успішно впроваджуватимуться у практику та навчальний процес.

**З повагою,
тренер Тренінгового центру
прокурорів України
прокурор Офісу Генерального прокурора**

Андрій ЛІТКОВЕЦЬ

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ

створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 13:47:51 21.08.2025

Назва файлу з підписом: Відгук щодо впровадження.docx.asice

Розмір файлу з підписом: 26.8 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Відгук щодо впровадження.docx

Розмір файлу без підпису: 22.4 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Літковець Андрій Олексійович

П.І.Б.: Літковець Андрій Олексійович

Країна: Україна

РНОКПП: 3057215092

Організація (установа): Офіс Генерального прокурора

Код ЄДРПОУ: 00034051

Посада: Прокурор відділу

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 13:47:50 21.08.2025

Сертифікат виданий: КНЕДП органів прокуратури України

Серійний номер: ADA15627957D7040

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2025.08.04 13:00